

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE OSMANLI – İRAN İLİŞKİLERİNDE KÜRT AŞİRETLERİ MESELESİ

Dr. Fehminaz ÇABUK

**II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE OSMANLI – İRAN
İLİŞKİLERİNDE KÜRT AŞİRETLERİ MESELESİ**

Dr. Fehminaz ÇABUK

Editör

Dr. Kazım KARTAL

Copyright © 2019 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed, or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording, or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution Of Economic
Development And Social
Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksad.net

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2019©

ISBN: 978-625-7029-10-0

Cover Design: İbrahim Kaya

December / 2019

Ankara / Turkey

Size = 16 x 24 cm

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	3
BİRİNCİ BÖLÜM: II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNE KADAR OSMANLI - İRAN	
İLİŞKİLERİ (1502–1876)	11
1.1. SAFEVİ DEVLETİNİN KURULUŞU VE OSMANLI – SAFEVİ İLİŞKİLERİ	11
1.1.1. Şah İsmail Dönemi ve Çaldıran Savaşı	14
1.1.2. Şah İsmail Sonrası Osmanlı-Safevi İlişkileri.....	19
1.2. NADİR ŞAH DÖNEMİ OSMANLI–İRAN İLİŞKİLERİ	22
1.3. ZEND HANEDANLIĞI DÖNEMİ OSMANLI–İRAN İLİŞKİLERİ.....	26
1.4. KAÇAR HANEDANI DÖNEMİ OSMANLI -İRAN İLİŞKİLERİ (1794-1876)	
.....	28
1.4.1. İran'da Kaçar Hakimiyetinin Kuruluşu ve Ağa Muhammed Han Zamanı Osmanlı–İran İlişkileri	28
1.4.2. Feth Ali Şah'ın Saltanatı Zamanında Osmanlı – İran İlişkileri	30
1.4.2.1 Vehhabilik Hareketi Meselesi	32
1.4.2.2. Baban Sancağı Meselesi	33
1.4.2.3. Sınır Boylarında Yaşanan Gerginlikler: Valiler ve Aşiretler Meselesi	35
1.4.2.4. Erzurum Antlaşması (1823)	38
1.4.3. Muhammed Şah Dönemi Osmanlı – İran İlişkileri (1834 – 1848)41	
1.4.3.1. Şehzadeler Meselesi.....	41
1.4.3.3. Süleymaniye Mutasarrıfı Mahmud Paşa Meselesi	43
1.4.3.4. II. Erzurum Antlaşması (1848)	45
1.4.4. Nasıreddin Şah Döneminde Osmanlı – İran İlişkilerinde Hudut Meselesi (1848-1876).....	48
1.5. II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ OSMANLI–İRAN İLİŞKİLERİ	52
1.5.1. II. Abdülhamit Döneminin Genel Özellikleri.....	52

1.5.2. Nasıreddin Şah ve II. Abdülhamit Döneminde İki Devlet Arasındaki Münasebetler (1876-1896)	56
1.5.2.1. Kotur Meselesi.....	56
1.5.2.2. Abbas Mirza-Mülk-i Ara Meselesi	57
1.5.3. Nasıreddin Şah Sonrasında Osmanlı–İran İlişkileri ve Hudut Komisyonları.....	59
1.5.3.1. Lahican ve Rumiye Komisyonu	59
1.5.3.2. Osmanlı Kuvvetlerinin İran Topraklarına Girmesi	61
İKİNCİ BÖLÜM: II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNİN DURUMU	67
2.1. OSMANLI-İRAN HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNDE SOSYAL YAŞAM	67
2.1.1. Kürtlerde Aşiret Sistemi	67
2.1.2. Kürt Aile Yapısı ve Gelenek-Görenekler	70
2.1.2.1. Kürtlerde Aile: Kadının ve Erkeğin Rolü.....	70
2.1.2.2. Kürtlerde Giyim Tarzı.....	72
2.1.2.3. Kürtlerde Evlilik ve Kız Kaçırma Meselesi	74
2.1.2.4. Kürtlerde Bayramlar, Eğlenceler ve Danslar.....	75
2.1.3. Kürtlerde Din ve Dil	77
2.1.3.1 Kürtlerde Din	77
2.1.3.2. Kürtlerde Dil	80
2.2. OSMANLI-İRAN HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNDE EKONOMİK YAŞAM	81
2.2.1. Kürtlerde Göçebe, Yarı Göçebe ve Yerleşik Yaşama Dayanan Ekonomi.....	81
2.2.1.1. Kürtlerde Göçebe Yaşama Dayanan Ekonomi.....	81
2.2.1.2. Kürtlerde Yarı Göçebe Yaşama Dayanan Ekonomi.....	83
2.2.1.3. Kürtlerde Yerleşik Yaşama Dayanan Ekonomi.....	84
2.2.2. Kürtlerde Temel Geçim Kaynakları.....	86

2.2.2.1. Hayvancılık	86
2.2.2.2. Tarım, Zanaat ve Ticaret.....	86
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNİN İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ	89
3.1. OSMANLI-İRAN HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN BAZI KÜRT AŞİRETLERİ	89
3.1.1. Adamanlı ve Artuş Aşiretleri.....	89
3.1.2. Bilbas Aşireti	90
3.1.3. Caf Aşireti	92
3.1.4. Celali Aşireti.....	94
3.1.5. Haydaranlı Aşireti	95
3.1.6. Hemvend ve Herki Aşiretleri	97
3.1.7. Merziki, Milan ve Miran Aşiretleri.....	98
3.1.8. Pişder, Sencabi ve Şikak Aşiretleri	99
3.2. KÜRT AŞİRETLERİNİN HUDUT İHLALLERİ	100
3.2.1. İran'ın Gevran Aşireti Ağalarından Sultan Ali Meselesi.....	100
3.2.2. Piran Aşiretinin İran Hududuna Tecavüzü	101
3.2.3. Haydaranlı Aşiretinin Hudut Tecavüzleri.....	102
3.2.4. İran'ın Sencabi Aşiretinin Hudut Tecavüzleri.....	104
3.3. GÖÇEBE KÜRT AŞİRETLERİNİN YAYLAK - KIŞLAK SORUNU.....	105
3.3.1. Caf Aşiretinin Yaylak -Kışlak Meselesi	107
3.3.2. Sencabi Aşiretinin Yaylak- Kışlak Meselesi	110
3.4. SUÇLULARIN FİRAR, SİĞİNMA VE İADE SORUNLARI	111
3.4.1. Artuş Aşiretine Mensup Ömer Bin Anber Meselesi	112
3.4.2. Haydaranlı Aşiretine Mensup Kişilerin Firar ve İadeleri	112
3.4.3. Şikak Aşireti ve İran'a Kaçan Eşkîya Ermeniler meselesi	116
3.5. KÜRT AŞİRETLERİNİN KARŞI DEVLETE İLTİCALARI.....	117
3.5.1. Caf Aşiretinin İki Ülke Arasındaki İlticaları (1876-1907)	118

3.5.2. Haydaranlı Aşiretinin İki Ülke Arasındaki İlticaları (1891-1903)	122
3.5.3. Hemvend Aşiretinin Osmanlı Devleti'ne İlticası	124
3.5.4. Mamiş Aşiretinden Mehmed Ağa'nın Osmanlı Devleti'ne İltica Talebi	124
3.5.5. Milan Aşiretinin Osmanlı Devleti'ne İltica Talebi	125
3.5.6. Piran Aşiretinin Arazi Meselesi Yüzünden İran'a İlticası.....	127
3.5.7. Pişder Aşiretinin Osmanlı Topraklarına Geri Getirilme Meselesi	128
3.5.8. Sencabi Aşiretinin Osmanlı Devletine İlticası	128
3.5.9. Şikak Aşiret Reisi Mehmed Ağa ve Aşiretinin İltica Meselesi ...	129
3.6. HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNİN ARALARINDAKİ HUSUMETLER	134
3.6.1. Caf ve Sencabi Aşiretlerinin Aralarındaki Husumet.....	136
3.6.2. Haydaranlı ve Celali Aşiretlerinin Aralarındaki Husumet	137
3.7. HUDUT BÖLGESİNDE MEYDANA GELEN GASP, ÖLDÜRME VE EŞKİYALIK FAALİYETLERİ	144
3.7.1. Caf Aşireti İle İlgili Gasp ve Öldürme Olayları (1888-1901)	145
3.7.2. Haydaranlı Aşireti İle İlgili Gasp, Öldürme ve Kız Kaçırma Meseleleri (1892-1903)	149
3.7.3. Hemvend Aşiretinin Hudut Bölgesinde Eşkıyalık faaliyetleri....	159
3.7.4. Milan Aşiretinin Hudut Bölgesindeki Gasp ve Yağma Olayları .	163
3.7.5. Miran Aşiretinin Adamanlı Aşiretinden Ömer Ağa ve Adamlarını Öldürme Vukuatı	164
3.7.6. Oramar Aşiretinin Hudut Bölgesindeki Gasp Olayı.....	165
3.7.7. Şikak Aşiretinin Hudut Bölgesindeki Gasp ve Yağma Olayları ..	166
3.8. ŞEYH UBEYDULLAH İSYANI.....	169
SONUÇ	179
KAYNAKÇA	182

ÖNSÖZ

II. Abdülhamit Dönemi'nde Osmanlı-İran ilişkilerinde Kürt Aşiretleri meselesi isimli bu çalışmada, Osmanlı-İran hudut bölgesinde yaşayan Kürt Aşiretlerinin iki devlet ilişkilerinde sebep oldukları sorunlar ele alındığı gibi ayrıca bu bölgede yaşayan göçebe, yarı göçebe ve yerleşik Kürt aşiretlerinin sosyo- ekonomik durumları da ele alınmıştır. Safevi Hanedanlığı ile başlayan Osmanlı-İran ilişkilerinde tarihi süreçte hudut ve hudut bölgesinde yaşayan Kürtler büyük bir önem arz etmiştir. Hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretleri, iki devlet arasında özellikle XIX. ve XX. yüzyılda büyük bir sorun haline gelmiştir. Osmanlı-İran ilişkilerinde Kürt aşiretlerinin etkileri, Osmanlı Arşiv belgelerinin kullanımıyla incelenmiş ve bu sorunların kaynağı hakkında gerekli izahlar yapılmıştır.

Çalışmanın Birinci Bölüm II. Abdülhamit Dönemine Kadar Osmanlı - İran İlişkileri (1502-1876) ele alınmıştır. Safevi devletinin kuruluşu Zend ve Kaçar hanedanlığı dönemi ile ilgili detaylı bilgi verilmiş olmakla birlikte Osmanlı İran ilişkileri üzerinde durulmuş konuyla ilgili geniş bilgi bulmak mümkündür. Çalışmanın İkinci Bölümünde ise, II. Abdülhamit Döneminde Hudut Bölgesinde Yaşayan Kürt Aşiretlerinin Durumu sosyal ve kültürel yapısı ortaya konulmuştur. Kürtlerin aşiret yapısı, gelenek görenekler, Kürtler de aile kavramının önemi ve erkek ile kadının aile içerisindeki rolü, Kürtlerin giyim tarzları ve dil ile dini yapıları ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, Hudut Bölgesinde Yaşayan Kürt Aşiretlerinin İki Ülke İlişkilerine olan etkileri üzerinde durulmuştur. Adamanlı ve Artuş Aşiretleri, Bilbas Aşireti, Caf Aşireti, Celali Aşireti, Haydaranlı Aşireti, Hemvend ve Herki Aşiretleri, Merziki, Milan ve Miran Aşiretleri, Pişder, Sencabi ve Şikak Aşiretleri üzerinde durulmuş bu aşiretlerin sınır ihlalleri, yaylak kışlak sorunları, devlete karşı ilticaları, sınır bölgelerinde yaşayan Kürt aşiretlerin birbirleri arasındaki mücadeleleri üzerinde durulmuştur. Elinizde ki bu çalışma alana özgü bir çalışma olup Osmanlı arşivleri odaklı ortaya konulan kıymetli bir eserdir.

Dr. Kazım KARTAL

GİRİŞ

“II. Abdülhamit dönemi Osmanlı-İran ilişkilerinde Kürt Aşiretleri meselesi” isimli bu çalışmanın amacı, yüzyıllardır bölgede yaşayan Kürt aşiretlerinin XIX. yüzyılın son çeyreği ve XX. yüzyılın başlarındaki genel sosyo-ekonomik durumlarını, Osmanlı ve İran arasındaki ilişkilerdeki önemlerini ve iki devlet arasında sorun teşkil eden hudut ihlalleri, göçebe Kürt Aşiretlerinin yaylak-kışlak sorunu, suçluların firar sığınma ve iade sorunları, karşı devlete ilticaları, aralarındaki husumetler, hudut bölgesinde meydana gelen gasp, yağma ve öldürme olayları, isyan vb durumlarını Osmanlı arşiv belgeleri ışığında ortaya koymaktır. II. Abdülhamit, Doğu Anadolu politikasında, bu bölgede yaşayan Kürt aşiretlerini devlete kazandırmaya ve Rusya, İran ve Ermenilere karşı bu aşiretleri elde tutulmaya çalışmıştı. Fakat karşı taraftan İngilizler, Ruslar ve İranlılar bölgedeki çıkarları için aynı şekilde bu aşiretleri yanlarına çekmeye çalışmıştır. Bu durum aşiretler arasında bölünmeye ve kendi çıkarlarına uygun gördükleri devletlere yakınlaşmalarına sebep olmuştur. Çalışmada ayrıca Osmanlı ve İran devletlerinin aşiretleri kendi yanına çekmek için takip ettikleri siyaset ile aşiretlerin bunlara karşı tutumu ortaya konulmuştur. Konuyla ilgili daha önce yapılmış müstakil bir çalışmanın olmaması bu çalışmanın değerini göstermesi bakımından önemlidir.

II. Abdülhamit döneminde Osmanlı- İran ilişkilerinde Kürt aşiretleri meselesi adlı çalışmamızda, Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güney Doğu Anadolu'daki sınır bölgesinde yaşayan Kürt aşiretleri ve bu aşiretlerin

iki devlet arasında nasıl ve ne gibi sorunlara sebep oldukları arşiv belgeleri ile irdelenmiş ve tamamen bilimsel etiğe uygun bir şekilde yazılmıştır. Daha önce Osmanlı- İran ilişkileri üzerinde çok sayıda bilimsel araştırma yapıldığı halde iki devlet arasında gerginliğe neden olan Kürt aşiretleri ve sebep oldukları sorunlar üzerinde maalesef yeterince durulmamıştır. Çalışmanın temel konusu II. Abdülhamit dönemi Kürt aşiretlerinin iki devlet arasındaki ilişkilere etkileri olmasına rağmen, II. Abdülhamit dönemine kadar Osmanlı-İran İlişkileri, II. Abdülhamit dönemi Osmanlı-İran ilişkileri ele alınmış ve son olarak Osmanlı-İran sınır bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerinin sosyo-ekonomik yaşamları ele alınarak aşiretler hakkında da bilgi verilmiştir. Çalışma bu başlıklar altında daha anlaşılır kılınmış ve tarihi bağlamda olaylarda bir bütünlük kurulmuştur.

II. Abdülhamit dönemine kadar Osmanlı-İran ilişkileri (1502 -1876) konu başlıklı çalışmamızın birinci bölümünde, Safevi dönemiyle başlayan Osmanlı - İran ilişkileri ele alınmıştır. Şah İsmail ile birlikte Safevi Hanedanında ve İran tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Şah İsmail Hemedan civarında kalan son Akkoyunlu kuvvetlerini yenerek, İran topraklarını zapt etmiş ve İran'da kurduğu devletin topraklarına 1507 yılında Diyarbakır bölgesini de katmıştır. Anadolu topraklarına gözünü diken İran tehlikesini sezen Sultan Yavuz Selim, Mevlana İdris-i Bitlisi'nin yardımıyla Şah'tan memnun olmayan Kürt emirlerini yanına çekmeyi başarmış ve Çaldıran zaferi ile doğu topraklarına hakim olmuştur. Şah İsmail döneminden sonra da İran ile savaşlar devam etmiştir. 1639'da Şah Safi'nin IV. Murad'a yenilmesi sonucu imzalanan

“Kasr-ı Şirin Antlaşması” Osmanlı-İran sınırını belirleyen ve uzun süre barış getiren bir antlaşma olmuştur. Kasr-ı Şirin Antlaşması'nın beraberinde getirdiği sorun ise belirlenen sınırlarda yaşayan Kürt aşiretlerinin bu sınır anlayışına riayet etmemesiydi. Çünkü konar - göçer bir yaşam süren göçebe Kürt aşiretleri sürekli belirli mevsimlerde yer değiştirmekteydi ve bundan dolayı tabiiyet sorunu da yaşanmıştır. Ayrıca belirlenen sınırlar yüzünden aynı aşiretin bir kısmı Osmanlı toprağında Osmanlı tebaasıyken bir kısmı da İran topraklarında İran Devleti'nin tebaası olmuştur. İki devletin toprağında yaşayan Kürt aşiretleri arasındaki akrabalık ilişkileri, husumetler, göçebe yaşamdan kaynaklanan yer değiştirme ve tâbî olduğu devlette suça karışıp karşı devlete firar ve sığınma gibi durumları beraberinde sınır ihlali getirmiş ve iki devlet arasında gerginlikler yaratmıştır.

Nadir Şah'la birlikte İran'da Afşar Hanedanlığı dönemi başlamıştır. Bu dönemde Rusya, İran ve Osmanlı devletleri arasında Kafkas bölgesine hakim olma mücadelesi yaşanmıştır. Osmanlı Devleti ile Nadir Şah arasındaki savaşlar Osmanlı'nın yenildiği Revan savaşıyla son bulmuş ve savaş on dört yıl sürmüştür. Osmanlı Devleti İran sınırına yakın yerlerdeki topraklarını Nadir Şah'a karşı koruyabilmişti. Nihayetinde 1746 yılında iki devlet arasında 1639'daki sınır çizgisini koruyan “II. Kasr-ı Şirin Antlaşması” imzalanmıştır. Afşar döneminden sonra, İran tahtını ele geçiren Kerim Han Zend ile birlikte İran'da Zend Hanedanlığı dönemi başlamıştır. Zend Hanedanlığı döneminde başlarda hem Osmanlı hem de İran Devleti, aralarındaki ilişkileri bozacak durumlardan kaçınmıştı. Fakat bu uzun sürmedi, Kerim Han

Zend Rusya karşısında zor anlar yaşayan Osmanlı'nın zayıf döneminden yararlanarak Basra'ya saldırmıştı. Bununla da yetinmeyen Kerim Han Zend, Baban Ocağının mutasarrıflığı için kardeşler arasında çıkan ve Osmanlı'nın bir iç meselesi olan husumete müdahale ederek iki ülke ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Bağdat toprakları İran Devleti için her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Kerim Han Zend Bağdat'ı kendi topraklarına katmak istemiş bundan dolayı o bölgede çıkan karışıklıkları desteklemiş ve saldırmak için bahaneler yaratmıştır.

İran'da Kaçar Hanedanı döneminin başlamasıyla birlikte Osmanlı - İran ilişkilerini üç noktada ele almak mümkündür; “ Birincisi, her iki tarafın uzun süre uğrunda mücadele ettiği Kafkas Ülkeleri; ikincisi, Irak-ı Acem dediğimiz bugünkü İran - Irak sınır bölgesini teşkil eden bilhassa Şiilik nokta-i nazarından önemli addedilen Kerbela dahil olmak üzere arazidir. Üçüncüsü ise, Doğu Anadolu'da Osmanlı-İran hudut bölgesinde yaşayan bazı konar - göçer aşiretlerin yarattığı problemlerdir.”¹ XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı-İran ilişkilerinde yaşanan Vehhabilik meselesi, Baban Sancağı, sınır boylarındaki Kürt aşiretleri ve Valiler meselesi iki devleti savaş eşiğine getirmiştir. İngiltere ve Rusya devletlerinin aracılığı ile iki devlet arasında imzalanan I. ve II. Erzurum Antlaşması da maalesef sorunları çözememiştir. Osmanlı ve İran Devleti arasında II. Erzurum Antlaşması ile çözülemeyen ve 1876 yılına kadar devam eden sorunlar,

---

¹ Mehmet Saray, Türk – İran İlişkileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 75.

çalışmamızın ikinci bölümü olan II.Abdülhamit döneminde Osmanlı-İran ilişkileri (1876 -1909) başlığında ele alınmıştır. Nasireddin Şah ve II. Abdülhamit arasında yaşanan başlıca sorunlar; Kotur meselesi, Şehzade Abbas Mirza'nın Osmanlı topraklarından çıkarılması, Şeyh Ubeydullah isyanı ve hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerinin yarattığı gerginliklerdi. Kotur ve Şehzade Abbas Mirza sorunları Osmanlı-Rus savaşından dolayı İran Devleti'nin lehine çözülmüştür. II. Erzurum Antlaşması'ndan sonra iki devlet arasında sınırların belirlenmesi için kurulan komisyonlardan, ihtilafli bölgeler yüzünden herhangi bir netice alınamamıştır. II. Abdülhamit döneminde kurulan Lahican ve Rumiye Komisyonlarından da maalesef yine bir netice alınamamıştır. Bunun üzerine belirlenemeyen sınırlar ve halledilemeyen aşiretler arası sorunlar yüzünden 1905 yılında Osmanlı kuvvetleri İran topraklarına girmiştir. İki devlet arasında 1913 yılında “İstanbul Protokol Antlaşması” imzalanmıştır. Fakat başlayan I. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır.

“II. Abdülhamit döneminde hudut bölgesinde yaşayan Kürt Aşiretlerinin durumu” başlığı altında, hudut bölgesinde yaşayan ve iki devlet arasındaki ilişkileri sürekli çıkardıkları sorunlar yüzünden bozan bazı Kürt aşiretlerinin yaşamı hakkında bilgi verilmiştir. Aşiret sistemi, aile yapısı, gelenek-görenekler ve Kürtlerde din ve dil gibi hususları sosyal yaşamları başlığı altında kronik ve tetkik eserlerden yararlanılarak incelenmiştir. Kürtlerin göçebelik, yarı göçebelik ve yerleşik yaşama dayanan ekonomileri ve temel geçim kaynaklarını, ekonomik yaşam başlığı altında verilmiştir.

“ II. Abdülhamit Döneminde hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerinin iki ülke ilişkilerine etkileri” başlığı altında ise II. Abdülhamit döneminde, Osmanlı-İran hudut bölgesinde yaşayan ve iki devlet ilişkilerinde sorun çıkaran bazı Kürt aşiretlerinden Adamanlı, Artuş, Bilbas, Caf, Celali, Haydaranlı, Hemvend, Herki, Mamış, Merziki, Milan, Miran, Pişder, Sencabi ve Şikak aşiretlerinin ikamet ettikleri bölgeler, hane sayıları, kendilerine bağlı taifeleri ve geçim kaynakları hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Çalışmamızın temel konusu olan, iki devlet arasındaki ilişkileri etkileyen Kürt aşiretlerinin çıkardığı başlıca sorunlar bu başlık altında ele alınmıştır. Sorunlar; Kürt aşiretlerinin hudut ihlalleri, göçebe Kürt aşiretlerinin yaylak-kışlak meselesi (Caf ve Sencabi Aşiretlerinin göç zamanlarında çıkardıkları sorunlar), suçluların firar sığınma ve iade sorunları, Kürt aşiretlerinin karşı devlete ilticaları, Osmanlı-İran hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerinin aralarındaki husumetler, hudut bölgesinde meydana gelen gasp ve katl olayları ve son olarak Şeyh Ubeydullah isyanıdır.

II. Abdülhamit döneminde Osmanlı- İran ilişkilerinde Kürt aşiretlerinin etkilerini ele aldığımız bu çalışmamızda, öncelikli kaynağımız Osmanlı Arşiv belgeleridir, ayrıca kronik ve tetkik eserlerden de istifade edilmiştir. Çalışmamızda kullandığımız kaynaklar şunlardır: Arşiv kaynakları, Başbakanlık Osmanlı Arşivi içinde bulunan tasnifler ve bunlar içinde konumuzla ilişkin olarak yer alan belgeler temel kaynaklarımız olmakla birlikte bu tasnifler de kendi içinde belirli isimleri vardır. En çok kullandığımız Osmanlı arşiv belgelerinden olan

Babıali Evrak Odası belgeleri (m.1892-1908) Osmanlının son dönemine ait orijinal olarak tasnifi arşiv malzemesinden oluşmaktadır.

Çalışmamızda kullandığımız diğer kaynaklar olan tetkik ve kronik kaynaklar; Ahmet Cevdet Paşa'nın Tarih-i Cevdet adlı eseri, Derviş Paşa ve Mehmed Hurşid Paşa'ya ait Seyahatnameler ve XX. yüzyılın başlarında yabancı görevli ve seyyahların aşiretler hakkında incelemelerde bulunup kaleme aldıkları eserlerdir.² Çalışmamız hakkında bilgi verdikten sonra son olarak belirtmek isterim ki, Lisans ve Yüksek Lisans ve Doktora eğitimim boyunca sağladığı yurtiçi bursuyla çalışmalarımı daha rahat ve verimli hazırlamamı sağlayan TÜBİTAK'a sonsuz minnet ve teşekkürlerimi bildiririm.

---

² Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet, Osmanlı Tarihi*, Cilt IV., V., VI., Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994. Derviş Paşa, *Tahdidi Hudud-ı İraniye, Matbaa-i Amire*, İstanbul 1870. Mehmed Hurşid Paşa, *Seyahatname-i Hudud*, (Çev. Alaatin Eser) İstanbul 1997. Bertram Dickson, "Journey in Kurdistan", *The Geographical Journal*, Vol: 35., No:4 (Apr. 1910). Mark Sykes, " The Kurdish Tribes of The Ottoman Empire", *The Journal of The Royal Anthropological Institute of Great Britan and Ireland*. P. İ. Averyanov, *Osmanlı İnan Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)*, (Çev: İbrahim Kale) Avesta Yayınları, İstanbul 2010.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNE KADAR OSMANLI - İRAN

İLİŞKİLERİ (1502–1876)

1.1. SAFEVİ DEVLETİNİN KURULUŞU VE OSMANLI – SAFEVİ İLİŞKİLERİ

Safevi Hanedanının başı Saffiyüddin, İran Azerbaycan'ının Erdebil kasabasında doğmuş büyüyünce Halvetiye tarikatı müessisi Şeyh Zahid-i Geylani'yi bularak ona intisap etmiş ve Şeyh Zahid'in kızıyla evlenmiştir. Şeyh Zahid'in ölümünden sonra da tekkenin başına geçmiştir. Tekkenin başında olduğu zaman zarfında da Türk ve Moğol sultanlarından büyük saygı görmüş ve maddi destekler almıştır.³ Saffiyüddin'in tekkenin başına geçmesinden itibaren tarikat “Safeviye” diye anılmaya başlamıştır. Safeviye tarikatı Çin'e kadar yayılmış ve tarikatın en büyük etkisi ise Suriye, İran, Azerbaycan ve Anadolu'daki konar-göçerler üzerinde olmuştur. Saffiyüddin'in oğlu Sadreddin Musa ile Safevilerin, siyasal iktidarları tehdit eder boyuta geldikleri görülmüştür. Azerbaycan Hakimi Emir Çoban, Sadreddin Musa'nın bazı teşebbüslerinden dolayı onu hapse attırmıştır. Sadreddin'in oğlu Hoca Ali ise babasının aksine daha sakin bir hayat yaşamıştır. Hoca Ali'nin halefi Şeyh İbrahim ölünce Şeyh Cüneyd tarikatın başına geçmek istemiş, bu isteğine karşı olan amcası Şeyh Cafer ona engel

---

³ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı – İran Siyasi Münasebetleri (1578 – 1590)*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1962, s. 2. Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010, s. 21.

olmaya çalışmış ve onu Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'a şikâyet etmiştir. Şeyh Cüneyd, Cihanşah'ın talep ve tehditlerine dayanamayarak Erdebil'den ayrılıp Anadolu'ya geçmiştir. Ancak Şeyh, Osmanlı ve Karaman Beyleri tarafından da kabul görmemiştir. Bunun üzerine Halep ve Suriye taraflarına geçip faaliyetlerine devam etmeye çalışmışsa da buralardan da uzaklaştırılmıştır. Trabzon'a geçtiğinde ise Osmanlı Devleti'nin baskısıyla karşılaşmıştır. Bölgeden uzaklaşmak zorunda kalan Şeyh Cüneyd Akkoyunlu ülkesine geçip Uzun Hasan'a sığınmıştır. Uzun Hasan'ın kız kardeşi Hatice Begüm Sultan ile evlenmiş ve yaptığı bu evlilik itibarının artmasına ve karizmasının güçlenmesine imkan sağlamıştır.⁴

Sünnî bir hükümdar olan Uzun Hasan'ın Şeyh Cüneyd'e karşı iyimser tutumunun altındaki sebep, Karakoyunlu Cihanşah'a karşı Şeyh Cüneyd'in müridlerinden istifade etmek gibi bir düşüncenin olması idi. Uzun Hasan ile Fatih Sultan Mehmet'in aralarının iyice bozulmasından dolayı çıkacak bir savaştan önce Akkoyunlu ülkesinin terkedilmesi gerektiğini düşünen Şeyh Cüneyd, müritleriyle Erdebil'e geçmiştir. Bir müddet sonra Şeyh Cüneyd Kafkaslara yönelmiş ve Çerkezlere saldırarak ganimetler elde etmiştir. Bu durumdan rahatsız olan Şirvan Şahı Halil, Şeyh Cüneyd ve müritleriyle yaptığı savaşta onu öldürmüştür (1460)⁵.

---

⁴ Gündüz, s. 24-28.

⁵ Erdebil Sufilerinin Şeyh Cüneyd'in ölümünü hiçbir zaman kabullenmedikleri onun hakkında “öldü” fiilini asla kullanmadıkları tespit olunmaktadır, ayrıca Tarikatın Şiileşmesini Şeyh Cüneyt'in kişiliğinde ve faaliyetlerinde bulmak da mümkündür. Gündüz, s.24.

Şeyh Cüneyd haleflerine örgütlenmeleri ve büyümeleri için üç şey bırakmıştır; Sufi gazilere dayalı militan bir askeri örgüt, Safevi tarikatının manevi liderliği ve Akkoyunlu hanedanı içinde oluşturulmuş güçlü bir mevzi⁶ Şeyh Cüneyd'in öldürülmesinden bir süre sonra, Uzun Hasan 1468'de Karakoyunlu Cihanşah'ı yenerek bütün Azerbaycan'ı hakimiyetine almıştır. Şeyh Cüneyd'in Hatice Begüm'den olan oğlu Şeyh Haydar'ı dayısı Uzun Hasan büyütmüş ve kızı Alemşah Begüm ile evlendirmiştir. Bu evlilikten oğulları sırasıyla, Sultan Ali, İbrahim ve İsmail doğmuştur. Uzun Hasan'ın iznini alarak Erdebil'de tarikatın başına geçen Şeyh Haydar, babası gibi Şirvanşah ülkesindeki Çerkezlere baskınlar düzenlemiştir. Bu gelişmeler sırasında Şeyh Haydar müritlerine on iki dilimli ve kırmızı renkli bir başlık giydirmiş bu suretle kendinden olanlar ile olmayanları sembolik olarak ayırmıştır. Bundan dolayı Safevi tarikatının müritlerine Kızılbaş denilmiştir.⁷ Tabersaran'da Süleyman Bey'in kumandasındaki Akkoyunlu ordusu ile yapılan savaşta Şeyh Haydar öldürülmüştür. Bunun üzerine Tekkenin başına oğlu Sultan Ali geçmiştir. Sultan Ali, Akkoyunlu hükümdarı Yakub beyin ölümünden sonra başlayan taht kavgalarında faal rol oynamaya başlamıştır. Sultan Ali'nin yardımcıları sayesinde Akkoyunlu tahtına geçen Rüstem Bey, Sultan Ali'nin nüfuzundan çekinmiş ve onu ortadan kaldırmayı düşünmüştür. Sultan Ali bunları öğrenince

---

⁶ Ahmet Özer, *Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler*, Hemen Kitap Yayınları, İstanbul 2010, s. 93.

⁷ İbrahim Aykun, *Erzurum Konferansı (1843-1847) ve Osmanlı İnan Hudud Antlaşması*, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 1995, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 2.; Gündüz, s. 29-31.

Tebriz'den ayrılmış ve bu esnada Akkoyunlu kuvvetleriyle girdiği mücadelede öldürülmüştür.⁸

1.1.1. Şah İsmail Dönemi ve Çaldıran Savaşı

Şah İsmail ile birlikte, Safevi Hanedanında ve İran tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Çünkü İsmail, Safevi Devleti'nin resmi kurucusu sayılmaktaydı. Şah İsmail, Ustaclu, Rumlu, Dulkadırlı, Varsak, Şamlu, Musullu, Tekeli, Karamanlı, Karadağlı, Bayburtlu, Avşar ve Çapanlı gibi birçok Türk oymağının desteğini almıştır. Bu Türkmen zümrelerine, kendisine “Şah” dedirterek etrafında birleştirmiştir. Şah İsmail Türkmenlerden oluşturduğu askerler ile Akkoyunlulara karşı kazandığı zaferinin ardından, Tebriz'e girerek hakimiyetini kurmuş ve kısa sürede tüm İran'ı egemenliği altına almıştır.⁹ Şah İsmail 1503 yılında Hemedan civarında kalan Akkoyunlu kuvvetlerini de mağlup ederek Orta ve Güney İran'ı zapt etmiştir.¹⁰ Şah İsmail 1507'de Diyarbakır'ı kurduğu devletin topraklarına katmıştır.¹¹ Şah İsmail'in

⁸ Aykun, s. 2. Gündüz, s. 35-37.

⁹ Sıtkı Uluerler, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774-1848)*, Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ 2009, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.11.

¹⁰ Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Atatürk Kültür, TTK, VII. Dizi, Ankara 1992, s. 128.

¹¹ Sıtkı Uluerler, s. 11-12; Diyarbakır tarihi ve Diyarbakır sosyal yapısı ile ilgili bkz; Kazım Kartal, “Tanzimat Süresince Diyarbakır'ın Sosyal Ve Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme (1847/1848)”, Edit: Oktay Bozan & Hakan Asan vd., *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır*, C.1, Manas Yay., Ankara 2019, s.191-225; Kazım Kartal, Mustafa Ali Uysal, “Cizye Defterlerine Göre 19. Yüzyıl Ortalarında Diyarbakır'da Yaşayan Gayrimüslimlerin Demografik ve İktisadi Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, Edit: İbrahim Özcoşar, Ali Karakaş vd., *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*, Ensar yay., İstanbul 2018, s.223-256. İbrahim Yılmazçelik, “Economic Situation of the Ottoman Period in Diyarbakır”, *Jurnalof History and Future*, 2018, s.36-79., İbrahim Yılmazçelik, “Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır Eyaleti nin Sosyal Durumu”, *Journal of History and Future*, 2016, s.70-99., İbrahim Yılmazçelik, “XIX Yüzyılda Osmanlı Taşra Teşkilatının Önemli Merkezlerinden Biri Olan Diyarbakır da Bazı Görevlilerle İlgili Tespitler”, OTAM, 2013, 225-242.

Anadolu'nun doğusu ve güneydoğusundaki başarısı Kürt beylerinin Safevi Devleti'ne yakınlaşmasını sağlamıştır. Safevilere yakınlık duyan Hasankeyf Emiri Melik Halil Eyubi, Bitlis Emiri Emir Şeref, Hizan Emiri Emir Davud, Sason Beyi Ali Bey, Namran Beyi Abdal Bey'in içinde bulunduğu bir kurul bağlılıklarını bildirmek ve Şah İsmail ile görüşmelerde bulunmak maksadıyla Şah'ın Tebriz'deki Sarayına gitmişlerdi. Ancak bu beyler, Diyarbakır Valisi Muhammed Ustaclu'nun Şah'a gönderdiği mektuptan dolayı tutuklanarak zindana atılmışlardı. Kürt emir ve beylerin Diyarbakır Valisine gerekli yakınlığı göstermemeleri ve yardım etmemeleri zindana atılma sebepleri olarak ileri sürülmüştür. Bununla da yetinmeyen Şah, zindana attığı Kürt emir ve beylerin bölgelerine kendi valilerini de atamıştır. Bir süre sonra doğu sınırındaki Özbek saldırıları duyulunca Şah, Bitlis Emiri Şeref Han ve Hasankeyf Emiri Melik Halil hariç öteki bey ve emirlerin tümünü, kendisine destek olmaları için serbest bırakmıştır. İki emiri ise rehin olarak elinde tutmuştur. Ancak bu zindana atılma olayı Kürt bey ve emirlerini Şah İsmail'den soğutarak Osmanlı Devleti'nin safına itmiştir. Önemli bir diğer nokta ise Osmanlı Sultanı Yavuz Selim'in Şah İsmail'in aksine Sünnî Kürt beylerine karşı dayanışma ve ittifak politikası izlemiş olmasıydı.¹²

Şah İsmail Anadolu'ya Dai veya Halifeler göndererek hem Şiiliği yaymayı hem de batıya doğru ilerlemeyi hedeflemiştir. Bunlardan en

---

¹² M. Kemal Işık, *Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler*, Doz Yayınları, İstanbul 2005, s. 90. Özer, s. 98-99. V. Minorsky, Th. Bois ve DH. Mac Kenzie, *Kürtler ve Kürdistan*, (Çev. Kamuran Fıratlı), Doz Yayınları, İstanbul 2004, s. 79-80.

önemlileri Şahkulu, Babatekeli ve Nur Ali Halife idi. Bu halifeler Osmanlı Devleti'ni çıkardıkları isyanlar ile uğraştırmışlardı. II. Beyazıt'ın ılımlı politikasına karşı oğlu Yavuz Sultan Selim daha Trabzon'daki şehzadeliği sırasında doğudan gelen bu tehlikeyi fark etmiş ve ara sıra yaptığı akınlarla Safevilerin ilerleyişine mani olmaya çalışmıştır. Yeniçerilerin desteğiyle babasını tahtan indirip kardeşlerini de bertaraf ederek tahtını sağlamlaştıran Yavuz Sultan Selim, İran'a sefer yapmaya karar vermiştir.¹³ 20 Nisan 1514 tarihinde başlayan İran seferi öncesinde Yavuz Sultan Selim Osmanlı sarayının hizmetinde nüfuzlu bir Kürt olan danışmanı Mevlana İdris Bitlisi'yi¹⁴ Kürt aşiret reislerini Safevilere karşı örgütlemesi için göndermiştir. İdris-i Bitlisi yirmiye yakın Kürt aşiret reisinin bağlılığını kazanmayı başarmıştır. Selim'in orduları 1514 yılında Diyarbakır'a geldiğinde Diyarbakır'ın Valisi Muhammed Han Ustaclu ordusunu geri çekmiştir. Şehrin sakinleri önceden Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirdiklerinden dolayı şehir kolayca Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Bunu takip eden 23 Ağustos 1514 tarihindeki Çaldıran Savaşı, Yavuz Sultan Selim'in başkent Tebriz'i Osmanlı kuvvetlerine bırakan Şah İsmail

---

¹³ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1559)*, Cilt 2. Barış Yayınları, Ankara 1999, s. 92-93.

¹⁴ Şeyh Husameddin Ali El Bitlisi'nin oğlu olan İdris-i Bitlisi, babasının Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan'ın katipliği vazifesinde olmasından dolayı sarayda büyüyüp iyi bir eğitim alabilmiştir. Akkoyunlu tahtına Sultan Yakup geçince onun özel katibi olmuştur. Şah İsmail Akkoyunlu hükümdarlığına son verince İdris-i Bitlisi İstanbul'a gitmiş ve II. Beyazıt tarafından kabul görülmüştür. Çünkü hem Sufi ve Sünnî hem de sarayda yetişmiş büyük bir katip ve diplomat idi. Fakat itibar ve mevkiyi hiç şüphesiz Yavuz Sultan Selim döneminde kazanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebru Sönmez, *An Acem Statesman In The Ottoman Court: İdris-i Bitlisi and The Making of The Ottoman Policy On İran*, Boğaziçi Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

karşısındaki üstün zaferiyle sonuçlanmıştır. Muhammed Han Ustaclu öldürülmüş ve Safevi ordusunun büyük bir kısmı yok edilmiştir. Çaldıran Savaşı Şah İsmail'in askeri gücüne ve mistik karizmasına indirilmiş ezici bir darbeydi.¹⁵

Safevi Devleti'nin batı sınırını oluşturan Diyarbakır ve Mardin elinden alınmıştır. Ayrıca o bölgedeki diğer doğu illeri olan Urmiye, İtak, İmadiye, Cizre, Eğil, Bitlis, Hizran, Garzan, Palu, Siirt, Hasankeyf, Meyeforikin ve Cezire-i İbn Ömer ikna edilmeleri neticesinde Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirmişlerdi. Yavuz Sultan Selim Mısır seferinde de Halep, Malatya, Urfa, Besni, Ergani, Harput, Divriği ve Siverek'i Osmanlı topraklarına katmıştır.¹⁶ İdris-i Bitlisi, art arda yapılan savaşlar, çıkan fitneler ve karışıklıklardan dolayı çok zor duruma düşmüş olan Kürtlerin yaşadığı bölgelerin gelişip kalkınması için iyi bir idari sistem kurmaya çalışmıştır. Osmanlı yönetimine bağlı olarak Kürt mahalli idareleri ve eyaletlerini kalkındırmak için alınan tedbir ve planlar, Yavuz Sultan Selim'in de takdirini kazanmıştır. Bundan dolayı Yavuz Sultan Selim, Şeyh İdris'e bir ferman ve bu fermanla birlikte on yedi tane bayrak ve atalarından bugüne kadar hep evlatlarına miras olarak gelen Kürt eyalet ve hükümet reislerine gönderilmek üzere beş yüz tane değerli hükümdar nişanı göndermiştir.

---

¹⁵ Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, II. Baskı, Kayseri 1992, s.68-74. Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, (Çev. Nilay Özak Gündoğan ve Azat Zana Gündoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s.65.

¹⁶ Uğur, s.93-106. Melike Sarıkçıoğlu, *Osmanlı-İran Hudut Anlaşmazlıkları (1847-1912) ve 1913 İstanbul Protokolü*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2009, s.12.

Ayrıca Sultan Selim Han, İdris-i Bitlis'e de özel olarak 25.000 duka altın ile beraber değerli hediyeler göndermiştir.¹⁷

İdris-i Bitlisi yönetimi kolay olsun diye Diyarbakır bölgesini on dokuz sancağa ayırmış ve aynı sistemi Musul ve Urfa'ya da uygulamıştır. Çünkü aşiret reislerinin arasındaki çekişmeler yüzünden o bölgede bir merkezi sistem kurulamamıştı. Fakat İdris-i Bitlis'inin çabaları neticesinde Kürtler Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında toplanabilmiştir. Diyarbakır Vilayetinin on dokuz sancağından on bir tanesi doğrudan Osmanlı idaresi altında Anadolu'da idari birlikler şeklinde olmuş ve geri kalan sekiz tanesi ise Kürt emirlerin hakimiyeti altında özek bir yönetime sahip olmuştur.¹⁸ Bu beylikler Sameğan, Kulp, Mehraniye, Tercil, Atak, Pertek, Çalpakçur ve Çermik bölgeleriydi. Bu sekiz sancaktaki beyliklerin idaresi veraset yoluyla babadan oğula geçmekteydi. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne doğrudan bağlı beş tane hükümet sancağı bulunmaktaydı. Bunlar; Eğil, Palo, Ceziret İbn Ömer, Hazro ve Genç idi. Diyarbakır Vilayeti gibi Van Vilayeti de otuz yedi sancağa ve Osmanlı Devleti'ne bağlı dört ayrı hükümet sancağına ayrılmıştır. Hükümet sancakları; Hakkari, Bitlis, Mahmudi ve Pinyanişi idi¹⁹

---

¹⁷ Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, (Çev. Vahdetin İnce), Nübihar Yayınları, İstanbul 2012, s. 167.

¹⁸ M. Törehan Serdar, *Mevlana Hakîmüddin İdris-i Bitlisî*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008, s. 206.

¹⁹ Muhammed Emin Zeki Beg, s. 170.

1.1.2. Şah İsmail Sonrası Osmanlı-Safevi İlişkileri

Çaldıran hezimetinden sonra Şah İsmail on yıl daha hüküm sürmüş ve Yavuz Sultan Selim'den dört yıl sonra vefat etmiştir. Yerine oğlu I. Tahmasb geçmiştir. Osmanlı tahtına geçen Kanuni Sultan Süleyman ise 1533'te İran üzerine sefere çıkmaya karar vermiş ve Bağdat kalesini 1534'te almıştır. Kanuni seferlerini babasının aksine batıya doğru yapmıştır. Bunu fırsat bilen I. Tahmasb boş durmayıp Osmanlı Devleti'ne ait bazı yerleri ele geçirmiştir. Bunun üzerine Kanuni, 1547 yılında tekrar yönünü İran'a çevirmiş Tortum ve Akçakale'yi almıştır. Ordu İstanbul'a döner dönmez Tahmasb, Adilceviz, Ahlat ve Bargiri'yi ele geçirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman 1553 yılında bu kez bizzat kendisi İran üzerine sefere çıkmıştır. Osmanlı ordusu Nahcivan, Revan ve Karabağ'ı almış, bundan dolayı Şah Tahmasb barış istemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Mayıs 1555 tarihinde Osmanlı ve İran devletlerinin arasında Amasya Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Tebriz, Azerbaycan, Doğu Anadolı ve Irak-ı Arap Osmanlı'ya bırakılmış ve Tahmasb'ın ölümüne kadar Amasya Antlaşması yürürlükte kalmıştır.²⁰ 1576'da Şah Tahmasb'ın ölümüyle oğulları arasında taht kavgaları başlamış bundan yararlanmak isteyen Osmanlı Devleti ise 1578'de İran üzerine yürüme kararı almıştır. Osmanlı Devleti Şirvan, Gürcistan ve Dağıstan'da hâkimiyetini kurmuş ve ayrıca Şamah ve Bakü'yü de topraklarına katmıştır.²¹ Osmanlı 1588'de

---

²⁰ Remzi Kılıç, *Kanuni Devri Osmanlı İran Münasebetleri (1520-1566)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 165-363. Kütükoğlu, s. 3.

²¹ Yunus Zeyrek, *Tarih-i Osman Paşa: Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Fetihleri (1578-1580) ve Tebriz'in Fethi (1585)*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 13-69, 77-90.

Nihavent'i de ele geçirerek Luri, Küri, Ahıska, Tomaş ve Gürcistan topraklarıyla sınır oluşturmuştur. 1577-1589 yılları arasında yapılan Osmanlı-İran savaşları 21 Mart 1590'da imzalanan İstanbul Antlaşması ile sona ermiştir. Antlaşmaya göre Azerbaycan, Tebriz, Karadağ, Gence, Kars, Tiflis, Şehrizar, Nihavent ve Luristan Osmanlı toprağı olarak kabul edilmiştir.²²

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki Celali isyanları ve Avusturya savaşları ile uğraşmasını fırsat bilen Safevi Devleti, Osmanlı Devleti'ne yeniden savaş açmıştır. Safevi Devleti, 1603'te Nihavent, Azerbaycan ve Revan'ı geri almış, Şirvan, Gence ve Şemahi taraflarını da ele geçirmişti. Kars'ı da zapt ederek doğu vilayetlerini yağmalamıştır. 1610 senesinde Kuyucu Murad Paşa iç reformlar ile askerî hazırlıklarını tamamlayarak ardından büyük bir ordu ile Tebriz'e yönelmiş şehri talan etmiştir. Bunun üzerine Şah Abbas barış talebinde bulunmuş ve İstanbul Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne bıraktığı Tebriz ve Revan'ı geri almıştır. 1612'de İki devlet arasında imzalanan Nasuh Paşa Antlaşması üç yıl sonra şartlarına uyulmadığı için bozulmuştur. 1618 yılında imzalanan Serav Antlaşması neticesinde iki devlet arasında tekrar ikinci bir barış sağlanmıştır.²³

---

²² Remzi Kılıç, "Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi", (Edi: Mustafa Bıyıklı), *Bilimevi Basın Yayın*, İstanbul 2008, s. 95-98. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "XVI. Yüzyıl Ortalarında XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar" *Osmanlı Tarihi*, Cilt III., Kısım II., TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 244 – 245. Kütükoğlu, s. 193.

²³ Surayı Faroqhi, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi", Cilt II. (Edi: Halil İnalçık ve Donald Quataert), (Çev: Ayşe Berktaş), *Eren Yayıncılık*, İstanbul 2004, s.552. Kılıç, "Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi", s.98-103. Uzunçarşılı, Cilt III., s. 247-248.

Osmanlı Devleti'nin en zor anlarını fırsat bilen İran Devleti, Osmanlı Devleti'nin Lehlilerin taht kavgaları ve Celali isyanları ile uğraştığı dönemde, Bağdat'ı kuşatmıştır. İran üç aylık bir kuşatma sürecinden sonra Bağdat'ı almış bununla da yetinmeyip Musul ve Kerkük'ü de almıştır. Osmanlı Devleti'nin 1631'deki Bağdat'ı geri alma girişimi başarısız olmuştur. Osmanlı, 1635'te Revan'ı almış fakat bu uzun sürmemiş ve İran Revan'ı Osmanlı'dan geri almıştır.²⁴

IV. Murat Bağdat'ın geri alınamamasını ve Revan'ın elden çıkmasını prestij sorunu olarak görmüştür. Bu nedenle IV. Murat kendi komutanlığında Bağdat seferine çıkmış ve 1638'de Bağdat'ı tekrar fethetmiştir. 1639'da Şah Safi'nin IV. Murad'a yenilmesi sonucu imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması Osmanlı-İran sınırını belirleyen ve uzun süre barış getiren bir antlaşma olmuştur.²⁵

Şah Safi'den sonra tahta sırasıyla II. Abbas ve I. Süleyman geçmiştir. I. Süleyman'ın ölümüyle devletin başına geçen Sultan Hüseyin zamanında ise devlet işlerinde din adamlarının çok önemli konumlara geldikleri görülmektedir. Sultan Hüseyin'in saltanatı döneminde İran'da Şiiliğin etkisi oldukça artmıştır. Doğudan ve batıdan Sünnî dünya ile çevrili olan ve ikisiyle kıyasıya mücadele içinde bulunan İran Devleti, buhranlı dönemler yaşamaya başlamıştır. Özellikle Şah Hüseyin'in keyfi hareketleri ve Sünnî halka devamlı surette baskı

---

²⁴ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt I. (Çev: Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul 2008, s. 242-243. Kılıç, s.106-107.

²⁵ Sarıkçıoğlu, s. 14-15. Muhammed Emin Zeki Beg, s. 188,193. Uzunçarşılı, s. 248 – 249. Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi Osmanlı Devleti'nin Tahlilli Tenkidli Siyasi Tarihi*, Cilt II., Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 152, 159. Kılıç, s. 108-110.

yapması Sünnî nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde isyanların çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde ilk Sünnî isyanını Afganlılar çıkarmıştır. Hacı Mir Üveys'in Kandahar'ı işgal etmesi ile başlayan ilerleyiş 1722'de İran'ın içlerine kadar devam etmiştir. Hatta bu ilerleyiş Safevilerin başkenti olan İsfahan'ın zabtına kadar gitmiştir. Afganlıların İsfahan'a girmeleri üzerine Şah Hüseyin esir alınmış oğlu II. Tahmasb da sürgün edilmiştir. Böylelikle İran'da 222 yıl hüküm süren Safevi Hanedanlığı son bulmuştur²⁶

1.2. NADİR ŞAH DÖNEMİ OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ

Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan 1718'e kadar Osmanlı Devleti, İran Devleti ile savaşmamıştır. Bunun nedeni ise Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile olan savaşları, İran'ın da iç karışıklıklarıyla uğraşması idi. Osmanlı Devleti Pasarofça Antlaşması ile kaybettiği toprakların telafisini doğudan karşılamak istemiştir. İran'da taht kavgaları yaşanırken bundan daha iyi bir zamanlama olamazdı. Ayrıca Kafkaslar üzerinden İran yoluyla Hint Okyanusuna inme düşüncesine sahip olan Rusya da İran'da meydana gelen olaylardan ve karışıklıklardan haberdardı. Rusya emellerine erişmek için Tiflis, Dağıstan ve Şirvan'a saldırmıştır. Osmanlı Devleti ile Rusya'nın Kafkas'lardan aynı zamanda ilerlemesi iki devleti karşı karşıya getirmiştir.²⁷ İran'ın kuzey batısının büyük bir kısmı Rusya hakimiyetine girmişti. İran'ın doğu tarafını ise

²⁶ M. Münir Aktepe, *1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemâni Mustafa Ağa'nın Revan Fetihnamesi*, İstanbul Üniversitesi Fakülte Yayınları No: 1585, İstanbul 1970, s.9-11. Uluerler, s.21.

²⁷ Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya siyaseti*, (Basılmış Doktora Tezi) Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını No:1., İstanbul 1979, s. 30-31

Afgan Mir Üveys'in oğlu Mahmut Han ele geçirmiştir. II. Tahmasb'ın elinde ise Osmanlı Devleti'nin doğu sınırında olan İran şehirleri kalmıştı. Osmanlı Devleti 1723'te Kirmanşah, Erdelan, Hoy, Tasuç, Çars ve Selmas şehirlerini alarak Tebriz önüne kadar gelmişti. İran topraklarındaki bu ilerleyiş Osmanlı Devleti'ni Rusya ile karşı karşıya getirmiştir. Rusya, Osmanlı Devleti'ne iki devletin aldıkları toprakların kendilerinde kalmasını teklif etmiştir. Fakat Osmanlı Devleti bu teklifi kabul etmeyerek uzun süre Müslüman Türklerin hakimiyeti altında kalmış olan Derbend, Bakü ve Dağıstan bölgelerinin Osmanlı Devleti'ne bırakılmasını istemiştir. Rusya bu isteğe yanaşmayınca müzakereler uzamış nihayetinde Rusya Hazar kıyılarına yerleşmede Osmanlı'ya karşı hiçbir art niyetinin olmadığını teminatını vermiş bunun üzerine Osmanlı Devleti bunu kabul etmiştir.²⁸ II. Tahmasb, katılmadığı Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki müzakereler sonucunda belirlenen antlaşmaya karşı çıkmış ve bu anlaşmayı tanımadığını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti, İran Devleti'nin bu tutumuna karşılık Tebriz, Hemedan, Nihavent ve Revan'ı 1724'te ele geçirmiştir.²⁹ İran'ın doğusunu ele geçiren Afganlı Eşref Han, Osmanlı Devleti ile 1727'de anlaşarak 12 Ağustos 1728 tarihinde İran'ın batısının Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu kabul etmiştir. Horasan'a çekilmiş olan II. Tahmasb ise Doğu İran'da Nadir Şah'ın desteğini alarak onun komutasındaki kuvvetlerle İsfahan'ı Afganlıların elinden almıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti ile Eşref Han arasındaki antlaşma

---

²⁸ Aktepe, s.12-23. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt. IV. Bölüm I. s. 174. Sarıkcıoğlu, s. 16.

²⁹ Aktepe, s.32-34.

geçerliliğini kaybetmiştir. Nadir Şah 1730'da Osmanlı Devleti'ne savaş açarak kuzeybatı eyaletlerini kısa sürede geri almış olmasına rağmen 1731'de Tebriz ve Hemedan'ı Osmanlı Devleti'ne geri vermek zorunda kalmıştır.³⁰

1732 İstanbul İncili Köşk Antlaşması ile Osmanlı Devleti Şirvan'ı kendine sınır edinmiştir. Nadir Şah, II. Tahmasb'ın Osmanlı Devleti ile imzaladığı antlaşmayı beğenmemiştir. Nadir Şah, II. Tahmasb'a karşı bir darbe yaparak onu tahtan indirmiş ve henüz birkaç aylık olan II. Tahmasb'ın oğlu III. Abbas'ı tahta geçirmiştir. Kendisini de Vekilü'd-devle ve Naibü's Saltana ilan ederek yönetimi ele geçirmiştir. Yapılan taht değişikliğinden dolayı İran'da taht kavgaları başlamıştır.³¹ Nadir Şah'ın Afganlıları ülkeden çıkarması, İran'ın doğu ve güney doğusunda hakimiyeti sağlaması, yaptığı seferler sonucunda Rusların elinden Gence, Revan ve Şirazı alması, Sünnî olmasına rağmen Şii ulema ile iyi geçinmesi onun gücünü ve prestijini artırmıştır. Kazandığı başarılar sayesinde toplanan İran kurultayında “Şah” ünvanıyla 1736'da devletin başına geçmiştir. Nadir Şah İran Devleti'nin başına geçme şartı olarak Caferi mezhebinin benimsenmesini istemesine rağmen Şii ulemadan oluşan kurultay Nadir Şah'ın devletin başına geçmesini istemiştir. Sonuç olarak İran yönetiminin başına Türk -Afşar boyundan biri geçmiştir.³²

---

³⁰ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt IV. Bölüm I. s.221.

³¹ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt IV. Bölüm I. s.223.

³² Sarıkçıoğlu, s. 17. Uluerler, s. 24. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt IV. Bölüm I. s. 234.

Osmanlı Devleti ile Nadir Şah arasındaki savaşlar Osmanlı'nın yenildiği Revan savaşıyla son bulmuş ve bu savaş on dört yıl sürmüştür. Osmanlı Devleti İran sınırına yakın yerlerdeki topraklarını Nadir Şah'a karşı koruyabilmiştir. Nihayetinde 1746 yılında iki devlet arasında 1639'daki sınır çizgisini koruyan II. Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalanmıştır.³³ Nadir Şah Caferiliği beşinci Sünnî mezhep olarak kabul ettirmeye çalışmış ancak Nadir Şah'ın bu isteğini Osmanlı Devleti ve uleması kabul etmemiştir. İran'daki Şii kesimlerde de Nadir Şah'a karşı bir tepki meydana gelmiş ve Şii muhalefeti gittikçe kuvvetlenmeye başlamıştır. Caferilik mezhebinin kabul edilmesi adına yapılanlar zamanla İran yönetimine karşı pek çok isyanın çıkmasına zemin hazırlamıştır. Nadir Şah çıkan bu isyanları bastırmaya çalışırken 1747 senesinde kendi karargahında öldürülmüştür. Nadir Şah'ın ölümünden sonra başa yeğeni Ali Kuli Mirza Han geçmiş fakat onun döneminde hazine yağmalanmış ve ülke ağır bir buhranın içine sürüklenmiştir. Mirza Han'a karşı Kaçar Türkleri isyan etmiş ve onu tahtından indirmiştir. Nadir Şah'ın ailesinden Şahrüh izlediği politika ile Şii ulemanın desteğini alarak 1750'de devletin başına geçmiştir.³⁴ İran'ın böyle bir kargaşa içinde olmasından cesaret alan valiler ülkenin her yanından bağımsızlıklarını ilan ederek kendi başına buyruk hareket eder olmuşlardır. Şahrüh sadece Horasan'da tutunabilmişse de Zend Hanedanından Kerim Han Zend onu tahtan indirmiş ve devletin yönetimini ele geçirmiştir.³⁵

---

³³ Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, (Çev. Ayşe Berktaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 75-77. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt IV. Bölüm I. s.309. Sarıkçıoğlu, s. 18-19.

³⁴ Uluerler, s. 28.

³⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt. IV. Bölüm I. s. 458.

1.3. ZEND HANEDANLIĞI DÖNEMİ OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ

İran'da iktidarı ele geçirdikten sonra tahtını da sağlamlaştıran Kerim Han Zend'e Osmanlı hükümdarı I. Mahmut bir mektup göndererek 1746 yılında yapılan antlaşmanın geçerli olduğunu, İran ile anlaşmazlık çıkarabilecek olaylardan kaçınılacağını ve hudutlarda bulunan görevlilere dostluğun bozulmaması için talimat verildiğini iletmış ve buna ilaveten iki devlet arasındaki iyi ilişkilerin devamını sağlamak amacıyla Kerim Han Zend'in şahlığını tanıdığını da açıklamıştır. Osmanlı Devleti'nin gösterdiği hassasiyete rağmen iki devlet arasında sorunlar eksik olmamıştır. Osmanlı Devleti 1768-1774 yılları arasında Rusya ile savaşmaktaydı.³⁶ Kerim Han Zend, Rusya karşısında zor anlar yaşayan Osmanlı'nın bu zayıf döneminden yararlanarak Basra'ya saldırmıştır. Bununla da yetinmeyen Kerim Han Zend Baban ocağında kardeşler arasında mutasarrıflık için çıkan ve Osmanlı'nın iç meselesi olan olaya müdahale ederek iki ülke ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Baban Hanedanı, Basra bölgesinin en nüfuzlu ailelerinden birisi idi. Bazen kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan bazen de devletin tutumundan memnun olmadıklarından dolayı İran'a firar etmişlerdi. Baban Hanedanına mensup kişilerin İran'a kaçıp sığınması iki ülke ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olmuştur.³⁷

³⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt. IV. Bölüm I. s. 458.

³⁷ Aykun, s.13. Mehrdad R. İzady, *Bir El Kitabı Kürtler*, (Çev: Cemal Atilla), Doz Yayınları, İstanbul 2011, s. 119. Muhammed Emin Zeki Beg, s. 204.

Baban mutasarrıfı Mehmed Paşa ile kardeşi Ahmet arasında anlaşmazlık çıkmıştı Bundan dolayı Mehmed Paşa, kardeşi Ahmet Paşa'yı hapsedirmiş bunu gören diğer kardeşi Mahmud Paşa ise Bağdat Valisinin yanına kaçmıştı. Mehmed Paşa'nın hareketlerinden hoşlanmayan Bağdat Valisi, Mahmut Paşa'yı mutasarrıflığa tayin etmek istemişse de Mahmut Paşa kardeşi Ahmet Paşa'nın mutasarrıf olmasını istemiştir. Mehmed Paşa ise bunun üzerine İran'a kaçmıştı. İran destekli kuvvetle Ahmet Paşa'nın karşısına çıkan Mehmed Paşa mağlup edilmiştir. Kerim Han 20.000 kişilik bir kuvveti Doğu Anadoluya 20.000 kişilik bir kuvveti de kardeşi Sadık Han komutasında Basra'ya göndermiş ve Basra İranlılar tarafından ele geçirilmiştir.³⁸ Osmanlı Devleti 1776'da bir yandan İran'a savaş açarken diğer yandan da Kafkaslardan tehlike gelmemesi için Azerbaycan ve Gürcistan Hanları ile anlaşma yoluna gitmiştir. Kerim Han Zend tek başına Osmanlı Devleti'ne karşı kesin bir sonuç alamayacağını bildiğinden, Rusya ile bir ittifak kurma arayışına girmiş ve 1776 yılında Rusya ile bir ittifak antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre Kerim Han Zend doğudan, Rusya ise balkanlardan Osmanlı devletine saldırıya geçecekti. Ancak Kerim Han Zend'in 1779'da ölmesi ve İran'da tekrar taht mücadelesinin başlamasıyla Osmanlı için tehlike doğuracak bu ittifak geçersiz olmuştur. Osmanlı Devleti Basra'yı almış ve Mütessellim Süleyman Paşa'yı oraya tayin etmiştir.³⁹

---

³⁸ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt IV. Bölüm I. s. 458 -460. Aykun, s. 14.

³⁹ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt IV. Bölüm I. s. 462. Uluerler, s. 30 – 31.

1.4. KAÇAR HANEDANI DÖNEMİ OSMANLI -İRAN İLİŞKİLERİ (1794-1876)

1.4.1. İran'da Kaçar Hakimiyetinin Kuruluşu ve Aga Muhammed Han Zamanı Osmanlı-İran İlişkileri

İran'da Kaçar dönemini başlatan Aga Muhammed Han'ın dedesi Feth Ali Han Kaçar Hanedanının asıl kurucusuydu. Babası Muhammed Hasan Han, Nadir Şah sonrası İran'da başlayan saltanat çekişmelerinde aktif olarak yer almıştır. Kerim Han Zend, İran'da hakimiyeti ele geçirme sürecinde Muhammed Hasan Han ile mücadeleye girmişti. Başlarda Muhammed Hasan Han üstünlük kurmuş hatta oğlunu da Azerbaycan'a Vali olarak tayin etmiş olmasına rağmen Kerim Han'a mağlup olmaktan kurtulamamıştı. Bu mağlubiyetle birlikte Kaçar yükselişi de durmuştur. Kerim Han Zend, Muhammed Hasan Han'ın oğlu Aga Muhammed Han'ı Şiraz'a rehin olarak götürmüştür. Aga Muhammed Han, Kerim Han'ın ölümünden sonra Şiraz'dan kaçarak Rey bölgesine gelmiş ve kardeşleriyle mücadeleye girmiştir. 1782 senesinde Esterabad'a gelen Aga Muhammed Han, kısa sürede hakimiyetini genişletmeye başlamıştır. 1794'te Zend soyundan Lütfi Ali Han'ı ortadan kaldırdıktan sonra Tahran'da İran Devleti'nin başına geçerek hanlığını ilan etmiştir.⁴⁰

---

⁴⁰ Muhammed Reza Djalili ve Thierry Kellner, *İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi*, (Çev: Dr. Reşat Uzmen) Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010. s. 13-14. Filiz Güney, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri ve İrana Giden Osmanlı Elçileri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE., (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Afyon 2005, s. 27 – 30. Uluerler, s. 66 – 69.

Aga Muhammed Han devletin başına geçtikten sonra öncelikle devletin iç güvenliğini sağlamaya çalışmış sonrasında ise gözünü sınır dışındaki topraklara dikmiştir. Aga Muhammed Han Meşhet, Kabil ve Afganistan'a yönelerek buraların İran'a tabî olmasını sağlamıştır. Aga Muhammed Han 1795'te Rusya'nın ele geçirdiği Kafkasya ve Gürcistan'ın üzerine yürümüştür.⁴¹ Kafkaslara hakim olma isteği XIX. yüzyıl boyunca üç devleti karşı karşıya getirmiştir; Rusya, İran ve Osmanlı. XVIII. yüzyılın sonunda bu devletlere İngiltere de eklendi, çünkü İngiltere'nin Hindistan'daki sömürgeleri, Kafkaslardan gelecek Rus tehdidiyle karşı karşıyaydı. Muhammed Han Azerbaycan'daki Rus ilerleyişinden rahatsız olmuş ve bu güçlü devlete karşı savaş açmak istemiştir. Bu nedenle Osmanlı ile ittifak arayışı içine girmiştir. Fakat Osmanlı Devleti Rusya ile yaptığı savaşta mağlup olduğu için ikinci bir mağlubiyet almak istemediğinden bu girişime olumlu bir cevap verememiştir. Buna rağmen Rusya ile savaşmaya kararlı olan Aga Muhammed Han Gürcistan'a doğru hareket edip Şuşi Kalesi'ni kuşatmıştır. Bunun üzerine Rusya'da Tahran'a kadar ilerlemiştir. Fakat II. Katerina'nın ölümü bütün dengeleri değiştirmiş, Rus tehlikesini durdurmuş ve Aga Muhammed Han'a da nefes aldirtmiştir. Aga Muhammed Han 1797 senesinde bir suikast sonucu öldürülmüştür.⁴²

Muhammed Han zamanı Osmanlı -İran ilişkilerine kısaca değinecek olursak; Osmanlı Devleti, Aga Muhammed Han'ın İran'da hâkimiyetini tesis etme mücadelesini yakından takip etmesine rağmen İran'ın iç

---

⁴¹ Sarıkçioğlu, s. 21.

⁴² Uluerler, s. 79 -80.

sorunu olarak görmüş ve sadece olup bitenleri takip etmekle yetinmiştir. Osmanlı Devleti o dönem de Muhammed Han'ın rakipleriyle herhangi bir ittifaka girmekten kaçınmıştır. Aynı şekilde Aga Muhammed Han'ın Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile kurmaya çalıştığı iyi ilişkiden anlaşılacağı üzere kendisi de Osmanlı ile İran arasında sorun çıkaracak herhangi bir eylemde bulunmaktan sakınmıştır. Ancak Revan sorunu iki ülke arasında tedirginliğe sebep olmuştur. Aga Muhammed Han'ın faaliyetlerinden rahatsız olan Revan, Şuşi ve Karabağ Hanı Osmanlı'ya müracaat ederek yardım talebinde bulunmuşlardı. 1794- 1795 senesinde Muhammed Han'ın Gürcistan, Şirvan ve Revan üzerine harekete geçeceği, bu suretle asker toplayacağı duyulunca Revan ahalsinin Osmanlı tarafına göç etme durumu söz konusu olmuştur. Muhammed Han'ın bu girişimlerinden rahatsız olmasına rağmen Osmanlı Devleti, herhangi bir savaşa da girmenin mümkün olmayacağını bildiği için sadece Kars, Çıldır, Beyazıd, Van ve Erzurum taraflarına zorunlu bir şekilde gelmiş olan muhacirlerin kabulünü onaylamıştır. Osmanlı Devleti'ni İran konusunda en fazla rahatsız eden sorunlardan biri İran'ın sınır bölgelerinde toprak elde etme çabaları ve sınır bölgelerinde çıkardığı karışıklıklardır.⁴³

1.4.2. Feth Ali Şah'ın Saltanatı Zamanında Osmanlı – İran İlişkileri

Aga Muhammed Han öldürülünce kardeşinin oğlu Feth Ali Han Fars'tan Tahran'a gelerek 1797'de şahlığını ilan etmiştir. Feth Ali Şah da selefleri gibi ülke içinde kendisine karşı muhalefet edenlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Saltanatı döneminde uğraştığı en

---

⁴³ Uluerler, s. 86 -87.

önemli konu ise İngiltere, Fransa ve Rusya'nın emperyalist emelleri için İran coğrafyası üzerinde birbirleriyle rekabette girmesi ve Şah'ın da bu rekabet içinde taraf tutarak varlığını devam ettirmeye çalışmasıydı. Feth Ali Şah dönemi Osmanlı-İran ilişkilerinde en belirleyici unsur, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın bu bölgeye yönelik politikalarıydı. İngiltere, Fransa⁴⁴ ve Rusya iki devlete sürekli müdahale etmekten ve ikisi arasında meydana gelen en ufak meselelerde dahi devreye girmekten çekinmemiş ve her konuda belirleyici olma vasıflarını devam ettirmişlerdi.⁴⁵

Feth Ali Şah döneminde Osmanlı-İran ilişkilerinde özellikle Osmanlı sınırındaki İran politikasını belirleyen kişi; Feth Ali Şah'ın velayet tayin ettiği ve Azerbaycan'a vali olarak atadığı oğlu Abbas Mirza olmuştur.⁴⁶ XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı-İran ilişkilerinde Osmanlı Devleti'ni en fazla uğraştıran mesele, sınır bölgelerindeki küçük vilayetlerin özellikle sancakların başına idareci olarak getirilen Kürt aşiret reislerinin birbirleriyle olan mücadelelerinde veya Osmanlı Devleti onları vazifelerinden azl ettiğinde İran'a sığınıp Osmanlı Devleti'nin otoritesini tanımamaları olmuştur. Osmanlı-İran arasında yapılan

---

⁴⁴ Osmanlı- Fransa ilişkileri üzerine yapılan araştırmalar için bkz; Nihat Karaer, “Paris’te ilk İkamet Elçiliğimiz kuruluncaya kadar (1797) Osmanlı –Fransız Diploması ilişkilerinin genel seyri”, *OTAM*, S.28, Ankara 2010, s.65-85; Nihat Karaer, “Fransa’da İlk İkamet Elçiliğinin Kurulması Çalışmaları Ve İlk İkamet Elçimiz Seyyid Ali Efendinin Paris Büyükelçiliği (1797- 1802) Sürecinde Osmanlı-Fransız Diploması İlişkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXXI, S.51, Ankara 2012, s.63-92; Nihat Karaer, “Abdürrahim Muhip Efendi’nin Paris Büyükelçiliği (1806-1811) ve döneminde Osmanlı-Fransız diploması ilişkileri”, *OTAM*, S.30 Ankara 2011, s.1-26.

⁴⁵ Muhammed Reza, *Djalili ve Thierry Kellner*, s. 16 – 17. Uluerler, s. 92.

⁴⁶ C. Huart, “ Abbas Mirza” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt I. *M.E.B. Yayınları*, İstanbul 1969,s. 16.

antlaşmalarda da göreceğimiz gibi antlaşma maddelerinden biri muhakkak her iki tarafa firar edenlerin ve sığınanların iade edilmesi olmuştur. Osmanlı Devleti antlaşmaların bu maddesine uyduğu halde İran Devleti çoğu zaman bu hususta keyfi davranmıştır.⁴⁷

1.4.2.1 Vehhabilik Hareketi Meselesi

XVIII. yüzyılda ortaya çıkan bu mezhebin kurucusu Muhammed b. Abdülvehhab'dır. İslam dinini çok katı kaidelerle ele alan bir anlayışa sahip olan Vehhabilik, kendilerinden olmayanları kafir olarak nitelendirmekteydi ve her türlü süslü mezar ve türbelere karşıydı, öyleki Vehhabilere “mabed yıkıcılar” denilmiştir.⁴⁸ Din konusunda bu kadar katı olan Vehhabiler doğal olarak Şii'lik inancına da karşı olmuşlardır. Vehhabiler 1801 senesinde İmam Ali ve İmam Hüseyin'in kabirlerinin bulunduğu kasabaları kuşatarak Kerbela'ya saldırmışlardı. Bu saldırılarda Kerbela'ya gelmiş binlerce Şii'yi öldürmüşlerdi.⁴⁹ Aslında bu saldırının altındaki neden; 1799 senesinde Şii inancına mensup Necef'teki Hazail Aşireti ile buraya ticaret için gelmiş olan Vehhabiler arasında bir anlaşmazlık çıkmıştı. Bu anlaşmazlığa dayalı olarak da, iki taraf arasında meydana gelen çatışmada Hazail Aşireti yaklaşık 300 Vehhabi'yi öldürmüştür (Necef Hadisesi). Bağdat'ta veba salgını sorunu varken birde böyle büyük bir sorunun çıkması Bağdat Valisini

---

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz., Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri*, Doz Yayınları, İstanbul 2011. Dr. Celile Celil, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, (Çe.: Mehmet Demir) Özge Yayınları, Ankara 1992.

⁴⁸ Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Şato Yayınevi, İstanbul 2001. s. 96-98. Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Osmanlı Tarihi, Cilt IV. Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994. s.1849 - 1871. Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devirleri (XVII. Ve XIX. Asırlarda)*, TTK. Basımevi, Ankara 1988, s. 2-25.

⁴⁹ Fiğlalı, s. 99.

harekete geçirmiştir. İranlılar için dinî inançları noktasında İmam Ali ve İmam Hüseyin'in kabirleri kutsal mekanlardı ve her yıl bu mekanları İranlılar ziyarete gelirdi. Osmanlı Devleti'ne ait bu topraklara gelenleri korumak şüphesiz bu bölgenin sahibi Osmanlı'nın göreviydi. Kerbela hadisesini duyan Şah, Bağdat Valisini suçlayıcı bir mektup yazmış ve derhal Osmanlı Devleti'nden bu olayın intikamını Vehhabilerden almasını istemiştir. Buna ilaveten Şah, büyük bir orduyla gelip Vehhabileri yok ettikten sonra Bağdat'ta saldıracağını belirten bir tehditte de bulunmuştur.⁵⁰ Feth Ali Şah aslında bu olayı Osmanlı'ya saldırmak ve kendileri için kutsal olan bu mekânları almak için bir koz olarak kullanmak istemiştir. İranlıların Kerbela hadisesi ile ilgili şikâyetleri ve Vehhabi sorunu halledilmemişken sınır bölgesinde bulunan Kürt Bilbas Aşireti, sorunlar çıkarmaya başlamıştı. Yeni bir sorun daha yaşamak istemeyen Osmanlı Devleti yeni Bağdat Valisi Ali Paşa'yı bu sorunun halledilmesi için vazifelendirmişti. Ali Paşa ise bu sorunu hallederek Bağdat içerisindeki itibarını yükseltmiştir.⁵¹

1.4.2.2. Baban Sancağı Meselesi

Bağdat yönetimi için hala çözülmemiş büyük bir sorun olan Vehhabilik hareketi devam ederken buna birde Baban sancağında yaşanan olaylar eklenmişti. Bağdat Valisi Ali Paşa, Baban Mutasarrıfı Abdurahman Paşa ile Köysancak Mutasarrıfı Mehmed Paşa'yı bir sefer için görevlendirmişti. Her iki mutasarrıfın arasında zaten bir düşmalık vardı ve bundan da faydalanmak isteyen Abdurahman Paşa, bir fırsatını

---

⁵⁰ Uluerler, s. 103 -104.

⁵¹ Uluerler, s. 111 -112.

bularak Kerkük civarında Mehmed Paşa'yı öldürtmüştür. Bu olaya çok kızan Ali Paşa hala taşkınlıklarına devam eden Abdurahman Paşa'yı görevinden azletmiş ve onun yerine Halid Bey'i Baban mutasarrıflığına atamıştır. Halid Bey Baban mutasarrıflığını ele geçirmek için Sülemaniye'ye hareket ettiğinde Abdurahman Paşa tarafından mağlup edilmiştir. Bunun üzerine Ali Paşa Abdurahman Paşa'nın üzerine harekete geçmiş ve onu mağlup etmiştir. Kürt aşiret reisleri herhangi bir zorlukla karşılaştıklarında İran Şah'ına sığınmışlardı. Aynı şekilde Abdurahman Paşa da İran'a firar etmiş ve İran Şah'ına sığınmıştır. Bu hususla alakalı İran Devleti ile Osmanlı Devleti arasında yazışmalar olmuştur. Abdurahman Paşa olayı, Osmanlı-İran ilişkilerinde ciddi bir gerginliğe sebep olmuştur. İran'ın sert tavrı ve Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması durumu daha da güçleştirmiştir. Bağdat Valisi Ali Paşa, İran'ın bu hareketlerine öfkelenmiş 12.000 kişilik Irak askerlerinden oluşan bir ordu hazırlayıp İran üzerine harekete geçmiştir. Fakat bu sefer için Padişah'ın iznini almamıştır. Bir Paşanın böyle başına buyruk hareket etmesi kabul edilir bir şey değildi. İstanbul'dan emirname gönderilmiş ve Ali Paşa'dan seferden dönmesi istenmiştir. Ali Paşa'nın iradesi dışında ordusundaki askerler Kirmanşah'ı yağmalamıştı. İran Devleti bu hareketen duyduğu rahatsızlığı Osmanlı Devleti'ne iletmişti. Boş durmayan İran Devleti ise Abdurahman Paşa ile İran askerlerini Süleymaniye üzerine göndermiştir. Süleymaniye yakınlarında meydana gelen çatışmada Ali Paşa'nın kethüdası Süleyman Bey esir alınmış ve bunu lehine kullanan Abdurahman Paşa, Ali Paşa'dan af dilemiş, bunun üzerine daha fazla gerginlik yaşanmaması için Ali Paşa, Abdurahman Paşa'nın affını kabul

etmiş ve hilat göndererek kendisini Baban Sancağı mutasarrıflığına atamıştır.⁵² Buna rağmen Bağdat havalisindeki gerginlik maalesef bitmemiştir. Bağdat Valiliğine atanmış olan Davud Paşa'nın döneminde Baban Sancağı mutasarrıfı ile Kirmanşah Valisi Şehzade Muhammed Ali Mirza arasında yapılan gizli ittifaklar devam eden sorunları daha da büyütülmüştür.⁵³ Davud Paşa Baban Sancağı yüzünden birkaç defa İran ile savaş eşiğine gelmiş olmasına rağmen, her iki devletin de yeterince sorunları olduğundan meseleler anlaşma ve diyaloglarla halledilmeye çalışılmıştır.

1.4.2.3. Sınır Boylarında Yaşanan Gerginlikler: Valiler ve Aşiretler Meselesi

İran'da merkezi otoritenin başında Feth Ali Şah olmasına rağmen Devlet yönetiminde özellikle Osmanlı Devleti ile ilişkilerde etkili olan isimler, Bağdat ve Kuzey Irak bölgeleriyle ilgilenen Muhammed Ali Mirza; Tebriz'de olması nedeniyle de Kafkasya bölgesindeki Osmanlı - İran sınırı ile ilgilenen Abbas Mirza idi. Önceki başlık altında Baban Sancağı meselesinde Muhammed Ali Mirza'nın Osmanlı topraklarında çıkardığı sorunlara değinmiştik. Bu başlık altında ise veliaht Abbas Mirza'nın Kafkas bölgesinde Osmanlı sınırındaki sorunlarda nasıl bir rol oynadığını izah etmeye çalışacağız

Abbas Mirza'nın Hoy şehrini başkent yapma teşebbüsleri ve bu şehrin Osmanlı sınırına yakın olması bölge valilerini tedirgin etmişti. Osmanlı

---

⁵² Ahmet Cevdet Paşa, s. 2387 – 2388, 2507 – 2508. Celil, s. 57 – 60. Uluerler, s. 121 – 128.

⁵³ Ahmet Cevdet Paşa, Cilt V. s. 2617 – 2620.

Devleti, Abbas Mirza'nın olası saldırısına karşı sınır vilayetlerindeki valilerin askerî yönden hazır olmalarını istemiş ve İran tarafından gelen bir saldırı olmadan kendilerinin bir saldırıya yeltenmemelerini istemiştir. Beyazıd sancağı mutasarrıfı İbrahim Paşa görevinden alınınca İran'a firar etmiş ve sığınmıştır. Osmanlı yönetimi firarının himaye edilmeyip teslim edilmesini istemiş, İran Devleti teslim etmeyince de bu meselenin halli için Erzurum Valisi Celaleddin Paşa görevlendirilmiştir. Paşa meseleyi daha fazla büyümeden halletmiştir. İki devlet arasındaki bir diğer sorun ise İran hacıları meselesiydi. Abbas Mirza'nın İran hacılarına iyi davranılmamasını bahane ederek hacca gönderme işlemini yasaklamış olması iki devlet arasında çıkacak olan savaş için bir neden olmuştur.⁵⁴

Abbas Mirza, Van muhafızı Derviş Paşa ile ilgili şikayetlerde bulunmuş olmasına rağmen Osmanlı Devlet'i bunu kulak ardı etmiştir. Derviş Paşa İran Kürt aşiretlerini de kendine bağlayarak Muş mutasarrıfı Selim Paşa'nın bölgesi olan Bulanık'ta yağmalarda bulunmuştur. Mutasarrıf Selim Paşa da buna karşılık vererek Adilcevaz'ı yağmalanmıştır. Derviş Paşa'nın başına buyruk hareketleri bununla da sınırlı kalmamış, Kürtlerden oluşan bir birlik kurup hem Osmanlı hem de İran sınırındaki ahaliye zulmetmeye başlamıştı. Bu zulümler neticesinde dört bin hane İran tarafına göç etmişti. İran Devleti Derviş Paşa'ya karşılık vererek Van Vilayeti yakınlarındaki köyleri basmıştı. Derviş Paşa'nın vukuatları bununla da sınırlı kalmamış, 1817'de Kürt Sepki Aşiretinin İran taraflarına yaptığı tahripkâr saldırılara göz yumduğu gibi İran'dan

---

⁵⁴ Güney, s. 40 – 41.

göç eden ve kabul etmemesi gereken aşiretleri de kabul etmiştir. Yaptığı bu pervasız davranışlar Osmanlı Devleti ile İran Devleti'ni karşı karşıya getirmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti onu görevinden alıp bertaraf etme hazırlıklarına başlamıştı. Yapılan müzakerelere rağmen Derviş Paşa'nın İtaati sağlanamayınca da Muş mutasarrıfı Selim Paşa'nın komutasında Van'a doğru harekette geçilmiş ve meydana gelen çetin mücadeleden sonra 1819'da Derviş Paşa yakalanarak idam ettirilmiştir.⁵⁵

Osmanlı-İran sınırında yaşayan ve konar-göçer olan belli başlı Kürt aşiretleri vardı. Bunlar yaylak-kışlak olarak her iki tarafa geliş gidişler yapardı. Bunlardan özellikle Celali, Haydaranlı, Zılanlı ve Sepki aşiretleri en çok sorun çıkaranlardı. XIX. Yüzyılda daha fazla sorunlara sebebiyet veren bu aşiretler hakkındaki asıl mesele kimi zaman Osmanlı Devleti'nin, kimi zaman ise İran Devleti'nin tabiiyetine geçmek istemeleriydi. Kasım Ağa liderliğindeki Haydaranlı Aşireti Muş mutasarrıfı Selim Paşa'dan izin isteyerek Muş taraflarına gelmek istemişti. İran Devleti, Kasım Ağa'nın Osmanlı topraklarına geçmesinden rahatsız olmuş ve aşiretin tekrar İran topraklarına dönmesini istemiştir. Bundan dolayı aşiretin iadesi konusunda Osmanlı Devleti'ni sıkıştırmaya başlamıştı. 1821 başlarında İran Devleti Zılan ve Sepki aşiretlerinden oluşturduğu askerî gücüyle Kağızman'a taarruz ederek halkın eşya ve mallarını gasp etmiştir. Bununla da yetinmeyerek Beyazıd Sancağı ve Erzurum Vilayeti taraflarında da gasp ve

---

⁵⁵ Ahmet Cevdet Paşa, Cilt VI., s. 2652 – 2655; Sinan Hakan, s. 29 – 40.

yağmalarda bulunmuştur.⁵⁶ İran Devleti'nin bu saldırıları Osmanlı yönetiminin artık tahammülünün üstünde hareketlerdi. Bu nedenle İran-Osmanlı savaşı kaçınılmaz olmuştur.

1.4.2.4. Erzurum Antlaşması (1823)

Osmanlı Devleti batıda Bosna Hersek ve Yunan ayaklanmalarıyla, Arabistan'da ise Vehhabilerin ayaklanmalarıyla uğraşırken, Haydaranlı ve Sepki aşiretlerinin Osmanlı'ya sığınması gibi sebeplerle İran, Erzurum ve Bağdat cephelerinden Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştı. Aslında İran'ın amacı Osmanlı Devleti'nin zor durumundan faydalanarak, 1813'te Rusya ile imzaladığı Gülistan Antlaşması ile kaybettiği yerleri Osmanlı topraklarıyla telafi etmektir. İki devlet arasında 1821'de başlayan savaşa kışın gelmesiyle ara verilmiş, 1822 yılının yazında tekrar başlayan savaşta ise İran Devleti başlayan kolera salgınından dolayı geri çekilmek zorunda kalmıştı. Osmanlı Devleti ise batıda Yunan isyanıyla uğraşmak zorunda kaldığı için İran'la yapılacak barışa razı olmuştur. İki devlet arasında yapılan barış müzakerelerinde 1746'da yapılan antlaşmanın esas alınmasına karar verilmiş ve devam eden görüşmeler neticesinde 28 Temmuz 1823 tarihinde Erzurum Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁷

Erzurum Antlaşması'nın içeriğini özetlersek; Osmanlı-İran ilişkilerini bozan ve savaşa neden olan firarilerin teslimi, Haydaranlı ve Sepki

---

⁵⁶ Ahmet Cevdet Paşa, Cilt VII. s. 2820; Sinan Hakan, s. 41 – 47; Uluerler, s. 276 – 278.

⁵⁷ Ahmet Cevdet Paşa, Cilt VII. s. 2881. Sarıkçıoğlu, s. 22 – 24. İbrahim Aykun, s. 16,18.

aşiretleri İran topraklarında yaşamak isterlerse Osmanlı Devleti engel olmayacak fakat Osmanlı topraklarına tekrar dönmek isterlerse kabul olunmayacak, İranlı hacılar hakkında yeni düzenlemeler yapılacak, hiçbir devlet diğer devletin iç işlerine karışmayacak ve taarruzlarda bulunmayacak, savaş sırasında ve sonrasında alınan kale, kasaba, köy vb. Osmanlı Devleti'ne 60 gün içerisinde iade edilecek⁵⁸ gibi maddeler yer almıştır. Alınan bu kararlara rağmen iki devlet arasındaki sorunlar devam etmiştir. Bu sorunların devam etmesinde hudut bölgelerinde yaşayan Kürt aşiretlerin kendi aralarındaki liderlik yarışı ve iki devletten de destek almak amacıyla izledikleri yer değiştirme siyaseti önemli ölçüde etkili olmuştur.⁵⁹

İran, Osmanlı Devleti ile imzaladığı Erzurum Antlaşması'ndan sonra Rusya ile savaşa girmiş ancak bu savaşta büyük bir mağlubiyet almıştır. Savaştan sonra iki devlet arasında Türkmençay Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile İran, Kafkasya, Nahçıvan, Revan, Taliş ve Şuregil eyaletlerini Rusya'ya bırakmış ve Aras Nehri iki devlet arasında sınır olmuştur. Bu antlaşma ile Rusya'nın Kafkasya'daki egemenliği artmıştır. Rusya Kafkaslarda elde ettiği bu başarıdan sonra Osmanlı Devleti'nin üzerine yürümüştür. Rusya'nın batıda Edirne'ye, doğuda Erzurum'a kadar ilerlemesi üzerine Osmanlı Devleti ile Rusya

---

⁵⁸ Emine Güleç, *Osmanlı-İran İlişkileri ve Erzurum Antlaşması (1820 – 1823)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi) İstanbul 1976. s. 22 -23. Aykun, s. 17.

Uluerler, s. 309 - 311.

⁵⁹ Güney, s.53.

arasında Edirne Antlaşması imzalanmıştır.⁶⁰ Bu savaşların sonucunda Osmanlı ve İran Devletleri Rusya ile çok ağır şartlar içeren antlaşmalar imzalamışlardı. Rusya'ya karşı alınan bu mağlubiyetler her iki devleti nispeten birbirlerine yakınlaştırmışsa da aralarındaki güven probleminden dolayı bir ittifak kurulamamıştır. Erzurum Antlaşması'ndan sonra Abbas Mirza (1833) ile Feh Ali Şah'ın (1834) ölümüne kadar iki devlet arasında yaşanan sorunlar:

İran Devleti, Baban Sancağına yönelik öteden beri yürüttüğü müdahaleci tavrını devam ettirmiştir. Erzurum Antlaşması'na göre, Baban Sancağı'na yapılacak mutasarrıflık tayinlerine İran karışmayacaktı. Fakat İran bu hükümlere uymamıştır. Baban mutasarrıfı Mahmud Paşa ile eski Baban mutasarrıfı Abdullah Paşa tekrar sorun çıkarmaya başlamışlardı ve Erzurum Antlaşması'nın hükümleri gereğince İran ile ilişkileri kesmeleri gerekirken hükümlere uymayıp bazı gerekçelerle İran'a sığınmışlardı. Abbas Mirza ise onlara sahip çıkmış ve Osmanlı Devleti'nden Baban Sancağından kendisine yıllık bir vergi ve Kerkük bölgesinin muhafazasıyla görevlendirilen Mehmed Paşa'nın da o bölgeden alınmasını istemiştir. Osmanlı Devleti olayın daha fazla büyümemesi ve çözümü için Tezkireci Esa'd Efendi'yi özel elçi olarak görevlendirmiştir. Önce meselenin çözümü için Bağdat'a giden Esa'd Efendi mesele çözülemeyince Tebriz'e gitmek zorunda kalmıştır. Abbas Mirza'nın vergi isteği yüzünden mesele

---

⁶⁰ Doğu cephesindeki savaş ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. P. İ. Averyanov, *Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler* (19. Yüzyıl), (Çev: İbrahim Kale) Avesta Yayınları, İstanbul 2010, s. 41-47.

uzamış ve çözülememiştir. Bunun üzerine Esa'd Efendi İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır.

Eski Bağdat Valisi Davut Paşa döneminden kalan sorunlar yeni Vali Ali Rıza Paşa'nın döneminde devam etmiştir. Davut Paşa zamanında Basra mütesellimliğini yürütürken rahat durmayarak çeşitli olaylara karışan ve aşiretleri kışkırtıp sorun çıkaran Aziz Bey, Ali Rıza Paşa'nın valiliği sırasında İran tarafına kaçarak buraya sığınmış ve karışıklık çıkarmaya devam etmiştir. Aziz Bey bir yandan etrafına topladığı bir miktar askerle güçlenmeye çalışırken diğer yandan da İran'dan alacağını umduğu destekle Bağdat'a aldırılmayı düşünmüştür. Her iki devlet arasında yapılan antlaşmalar gereği firarilerin korunmaması ve cezalandırılması gerekmektedir. Bu yüzden Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa tarafından durum derhal Kirmanşah Hakimi Şehzade Hüseyin Mirza'ya bildirilmiştir. İran Devleti, Osmanlı Devleti ile bir kriz yaşamak istemediğinden Aziz Bey'i Şuster denilen mevkide yakalayarak Ali Rıza Paşa'ya göndermiştir.⁶¹

1.4.3. Muhammed Şah Dönemi Osmanlı – İran İlişkileri (1834 – 1848)

1.4.3.1. Şehzadeler Meselesi

1834'te Feth Ali Şah'ın ölümüyle tahta İngiltere ve Rusya'nın desteğiyle torunu Muhammed Şah geçmiştir. Muhammed Şah Hâkimiyetini sağlamlaştırmak için Şehzadelerin bir kısmını Erdebil Kalesi'ne hapsedirmiştir. Şehzadelerden bazılarının önce Rusya'ya sonra Osmanlı

---

⁶¹ Uluerler, s. 377-378.

Devleti'ne sığınması hususu devletlerarası bir sorun halini almıştır. Osmanlı Devleti Mısır meselesiyle meşgul olduğundan ve doğu sınırında yeni bir sorun yaşamak istemediğinden Sultan II. Mahmut, hem tutuklu Şehzadelerin serbest bırakılmasını sağlamak hem de ara sıra anlaşmazlık yaratan bazı sınır problemlerini görüşmek üzere, Kemal Efendi'yi 1837'de İran'a elçi olarak göndermiştir.⁶² Hala şehzadeler meselesi kesinlik kazanmamış ve çözülmemişken Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın Muhammere şehrine taarruz düzenlemesi sorunların çözümünü geciktirmiştir. Muhammed Şah, Herat Kalesi'ni muhasara ile uğraşırken İngiltere'nin ısrarı yüzünden Afganlılarla sulh yapmadan muhasarayı bırakarak ordusuyla birlikte Tahran'a dönmüştür. Tahran'da Kemal Efendi'yi üç defa huzuruna kabul eden Şah, Osmanlı Devleti'nin isteklerinin görüşülmesi işini, Sadr-ı Devlet-i İran ve Vezir-i Düvel-i Hariciye'ye havale etmiştir. Üç dört defa yapılan görüşmelerden sonra Erdebil'e hapsedilen şehzadelerin affedilerek ev halklarıyla birlikte eskiden olduğu gibi Tebriz'de ikamet etmelerine müsaade edilmesine karar verilmiştir.⁶³

1.4.3.2. Muhammere ve Kürt Aşiretleri Meselesi

Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın elindeki kuvvetleriyle bir ticaret merkezi olan ve Ka'b Aşiretinin yaşadığı Muhammere şehrine hucum etmesi, şehir halkının bir kısmını öldürmesi ve tücarların eşyalarını alması iki devlet arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirmişti. Asıl anlaşmazlık Muhammere'nin kime ait olduğunun belli olmaması idi. Bu

---

⁶² Uluerler, s. 377-378.

⁶³ Aykun, s. 19.

husus daha sonra konferansta ele alınacaktı. Muhammere hadisesi devam ederken Osmanlı Devleti'nin tahtına Abdülmecid geçmişti. Mısır sorunu da hala devam etmekteydi. Osmanlı Devleti, Mehmet Ali Paşa sorununu hala çözememişti. Bu yüzden İran Devleti ile karşı karşıya gelmek istememiştir. Bundan nedenle Sami Efendi'yi Büyükelçi unvanıyla Muhammere meselesinin çözümü için İran'a göndermiştir. İran aşiretlerinden Celali Aşiretinin Beyazıd bölgesinde yaptığı saldırılar zaten gergin olan iki devlet ilişkilerini daha da bozmuştu. Celali Aşiretinin yaptığı taşkınlıklar, Beyazıd Sancağı ile sınırlı kalmamış Kars ve Pasinler bölgesinde de saldırılarda bulunmuşlardı.

Beyazıd Mutasarrıfı Behlül Paşa, Celalilerin bu saldırılarını Osmanlı yönetimine birkaç defa bildirmişti. Sorunlar yüzünden Osmanlı Devleti ile İran devleti arasında uzun süre yazışmalar olmuştur. İstanbul ile Tahran arasındaki uzun yazışmalar neticesinde sadece iki devletin birbirleri nezdine gönderdikleri elçilerin masrafı gibi hususlarda ortaya çıkan anlaşmazlıklar çözülmüş, halledilemeyen meseleler ise Erzurum Konferansı'na taşınmıştır.⁶⁴

1.4.3.3. Süleymaniye Mutasarrıfı Mahmud Paşa Meselesi

Bağdat Valisi, Süleymaniye Mutasarrıfı Mahmud Paşa'yı bazı uygunsuz davranışlarından ve İran ile bağlantısından dolayı görevinden almıştır. Bu duruma öfkelenen Mahmud Paşa İran ile olan irtibatına ve aldığı desteğe güvenerek azlinden hemen sonra İran'a kaçmış ve Sinne

---

⁶⁴ Aykun, s. 38.

bölgesindeki İran yetkililerine sığınmıştır. Mahmud Paşa'nın azliyle birlikte yerine Ahmet Paşa'nın getirilmesi uygun görülmüştür. İran Devleti, kendisine sığınan Mahmud Paşa'ya eski görevinin iade edilmesi için girişimlerde bulunmuştur. İstanbul'da bulunan İran elçisi Mirza Cafer bu konuyla alakalı İran'ın taleplerini Osmanlı yönetimine sunmuştur. Bunun üzerine durum hakkında gerekli bilgiler alınması için Osmanlı Devleti, Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa ile bu hususta yazışmalarda bulunmuştur. Osmanlı yönetimi yazışmalar neticesinde Mahmud Paşa'nın azlinin doğru olduğuna kanaat getirmiştir. İran Devleti diplomatik yollarla istediğini gerçekleştiremeyince Mahmud Paşa'yı tekrar eski görevine getirtmek için askerî güç kullanmaya karar vermiştir. Sinne Hakimi Şehzade Rıza Kuli Han asker tedarik etmeye ve sefer hazırlıkları yapmaya başlamıştı. Durumu öğrenen Osmanlı yönetimi, tedbir alınması için hala görev yerine ulaşmamış olan Ahmet Paşa'nın yerine vekili konumunda kardeşi Abdullah Paşa'yı Süleymaniye mutasarrıfı olarak atamıştır. Abdullah Paşa tedarik ettiği askerler ile Süleymaniye'yi savunmak için hazırlıklarını tamamlamıştır. Şehrizor mevkiinde meydana gelen mücadelede Abdullah Bey'in kuvvetleri, Rıza Kuli Han'ın kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Mahmud Paşa meselesi yüzünden İran'ın aldığı mağlubiyet iki devlet arasındaki gerginliği artırmış ve savaş eşiğine getirmiştir.⁶⁵

---

⁶⁵ Uluerler, s. 437-438. Güney, s. 66.

1.4.3.4. II. Erzurum Antlaşması (1848)

Osmanlı ile İran devletleri, bahsedilen sebeplerden dolayı savaşın eşiğine gelmişlerdi. İngiltere ve Rusya'nın araya girmesiyle iki devlet savaşmaktan son anda vazgeçmişlerdi. Osmanlı-İran arasında arabuluculuk görevi üstlenen Rusya ve İngiltere bölgedeki menfaat ve nüfuzlarını korumak istemelerinden dolayı kendilerinin de gözlemci olarak bulunacağı sorunların çözümü için bir komisyon kurulmasını iki devlete önerdi. Komisyonun toplanma yeri olarak Erzurum Vilayeti seçildi. Dört devletin katılımıyla ilk toplantı 1843'te Erzurum'da oldu. Komisyon çalışmalarına dört yıl boyunca devam edildi. İngiltere ve Rusya tarafından hazırlanan 9 Maddelik taslak, Osmanlı Devleti'nin aleyhine olduğu için Osmanlı hükümeti bu antlaşmanın imzalanmasına rıza göstermedi. Osmanlı Devleti, İran'ın Kerbela ve Muhammere taraflarındaki saldırılarından, gasp ve yağma hareketlerinden şikâyetçiydi. Rusya ve İngiltere'nin çabalarıyla II. Erzurum Antlaşması 5 Haziran 1847 tarihinde imzalandı⁶⁶

1847'de imzalanan Erzurum Antlaşması'nın üçüncü maddesi gereğince, Osmanlı-İran devletlerinin temsilcileri ile aracı devletler olan Rusya ve İngiltere'nin temsilcileri Osmanlı-İran devletlerinin arasındaki hudut sorununu çözmek için bir araya geleceklerdi. Devletler, II. Erzurum Antlaşması'ndan sonra temsilcilerini göndererek hudut çalışmalarına

---

⁶⁶ Sarıkçioğlu, s. 77. Abdolghafour Bahdadi, *Muhammed Ali Şah Devrinde Osmanlı - İran Siyasi İlişkileri ve İran'daki İç olaylar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1982. s. 12. Aykun, s.228-233.

başlamıştır. Fakat hudut sorunu çözülememiş ve yarım asır boyunca iki devleti de uğraştırmıştır.

II. Erzurum Antlaşmasının maddeleri;

Madde 1. İslam devletler bugüne kadar talep ettikleri nakit paradan vazgeçiyorlardı (4. maddede belirtilen istek bunun dışında kalıyordu).

Madde 2. İran Zühab Sancağının batı tarafını Osmanlı Devleti'ne vermeyi kabul ediyordu, Osmanlı Devleti'nde bu sancağı bütün dağlık arazisi ile birlikte İran Devletine terk etmeyi kabul ediyordu. İran Süleymaniye'den tamamen vazgeçiyordu ve Süleymaniye'de Osmanlı Devleti'nin mülk sahipliğine taarruz etmeyecekti. Osmanlı Devleti, Muhammere şehir ve limanı ile Ceziretü'l-Hızır limanı ve doğu sahilini, İran aşiretlerinin tasarrufunda bulunan Şattül- Arap'ın İran'a ait olmasını kabul ediyordu.

Madde 3. Bu antlaşma ile iki taraf toprak konusunda diğer bütün iddialarından tamamen vazgeçeceklerdi. İki devlet sınırlarının çizilmesi için iki tarafta anlaşmanın akabinde görevliler ve mühendisler tayin etmeyi kabul ediyorlardı.

Madde 4. Her iki tarafta belirlenen hasarlar için özellikle mera vergisi meselelerinde memur atayacaklardı.

Madde 5. Osmanlı Devleti kendisine sığınan İran Şehzadelerinin Bursa'da tutulmasına ve şu anda buldukları yerden uzaklaştırılmalarına ve İran ile ilgili gizli isteklerine izin vermeyeceğini kabul ediyordu.

Madde 6. 1823'teki Erzurum Antlaşması'nda olduğu gibi İran tüccarları gümrük vergilerini o günkü fiyat üzerinden nakit veya benzeri değerlerle ödeyecek, daha fazla ödeme istenmeyecekti.

Madde 7. Osmanlı topraklarında olan kutsal yerlerin ziyaretlerinde İranlı ziyaretçilerin eski antlaşmalar gereğince güvenliğinin sağlanmasını ve Osmanlı topraklarında ticaret ve benzer amaçlı bulunan İranlıların da can ve mal güvenliğini sağlayacağını taahhüt ediyordu ayrıca diğer devletlerin konsoloslukları için tatbik edilen uygulamanın aynısı İran konsolosluğu içinde uygulanacağını kabul ediliyordu.

Madde 8. İki İslam devleti sınır bölgelerinde olan aşiret ve kabilelerin yağma ve hırsızlıklarını önlemek için gerekli tedbirlerin kabulünü ve uygulanmasını kabul ediyorlardı. Bu husus için gerekli yerlere asker koyacaklardı. İki devlet birbirlerinin arazisinde meydana gelen gasp, garet ve öldürme gibi her çeşit tecavüz hareketin üstesinden geleceklerini kabul ediyorlardı. Sahipleri bilinmeyen ve anlaşmazlık halinde bulunan aşiretlerin bundan sonra daimi olarak ikamet edecekleri yerleri seçmeleri hususunu aşiretlerin kendi iradesine bir defalık havale ediyorlardı. Hangi tarafa bağlı oldukları kesin olan aşiretlerin de bağlı oldukları devlet toprakları içine gitmeleri sağlanacaktır.

Madde 9. Eski anlaşmalar özellikle 1823 tarihinde Erzurum'da imzalanan antlaşmanın, bu antlaşma ile değiştirilmeyen maddeleri aynen yürürlükte kalıyordu.⁶⁷

1.4.4. Nasıreddin Şah Döneminde Osmanlı – İran İlişkilerinde Hudut Meselesi (1848-1876)

Muhammed Şah'ın ölümüyle Mirza Taki Han'ın da yardımıyla İran Devleti'nin tahtına henüz on altı yaşında olan Nasıreddin Şah geçmiştir. Nasıreddin Şah'ın saltanat yıllarında da Osmanlı-İran hudut meseleleri İngiltere ve Rusya devletlerinin bu iki ülke üzerindeki politikaları yüzünden bir çözüme ulaşamadan uzamıştır. Nasıreddin Şah'ın saltanatının ilk yıllarında ülke karışıklık içinde olmasına rağmen II. Erzurum Antlaşması'nın 3. maddesi gereğince iki devletin memurları hududa gelerek çalışmalara başladılar.⁶⁸ Komisyonunda görevli kişiler Osmanlı heyetinde; Derviş Paşa, Hurşit Paşa, Başmühendis Kaymakam Tahir Paşa, Mühendis Esad Efendi, Ressam Mühendis Yunus Efendi, Doktor Konstantin, İran temsilcisi; Müşirü'd- Devle Mirza Cafer Han, Rusya temsilcisi; Çirikov, İngiltere temsilcisi; Williams idi. Temsilcilerin toplanma yeri olarak Bağdat belirlenmişti. Fakat komisyon toplanmadan Horasan'daki Salar İsyanının baş göstermesi ve Osmanlı Devleti'nin bu isyandan faydalanarak Kotur'u işgal edip askeri kışla inşa etmesi üzerine İran tepkisini göstererek, Kotur hadisesi çözülmeyen bu Komisyon'a katılmayacağını belirtmiştir. Bunun üzerine aracı devletlerin müdahalesiyle İran komisyona katılmaya ikna

---

⁶⁷ Bahdadi, s. 12 – 17. Sarıkcıoğlu, s. 78 – 79. Aykun, s. 242 – 244.

⁶⁸ Bahdadi, s. 18.

edilmiştir. Böylelikle 28 Ocak 1850'de Muhammere Komisyonu toplanmış ve yapılan oturumlardan bir sonuç alınamamıştır. İran ve Osmanlı devletleri sınırlar üzerinde kendilerince haklı gerekçeler öne sürerek sınırların çizilmesini güçleştirmişlerdi. Her iki devlet de Muhammere bölgesinde yaşayan Ben-i Ka'b Aşireti üzerinde hak talep edip aşiretin kendilerine bağlı olduklarını iddia etmeleri, görüşmeleri çıkmaza sürüklemiştir.⁶⁹

Muhammere sınırının tespitinde olumlu bir netice alınamayacağı anlaşılınca Zühab sınırının çizilmesi teklifi komisyonda kabul edilmiş ve bu bölgeye gidilmiştir. Zühab, II. Erzurum Antlaşması'nın ikinci maddesine göre Osmanlı-İran arasında ikiye bölünmüştü, düzlük kısmı olan batı tarafı Osmanlı Devleti'ne; dağlık kısmı olan doğu tarafı İran'a bırakılmıştı. Hudut komisyonu Zühab sınırının tespiti için ilk oturumu 29 Aralık 1851'de şehrin dışında yapmıştı. Zühab Komisyonu'ndan da istenilen sonuç alınamamış ve iki devlet arasında sınırlar belirlenememiştir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlayan Kırım Savaşı (1853 -1856) nedeniyle de komisyona ara verilmiştir.⁷⁰

Hudut anlaşmazlıkları devam ederken Osmanlı Devleti, İran sınırına yeni memurlar göndermeye karar vermiş ve bu hususta İstanbul'da bulunan İran'ın Paris Elçisi olan Feruh Han ile görüşülmüştü. Üst düzey görevlilerin atanarak hudut haritası bitene kadar bu zaman zarfında Osmanlı-İran sınırında meydana gelen ihtilafın çözülmesi, yaylak

---

⁶⁹ Mohammad Reza Nasiri, *Nasireddin Şah Zamanında Osmanlı -İran Münasebetleri (1848 -1896)*, Institute For The Study Of Languages and Cultures Asia and Africa, (Yayınlanmış Doktora Tezi) Tokyo 1991, s.15 -16.

⁷⁰ Nasiri, s. 29.

kışlakların tespit edilmesi ve aşiretlerin kontrol altına alınabilmesi için her iki devlet arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Osmanlı Devleti hudut nazırlığına Abdullah Bey'i atamış, İran tarafından da Mahmut Paşa görevlendirilmiştir.⁷¹

Hudut nazırlarının tayin edilmesi de sınır anlaşmazlıklarına çare olamamıştır. Çözülemeyen Kotur, Zühab ve Muhammere meselesine bir de hudut üzerine askeri tesislerin yapılması hadisesi eklenmişti. İran'ın hudut boylarında bulunan Mergavar, Tergavar, Binar ve Lahican bölgelerinde askeri binalar yapmaya kalkışması da yeni bir anlaşmazlık konusu olmuştur. Osmanlı Devleti bu bölgelerin ihtilafli bölgeler olduğunu iddia ederek İran Devleti'ne mani olmaya çalışmıştır. Karşılıklı tehdit ve itirazlardan sonra bölgedeki hududun tespiti için yeni memurlar tayin edilmişti. Fakat yapılan tayinler ve karşılıklı görüşmeler de bir netice vermemiştir. İran'a karşı Osmanlıların da askeri binalar inşasına girişmesi gerginliği daha da artırmıştı. Çünkü İran Devleti Osmanlı'nın her askeri inşasına karşı misilleme yapıp karşısına kışla ve müstahkem üsler kurmaya başlamıştı. Karşılıklı mevzilenmeler ve istihkâmlar yapmalar 1869 yılına kadar devam etmiştir.⁷² Hudut sorunları böyle büyüyünce, iki devlet geçici bir anlaşma yaparak onun şartlarına göre hareket etmeye karar vermiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nden Mehmet Ali Paşa, İran tarafından

---

⁷¹ Sarıkçioğlu, s. 97.

⁷² Bahdadi, s. 20 -21. Nasiri, s. 38, 43.

Mirza Muhsin Han 4 Temmuz 1869'da altı maddelik geçici olan bir antlaşmaya imza atmışlardı.⁷³

1869 da yapılan antlaşma hudut sorunlarının çözümü için yapılmıştı. Fakat huduttaki problemler aynı şekilde devam etmiş ve bu yüzden hudut meselesine son vermek için yeni bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Osmanlı-İran hudut anlaşmazlıklarını sona erdirmek için 1874'te İstanbul'da komisyon toplanmıştı. Komisyon da İranlı yetkililer II. Erzurum Antlaşması'nın Derviş Paşa da izahnamenin esase alınmasında ısrar etmeleri üzerine 17 Aralık 1874 'de dağılmış ve 28 Ağustos 1875 'de tekrar toplanan komisyonda da aynı iddialar devam etmiştir. Arabulucu devletlerin temsilcilerinin ihtilafsız yerlerin sınır çizgisinin belirlenmesi teklifi, Osmanlı-İran devletleri tarafından kabul edilmiştir. Bu arada tekrar antlaşmanın asıl-izahname tartışması devam etmiştir. Rusya ve İngiltere temsilcilerinin harita üzerinde görüşülmesi isteği kabul edildiyse de haritada Osmanlılara ait bazı yerlerin İranlılara verildiği gerekçesiyle Derviş Paşa Osmanlıların çizdikleri haritanın asıl alınmasını istemiştir. 5 Eylül 1875' te bu komisyon da dağılmıştır.⁷⁴

---

⁷³ Nasiri, s. 41 - 42 .

⁷⁴ Aykun, s. 268.

1.5. II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ

1.5.1. II. Abdülhamit Döneminin Genel Özellikleri

II. Abdülhamit'in 33 yıllık saltanatı boyunca ülke iç ve dış çalkantılar içindeydi. Ülke üzerinde emelleri bulunan emperyalist güçler tarafından çıkarılan ayaklanmalara karşılık iyi bir denge politikası ile bu güçlere karşı ülkeyi muhafaza etmeye çalışmıştır. Sultan II. Abdülhamit, Osmanlı aydınlarının meşrutiyet istekleri ve buna yönelik dış güçlerle gizli ittifaklar içinde olan çalışmalarını da takip etmiştir. Halifelik vasfını kullanarak, Osmanlı Devletinin büyük çoğunluğunu oluşturan Müslüman tebaasına karşı daha ılımlı bir politika izlemiştir. Osmanlı Devleti'nin doğu topraklarında yaşayan Müslüman Kürt tebaasını devlete yakınlaştırmaya ve gönüllerini almaya çalışan Abdülhamit'in bu hususa dikkat etmesinin nedeni İran Devleti'nin eskiden beri sınır topraklarında gözü olması ve bu topraklarla beraber burada ikamet eden Kürt aşiretlerini kendi hâkimiyetine almak istemesiydi. Diğer taraftan XIX. yüzyılın sonlarına doğru doğu topraklarında İngiltere ve Rusya'nın da çıkarları amaçlı istekleri olmuş bu sebeple her iki devlet de Kürt aşiretlerini kışkırtmış ve kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardı. Anayasaya dayalı meşrutî bir idare kurmak isteyen ve bu yüzden Abdülaziz ile V. Murad'ı tahttan indiren Mithat Paşa ve arkadaşları ile anlaşılan II. Abdülhamit 31 Ağustos 1876'da tahta çıkmıştır.⁷⁵ Sultan Abdülaziz döneminde başlayan

---

⁷⁵ Cevdet Küçük, “ Abdülhamid II.” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, s. 217. Enver Ziya Karal, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876 – 1907), *Osmanlı Tarihi*, Cilt VIII. TTK Yayınları, Ankara 1988. s.1.

Balkanlardaki Bosna Hersek ve Bulgar ayaklanmaları devam ederken bunlara bir de Rusya'nın kışkırtmaları ve destekleri ile Sırbistan ve Karadağ ayaklanmaları eklenmişti. Sultan II. Abdülhamit saltanatının ilk yıllarında Balkanlardaki bu ayaklanmaları bastırmak ve Rusya ile savaşmak zorunda kalmıştı.⁷⁶

Balkanlardaki durum için İngiltere'nin aracılığıyla İstanbul'da Tersane Konferansı yapılmış ve aynı gün içinde Kanun-i Esasiye ilan edilmişti. Tersane Konferansı ile aynı günde Anayasanın ilan edilmesinin nedeni konferanstaki Batılı devletlerin tepkilerini azaltmaktı buna rağmen istenilen netice alınamamıştır.⁷⁷ Üç ay içinde seçimler yapılmış ve meclis Padişah tarafından açılmıştı. Başlayan Osmanlı-Rus savaşı, meclisin bu savaş konusunda çözümsüz kalması ve mebusların kendi içlerinde birbirleriyle mücadeleye girmesi Abdülhamit'i bir sene sonra Meclis-i Mebusan'ı süresiz olarak tatil etmeye mecbur etmiştir.

Osmanlı Devleti, 3 Mart 1878'de Rusya ile Ayestefanos Antlaşmasını imzalamıştır. İngiltere, Paris Antlaşması ihlal edildiği gerekçesiyle Ayestefanos Antlaşması'nın milletler arası bir konferansta tekrar ele alınmasını istemiştir. İngiltere bir taraftan konferansta Osmanlı Devleti'ne yardım edeceği vaadiyle Kıbrıs yönetimini ele geçirirken diğer taraftan Rusya ile gizli antlaşmalar yapmıştır. Osmanlı Devleti, 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'nda pek çok toprak kaybetmiştir. Berlin Antlaşması'nın üzerinden çok geçmeden, 1881'de

---

⁷⁶ Karal, s. 14.

⁷⁷ Karal, s. 28 – 29.

Fransa Tunus'a, 1882'de İngiltere Mısır'a el koymuş ve Bulgarlar ise 1885'te Doğu Rumeli Eyaletini işgal etmişlerdi.⁷⁸

Seleflerinden kalan dış borçlar ve çöküntüye uğramış ülke ekonomisi II. Abdülhamit'in çözmesi gereken bir diğer mesele idi. Sultan Abdülhamit Avrupalı alacaklılarla 1881'de Muharrem Kararnamesi adı verilen bir antlaşma imzaladı. Antlaşma ile alacaklı ülkelere belli devlet gelirlerini toplamak üzere Duyun-u Umumiye'yi kurma imtiyazı tanındı. Bu antlaşma ile Ülkenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının işletme hakları, İngiliz, Fransız, Alman şirketlerine ve bankalarına bırakıldı.⁷⁹ Abdülhamit dünyada değişen dengeleri, politik gelişmeleri dikkatle takip ederek Avrupalı devletlerin Osmanlı üzerinde birbiriyle çelişen çıkar ve ihtiraslarından yararlanmayı bilmiş ve başarılı bir denge politikası izlemiş ve dış tehlikelere karşı Müslüman tebaasına öncelik vermiştir. İngiltere'nin Halifeliğin Arapların hakkı olduğu iddiasıyla Mısır'da çevirdiği entrikalara karşılık olarak kendi Halifelik vasfını ön plana çıkaracak icraatlar yer verdi. Bu amaçla tarikat şeyhleri ve nüfuzlu aşiret reislerinin desteğini aldı. Japonya ve Güney Afrika'ya vasıflı din âlimlerini yollayarak İslamiyet'i o bölgelere yaymaya çalıştı. Şam'dan Mekke'ye kadar uzanan Hicaz Demir yolunu inşa etti.⁸⁰ Sultan

---

⁷⁸ Vahdettin Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s.20. Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt II. (Çev. Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul 2006, s. 234-242.

⁷⁹ Erdoğan Keskinlik, "Düyun-i Umumiye İdaresi", *Devri Hamid Sultan II. Abdülhamid*, Cilt I. Kayseri 2011. s. 479 – 500.

⁸⁰ Engin, s. 25. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sinan Turan, "Panislamizm Ekseninde II. Abdülhamid Diplomasinin Uzak Doğu Asya Misyonu." *Devri Hamid Sultan II. Abdülhamid*, Cilt IV. Kayseri 2011, s. 59 – 86. Murat Özyüksel, *Hicaz Demiryolu, Tarih Vakfı Yurt yayınları*, İstanbul 2000, s. 47. Metin Hülagü, *Bir Umudun İnşası Hicaz Demiryolu*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2008, 23-26.

II. Abdülhamit, ülke ekonomik yönden sıkıntıda olmasına rağmen özellikle eğitim başta olmak üzere, sanat, basın, bayındırlık ve tarım alanlarında yenilikler ve düzenlemeler yapmıştır.⁸¹

İttihat ve Terraki Komitesi gizli çalışmalarla Makedonya'da bir ayaklanma çıkararak Sultan II. Abdülhamit'i Kanun-i Esasi'yi tekrar ilan etmeye zorladı. Ülkenin daha fazla karışmaması ve kan dökülmemesi için Sultan II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908 tarihinde anayasayı tekrar yürürlüğe koydu.⁸² II. Meşrutiyet, umulduğu gibi hiçbir soruna çözüm olmamış aksine ülkenin yıkılış sürecini daha da hızlandırmıştır. Bu süre zarfında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i işgal etmiş, Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş ve Girit, Yunanistan ile birleştiğini açıklamıştır. Tarihe 31 Mart Vakası olarak geçen İstanbul'da patlak veren büyük ayaklanmadan sorumlu olarak II. Abdülhamit tutulmuş ve hilafet ve saltanattan hal'ine karar verilmiştir.⁸³ 31 Mart Vaka'sından sonra Selanik'te Alatin Köşküne yerleştirilen Sultan II. Abdülhamit daha sonra Beylerbeyi Sarayına getirilmiş ve 1918'de bu sarayda ölmüştür.⁸⁴

---

⁸¹ Necmettin Alkan, "Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı Modernleşmesi" *Devri Hamid Sultan II. Abdülhamid*, Cilt IV. Kayseri 2011, s. 93 – 115.

⁸² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev: Metin Kırıatlı) TTK Basımevi, Ankara 1996, s. 204. Eric Jan Zürcher, "Jön Türkler, Müslüman Osmanlılar ve Türk Milliyetçileri Kimlik Politikaları 1908- 1938", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, (Der: Kemal H. Karpat) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 261 – 266.

⁸³ Kemal H. Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması*, (Çev: Şiar Yalçın) İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2005, s. 657.

⁸⁴ Engin, s. .82.

1.5.2. Nasireddin Şah ve II. Abdülhamit Döneminde İki Devlet Arasındaki Münasebetler (1876-1896)

II. Abdülhamit döneminde Osmanlı İnan-ilişkilerinde haleflerinden kalan hudut sorunları devam etmekteydi. İhtilafli bölgeler çözülememiş ve sınırlar çizilememişti. Buna ilaveten hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretleri iki devlet arasını bozacak sorunlar çıkarmaya devam etmekteydi. Nasireddin Şah ve II. Abdülhamit döneminde Osmanlı-İnan ilişkilerinde başlıca sorunlardan olan Kotur ve Şehzade Abbas Mirza meselesi, Osmanlı-Rus Savaşından dolayı İnan'ın lehine çözülmüştü. Şeyh Ubeydullah isyanı ise iki devletin arasında gerginlik yaratmıştır. Şeyh Ubeydullah İnan'a karşı kalkıştığı ayaklanmada başarısız olmuş ve Osmanlı Devleti tarafından sürgün edilmiştir. Kürt aşiretlerinin yarattığı problemler iki devlet ilişkilerini zora sokmuştur. Sorun çıkaran aşiretler için komisyonlar oluşturulmuş ve iki devlet arasında bu sorunlar çözülmeye çalışılmıştı. Hudut bölgesinde Kürt aşiretlerinin çıkardığı sorunlar ve Şeyh Ubeydullah isyanı dördüncü bölümde ayrıntılı ele alındığı için bu başlık altında değinilmemiştir.

1.5.2.1. Kotur Meselesi

1875 yılında netice alınamadan sona eren İstanbul Konferansı'ndan sonra İnan Devleti, Kotur Nahiyelerini ele geçirmek için teşebbüste bulundu. 1877 - 1878 Osmanlı – Rus savaşı Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti neticesinde Ayestefanos Antlaşması ile sona ermiştir. Bu antlaşma ile Rusya'nın Osmanlı Devleti'nden kopardığı haklar, Avrupalı devletlerin çıkarlarına ters düştüğü için bu antlaşma şartlarının çok ağır olduğu ifade edilerek yeni bir antlaşma imzalanması

istenmiştir. Bunun üzerine Berlin Kongresi toplanmıştı. Berlin Kongresi'nde Osmanlı-İran sınırlarının bir düzene girmesi için Kotur'un İran'a verilmesi istenmiştir. Sonuç olarak Avrupalı devletlerin himayesi altında Berlin Antlaşması'nın 60. maddesi Kotur'a tahsis edilmiştir. Ayestefanos Antlaşması'na göre Kars, Batum ve Ardahan sancakları ile Beyazıd çevresi ve Eleşkirt Ovası Ruslara verilmekte idi. İngiltere'nin ısrarı ile Eleşkirt Ovası ve Beyazıd Sancağı Osmanlı Devleti'ne verildi. Fakat Rusya, bunun karşılığında Kotur'un İran Devleti'ne verilmesini istemiştir. Kotur'un İran'a verilmesi Meclis-i Vukela'da onaylanmış, fakat bütün Kotur arazisi verilmemiştir. Sadece 18 köy ile Kotur nüfusu, Rus ve İngiliz temsilcileri Zelonei ve Hamely'nin nezareti altında İran'a geri verilmiştir. Geri kalan yerlerin tespit işi ise yeni kurulacak bir hudut komisyonuna havale edilmiştir.⁸⁵ Osmanlı - İran hudut anlaşmazlıkları Kotur'un geri verilmesi ile çözülmemiştir. Çünkü sınırlar hala kesin bir şekilde belirlenememişti. Bu durum ancak 1913'te imzalanacak olan İstanbul Protokolü ile çözüme kavuşabilecekti.⁸⁶

1.5.2.2. Abbas Mirza-Mülk-i Ara Meselesi

Nasıreddin Şah'ın kardeşi olan Mülk-i Ara Abbas Mirza, kardeşi tarafından sevilmezdi, bilhassa babalarının ölümü üzerine Nasıreddin Şah ona karşı düşmanlığını daha fazla belli etmeye başlamıştı. Şah kendi tahtını sağlama almak için Abbas Mirza'dan kurtulmak istemiştir.

---

⁸⁵ C. J. Edmonds, *Kürtler, Türkler ve Araplar: Kuzey-doğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İnceleme(1919- 1925)*, (çev. Serdar Şengül ve Serap Ruken Şengül), Avesta Yayınları, İstanbul 2003, s. 185-186. Nasiri, s. 47,49. Sarıkçıoğlu, s. 103-104. Gökhan Bolat, "II. Abdülhamit Dönemi (1876 –1909) Türk -İran İlişkileri", *Devri Hamid Sultan II. Abdülhamid*, Cilt II. Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011, s. 138.

⁸⁶ Nasiri, s. 49.

Bu nedenle Babiler tarafından kendisine yapılan suikastken kardeşini sorumlu tutmuştur. Şah'ın asıl maksadı Abbas Mirza'yı ortadan kaldırmaktı. Bu durumdan haberdar olan İngiltere ve Rusya Abbas Mirza'nın hamiliğini üstlenmişlerdi ve can güvenliğinin olacağı bir yer arayışına girmişlerdi. İngiltere'nin Büyük Elçisi, Abbas Mirza'nın Irak-ı Arap'a geçmesinin daha iyi olacağını düşünmüştü. Fakat Bağdat Valisi Padişah'ın izni olmadan böyle bir şeye müsaade edilmeyeceğini dile getirmiş ve onu sınırdan içeriye almamıştır. Osmanlı elçisi Ahmet Vefik Paşa ile İngiltere elçisi Sheil'in arasındaki müzakereler neticesinde İran şehzadesinin sınırdan geçişine izin verilmiştir. Abbas Mirza'nın 1852'de Bağdat'tan ayrılıp İstanbul'a gelmesi ve Osmanlı Devleti tarafından çok iyi ağırlanması Şah'ı rahatsız etmişti. Şah bu rahatsızlığını İstanbul Elçiliği aracılığı ile Osmanlı Devleti'ne bildirmişti. Erzurum Antlaşması'nın 5. maddesine dayanarak şehzadenin İstanbul'dan çıkarılmasını istemiştir. Bunun üzerine daha fazla sorun yaşanmaması için Abbas Mirza 1871'de Karadeniz üzerinden Samsun'a oradan da Bağdat'a gönderilmiştir. Nasıreddin Şah, Abbas Mirza'nın Bağdat'tan çıkarılıp Bursa veya İran sınırından uzak bir şehirde kalmasını istemiştir. Nasıreddin Şah'a göre Abbas Mirza'nın huduta yakın olması tehlikeliydi. Nasıreddin Şah İstanbul'a yaptığı gezisinde bizzat bu meseleyi Sultan Abdülaziz'le konuşmuştu. Sultandan Şehzadenin huduttan uzak tutulmasını ve Halep ve Diyarbakır'a gönderilmesini rica etmiştir. Abbas Mirza meselesi her iki devleti bir hayli meşgul etmiştir. Bu meselenin çözümü için Rus ve İngiliz elçileri, Osmanlı elçisi Nazım Efendi ve İran Devleti'nin ileri gelenlerinden bir meclis oluşturulmuştur. İran Devleti, Abbas Mirza'nın

Bağdat'tan çıkarılmasını istemiştir. İngiltere ve Rusya elçileri devreye girmiş ve Rus Elçisi İgnatev'de bu konu hakkında Bab-ı Ali ile müzakereler yapmış ve Abbas Mirza meselesine bir son verilmesini rica etmiştir. Osmanlı-Rus harbi başlayınca İran Devleti'nin Kırım Harbi'nde olduğu gibi Rusya ile anlaşacağını düşünen İngiltere ve Osmanlı Devleti, İran'dan tarafsız kalmasını istemiştir. Nasireddin Şah buna karşılık Abbas Mirza şartını öne sürmüştür. Bu konu Osmanlı Devleti'nde Meclis-i Vükelada tartışıldıktan sonra Abbas Mirza'nın Bağdat'tan çıkarılmasına karar verilmiştir. İngiltere, İran Devleti'nden Osmanlı aleyhine Rusya ile antlaşma yapmamasını istemiştir. İran Devleti'nin buna cevabı, “Osmanlı Devleti Abbas Mirza'yı Bağdat'tan sürdüğü takdirde Rusya ile bir anlaşma yapılmayacaktır.” olmuştur. Bunun üzerine Abbas Mirza mecburen İran'a gideceğini Sadrazam'a bildirmişti. Bu şekilde 27 yıl boyunca Osmanlı toprağında yaşadıkdan sonra 1878'de Tahran'a giden Abbas Mirza, bir müddet sonra Zencan Valiliğine tayin edilmiştir.⁸⁷

1.5.3. Nasireddin Şah Sonrasında Osmanlı–İran İlişkileri ve Hudut Komisyonları

1.5.3.1. Lahican ve Rumiye Komisyonu

İki devletin de isteği üzerine hudut ile ilgili görüşmeler 1890'ların başlarında tekrar başlamıştır. Osmanlı Devleti, hududa yapılan tecavüz olayların artması İran tarafından bazı yerlerin işgal edilmesi üzerine bunların araştırılması için bir komisyon kurmak istemiştir. İstanbul,

---

⁸⁷ Nasiri, s. 125 – 132.

İran Elçiliğine 2 Ekim 1892'de Osmanlı aşiretlerinden Zuri, Piran, Denkimadan, Bayagin aşiretleri ile İran aşiretleri arasında husumet ve saldırıların olduğunu ve bu durumun iki devlet arasında çözülmesi gerektiğini bildirmiştir. İran Devleti bu teklife olumlu bakmış ve Osmanlı Devleti'nin istediği yerde görüşebileceğini bildirmiştir.⁸⁸

Her iki taraftan da komisyonlar oluşturulmuş ve komisyonların nasıl çalışacağı üzerine de bir sözleşme yapılmıştır. Fakat komisyonun nerede toplanacağı hususunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Bu yüzden komisyon toplanmadan dağılmıştır. İki devlet, 1895'te Osmanlı Hariciye Nezareti ile İstanbul İran elçiliği arasında Mirgan, Vezene ve Lahican bölgelerini araştırmak için bir komisyon kurulmasını istemiştir. Lahican bölgesinde bulunan Mamış, Piran, Zudi ve Menkur aşiretleri arasındaki toprak sorununa bir çözüm getirilmesi istenmekteydi.⁸⁹

Hudut bölgesinde Kürt aşiretlerinin çıkardığı sorunların artması ve her iki devleti rahatsız etmesi üzerine iki devlet kendi aralarında yapılacak bir müzakere için anlaşmıştır. Osmanlı Devleti Lahican'a sorunların çözülmesi için bir heyet göndermiş, heyet İran memurlarıyla uzun müzakerelerde bulunmuş, ancak İran memurlarının görüşme müddetince anlaşma taraftarı olmayan bir tavır takınmaları boş yere zaman kaybına neden olmuştur. Toplantılar devam ederken, İran'ın Hakkari ve çevresine askerî saldırıya geçtiği öğrenilmiştir. Bu nedenle Lahican'daki Osmanlı komisyonun evrakı, Kürt aşiretlerinin başı olan,

---

⁸⁸ Sarıkçioğlu, s. 105.

⁸⁹ Sarıkçioğlu, s.107.

Kürtlerin nasıl savaştığını bilen, bölge hakkında oldukça bilgili ve haber alma kaynakları iyi olan Bitlis Valisi Tahir Paşa'nın başkanlığında yeni bir komisyona havale olunmuştur. İran, II. Erzurum Antlaşması'nın hükümlerini kendi isteklerine göre değiştirerek bu antlaşmada olan eski hükümleri tanımadıklarını bir muhtıra ile Bab-ı Ali'ye bildirmiştir.⁹⁰

Lahican toplantılarından bir netice alınamayınca Rumiye'de ikinci bir komisyon toplantısı yapılmıştır. Bu komisyonda Osmanlı heyetine Tahir Paşa başkanlık etmiştir. Komisyon toplantısında Osmanlı Devleti Erzurum Antlaşması'nın hükümlerinin kabul edilmesini antlaşmada açık olmayan maddeler için daha önce yapılan feshedilmemiş bulunan eski antlaşmaların esas alınmasını teklif etmiştir. İran Devleti ise Erzurum Antlaşması'ndan başka bir hudut antlaşmasının görüşmelerde esas alınmayacağını ileri sürmüştür. Bu nedenlerden dolayı Rumiye Komisyon görüşmelerinden de bir netice alınamamıştır.⁹¹

1.5.3.2. Osmanlı Kuvvetlerinin İran Topraklarına Girmesi

Osmanlı-İran devletlerinin arasında uzun süren ve çözülemeyen hudut meselesi, bölgedeki Kürt aşiretlerinin çıkardığı sorunlar, İran askerlerinin Osmanlı topraklarına saldırıda bulunmaları gibi nedenler, Osmanlı hükümetini konuyu nihai bir sonuca ulaştırmaya zorlamıştır. Aşiretlerle başa çıkamayan İran Devleti, Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Ayrıca 1905'te Rusya'nın Azerbaycan topraklarında ilerleyişi Osmanlı Devleti'ni tedbir almaya mecbur etmiştir. Osmanlı Devleti

---

⁹⁰ Baghdadi, s. 38. Sarıkçıoğlu, 106 – 108.

⁹¹ Baghdadi, s. 38 – 39.

Ferik Mehmet Paşa'yı komutasında altı bin kişilik asker ve topçu alayı ile Lahican üzerine yürümeye vazifelendirmiştir.⁹²

Muhammed Ali Şah, hudut saldırısını önlemesi için Azerbaycan Valisi Ferman Ferma'yı görevlendirmiştir. İran, Meclis-i Millî'de yapılan tartışmalarda Osmanlı Devleti tarafından yapılan bu askerî harekât kınanmıştır. Aynı zamanda İran'ın dini liderlerinden Behbahani, saldırıların durdurulması için önce II. Abdülhamit'e sonra Necef ve Kerbala'daki dini liderlere mektuplar yazarak bu saldırıların durdurulması için destek istemiştir. Osmanlı kuvvetleri 1906 ve 1907 yılları arasında İran topraklarında ilerlemeye devam etmiştir. Bane, Serdeşt, Rumiye, Vezne, Selmas, Hoy, Bukan ve Savucbulak bölgeleri Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Azerbaycan Valisi komutasındaki orduya, bölgedeki aşiretlerin de katılımıyla güçlenmiş ve hududa doğru ilerleyerek Osmanlı kuvvetlerinin üzerine yürümüştür. Bu karşılaşmada Ferman Ferman'ın kuvvetleri, Osmanlı kuvvetleri tarafından mağlup edilmiştir.⁹³

Ferman Ferman'ın yenilgisinden sonra İran, Beyazıd Sancağına bağlı Kazlıgöl ve Dambat arazilerine saldırmıştır. Osmanlı askerleri İran sınırından içerilere doğru ilerleyerek Baran, Enzeli, Reşt, Somay, Mergever ve Biradost'a bağlı olan birçok köyü ele geçirmiştir. Bu saldırılardan ve kargaşadan faydalanmak isteyen Kürt aşiretleri yağma

---

⁹² Gökhan Bolat, *Ermeni Meselesi'nde İran'ın rolü ve Osmanlı- İran İlişkilerine Etkileri (1876-1909)* Erciyes Üniversitesi SBE., (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Kayseri 2010, s.194. Sarıkçioğlu, s. 108. Baghdadi, s. 44.

⁹³ Baghdadi, s. 45.

girişimlerinde bulunmuşlardı.⁹⁴ Muhammed Ali Şah'ın Osmanlı ilerleyişinin karşısında ciddi bir gayret gösteremeyişinin altında, İran'daki hürriyetçiler nedeniyle meclisi bir çeşit cezalandırma arzusu içinde olduğu iddia edilmekteydi. II. Abdülhamit'in İran'daki meşrutiyet hareketlerine karşı olduğu ve hatta Muhammed Ali Şah'ı bu saldırılar dolayısıyla desteklediği düşünülürse Osmanlı Padişah'ının ülkesindeki İttihad ve Terakki Fırkasının faaliyetlerine mani olmak için bu İran saldırılarını birinci plana çıkardığı görülmektedir. İttihad ve Terakki ise Paris'ten Encümen-i Tebriz'e ve Meclis-i Şura-i Milli'ye çektikleri telgraflarda II. Abdülhamit ile devletinin hudut saldırılarını kınamıştır.⁹⁵

Osmanlı kuvvetleri, İran sınırı içerisinde ilerlerken diğer yandan da hudut görüşmeleri iki taraftan da devam ettirilmeye çalışılmıştır. İran Devleti, Osmanlı kuvvetlerinin Rumiye'nin deniz kenarı olan Kulince bölgesine kadar ilerlemesi üzerine bu durumun hudut görüşmelerini zedelemekte olduğunu Bab-ı Ali'ye bildirmiştir. İran Devleti Osmanlı kuvvetlerinin İran topraklarındaki bu ilerleyişi karşısında Osmanlı Devleti'ne sitemde bulunmuştur. Osmanlı'nın İran topraklarına saldırmış olmasına rağmen İranlıların, Osmanlı topraklarına saldırdıklarına dair Osmanlı'nın şikayet etmekte olduğunu belirtmiştir. İran Devleti Osmanlı kuvvetlerinin derhal İran topraklarından çekilmesini istemiştir. İki devlet arasında hudut ile ilgili görüşmelerden bir netice alınamayınca 1910'a kadar görüşmelere ara verilmiştir. Bu

---

⁹⁴ Sarıkçioğlu, s.111.

⁹⁵ Baghdadi s. 49.

arada Osmanlı Devleti hudut karakollarına asker takviyesinde bulunmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, bu askerî hareketliliğin sadece hudutta ki asker değişimi olduğunu ve herhangi bir askerî takviyenin söz konusu olmadığını İran'a açıkladı. Fakat bu durum İran Devleti'ni oldukça rahatsız etmiştir.⁹⁶

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Urmiye ve civarı için büyük bir rekabet çıkmıştı. 1911'de bölgedeki Kürtlerin tecavüz ve gasplarının artması ve mezhep kavgalarının çıkması üzerine Ruslar Ermenileri destekleyerek bölgenin daha fazla karışmasına sebep olmuştur. İran'ın her iki ülkenin de askerlerini çekmesini istemesi üzerine Osmanlı Devleti, Rusların öncelikle terk etmelerini şart koşturmuştur. Rusların çekilmemesi üzerine durum yine aynı kalmıştır. Osmanlı askerlerinin İran topraklarında saldırıda bulunması Rusların da Tebriz, Hoy ve Dilman'da yığınak yapmalarına neden olmuştur. Osmanlıların elinde Savucbulak, Merağa ve Makü toprakları bulunmaktaydı. Her iki devlet arasında Azerbaycan ve Kafkasya bölgelerinde zaman zaman mücadeleler olmuştur. Çatışmalar özellikle, Bazergan ve Urmiye civarında meydana gelmiştir. Eski Merağa Hakimi Samed Han, Rus Azerbaycan kumandanı Çernoziyev ile birleşerek Osmanlı Devleti'ne cephe almıştı. Osmanlı Devleti boş durmayarak bazı Kürt aşiretlerinden aldığı asker takviyesi ile Savucbulak'a yönelmiştir. Fakat öncelikle Osmanlı kumandanı, Samed Han'a bir mektup yazmış, mektupta; Ruslardan ayrılmasını ve İslam ordusuna katılmasını istemiş, Samed Han ise bu isteğe olumsuz cevap vermiştir. Osmanlı ordusu ile Rus

---

⁹⁶ Sarıkçıoğlu, s. 112.

ordusu Miyanduab civarında 1912'de savaşımıştır. İki bin'den fazla kayıp vererek Ruslar savaşta mağlup olmuştur. Savaşta kayıplar veren Çernoziyev ve Samed Han, cephanlerini savaş meydanında bırakarak Tebriz'e çekilmişlerdi.⁹⁷

Yapılan bu savaşlardan sonra Osmanlı-İran hudut görüşmelerine dair faaliyetler İngiltere'nin aracılığı ile hızlanmış ve nihayetinde 17 Kasım 1913 tarihinde Dersaadet'te Tahdid-i Hudut Protokolü'nü, Osmanlı tarafından Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa, İran tarafından olağanüstü yetkilerle donatılmış olan Büyükelçi Mirza Mahmut Han Kaçar İhtişamü's-saltana, İngiltere'den Büyükelçi Louis Mallet ve Rusya'dan Büyükelçi Mosyö de Michel de Giers imzalamıştır.⁹⁸ İstanbul Protokolü'nün imzalanmasından sonra Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmı geri çekilmiş, kalanlar ise I. Dünya Savaşına kadar ele geçirdikleri bölgeleri muhafaza etmişlerdi. İki devlet arasındaki hudut meselesi İstanbul Protokolü Antlaşması ile çözülmüş görünse de antlaşma I. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır.

---

⁹⁷ Baghdadi, s. 70 – 71.

⁹⁸ Sarıkçıoğlu, s. 182.

İKİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN

KÜRT AŞİRETLERİNİN DURUMU

2.1. OSMANLI-İRAN HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNDE SOSYAL YAŞAM

2.1.1. Kürtlerde Aşiret Sistemi

Martin Van'a göre aşiret, gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş genellikle toprak bütünlüğü de olan kendine özgü bir iç yapıya sahip sosyo-politik bir birimdir.⁹⁹ Aşiret, aile (hane, mal), çadır, zom, oba, taife ve kabile gibi birimlere ayrılır. Aşiretin çekirdeğini aile oluşturur. Geleneksel aşiret reisleri de genellikle bu tür ailelerden çıkardı. Aşiret reisinin ait olduğu ailelerin özellikleri; büyük aile olma, zengin olma, çevre aşiretlerle ilişkilerde etkili rol oynama ve en önemlisi iç ve dış ilişkileri sağlama, her an gelebilecek tehlikelere hazır olma gibi özelliklere sahiptir. Birçok ailenin bir araya gelmesi “ zom”u oluşturur. Zom çevre şartlarına adapte olmada hasım gurup ve topluluklardan gelecek saldırılara karşı koymakla birlikte hareket etmenin teminatıdır. Birkaç

---

⁹⁹ Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, (Çev. Banu Yalkut), İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 82.

zomun bir araya gelmesi “oba”yı oluşturur, obalar “kabile”yi, kabileler “aşiret”i oluşturur.¹⁰⁰

Aşiretin yönetiminden sorumlu olan kişi aşiret reisiydi. Aşiret reisliği babadan oğula geçme, aşiret tarafından seçilme, hükümet makamlarınca atanma gibi süreçler ve onaylanmalara tabiydi.¹⁰¹ Ayrıca aşiret reisliği için kardeşler arasında çekişmeler olduğu gibi aşiretin diğer üyeleri arasında da çekişmelerin olduğu görülmekteydi. Çünkü aşiret reisliği aynı zamanda makam, mevki ve prestij sahibi olma anlamına gelmekteydi. Aşiret reisliği için yaşanan bu çekişmeler çoğu zaman Osmanlı resmî makamlarına intikal ettirilmiş ve devletin resmi makamlarını bu sorunlar uğraştırmıştır. Hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerinin idari yönetiminden XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar Osmanlı Devleti tarafından özerklik tanınan Kürt emirlikleri sorumluydu. Bunlar; Baban, Revanduz, Botan, Bahdinan (İmadiye) ve Hakkari idi. Bu Kürt emirliklerinin Osmanlı İmparatorluğu'na dahil edilmelerinden önce de nüfuzları vardı. Osmanlı Devleti bu bölgelere hakim olduğunda Kürt emirliklerinin güçleri daha da arttı. Kürt emirleri hüküm sürdükleri bölgelerden aldıkları vergiler sayesinde rahat bir yaşam sürebildiler. Ayrıca Kürt emirliklerinin Osmanlı Devletine vergi ve askerî yükümlükleri vardı. Emirlikler aşiretlerden ya da aşiret birliklerinden oluşuyordu ve aşiretlerin doğrudan ilişki kurdukları

---

¹⁰⁰ Ahmet Özer, *Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar*, Elips Kitap Yayınları, Ankara 2003, s27. Orhan Türkoğan, *Türk toplumunda Zazalar ve Kürtler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 57-64.

¹⁰¹ Basil Nikitine, *Kürtler*, (Çev: E. Karahan, H. Akkuş ve N. Uğurlu) Örgün Yayınevi, İstanbul 2010, s. 248 – 254

yönetim birimi bu emirlikler idi.¹⁰² Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda yaşadığı toprak kayıpları karşısında hakim olduğu topraklar üzerinde egemenliğini devam ettirmek için merkezileştirme politikasını Doğu Vilayetlerine uygulamaya çalışmıştır. Fakat bu bölgelerde hakim olan emirliklerin direnişleri ile karşılaşmıştır. Sahip oldukları gücü ve nüfuzu kaybetmekten korkan Kürt mirleri devlete karşı ayaklanmışlardı. 1827 yılında Sivas Valiliğine atanan Reşit Paşa ve daha sonra yerine geçen Hafız Paşa dönemlerinde başarılı bir şekilde merkezileştirme politikası bölgeye uygulanmıştır. İsyandar bertaraf edilmiş ve bölgede büyük ölçüde merkezi otorite sağlanmışır.¹⁰³

Osmanlı Devleti'nin merkezi sisteme geçmesiyle sorun teşkil eden emirlikler tek tek ortadan kaldırılmışır. Bölgede o zamana kadar aşayış ve düzeni temin eden emirliklerin ortadan kaldırılması bölgeye düzenden ziyade düzensizlik getirmiştir. Çünkü meydanı boş bulan aşiretler kendi aralarında güç ve üstünlük kurma mücadelesine girmişlerdi. Ayrıca aşiret reisleri ve dini gücü elinde bulunduran şeyhler bölgede sosyal-siyasal örgütlenmenin temel belirleyicisi olarak tekrar ortaya çıkmışlardı.¹⁰⁴

---

¹⁰² A. Vahap Uluç, “Kürtlerde Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret”, *Mukkadime*, sayı:2, 2010, s. 41.Cabir Doğan, *XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri Ve Statüleri*, „Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:23, Mayıs 2011, s.31-32.

¹⁰³ Cabir Doğan, “ II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileştirme Politikasının Doğu Vilayetlerine Uygulanması”, *Turkish Studies*, Sayı:6/4 2011, s. 518. Özoğlu, s.87.

¹⁰⁴ Denise Natali, *Kürtler ve Devlet*, (Çev. İbrahim Bingöl), Avesta Yayınları, İstanbul 2009. s.42.

2.1.2. Kürt Aile Yapısı ve Gelenek-Görenekler

2.1.2.1. Kürtlerde Aile: Kadının ve Erkeğin Rolü

Hudut bölgesinde yaşayan Kürtler, göçebe, yarı göçebe ve yerleşik yaşam sürmekteydiler. Coğrafik ve ekonomik nedenlerden ötürü Kürt aile yapısında göçebe kültürün baskın olduğu görülmektedir. Kürt aşiretlerin ekonomik yaşamlarını incelediğimiz bir diğer başlıkta bu konuyu daha ayrıntılı ele aldığımız için burada sadece Kürt aile yapısında göçebe yaşamın nasıl bir etkisinin olduğunu izah ettik. Kürtlerde kan bağı ve aile tartışılmaz bir öneme sahipti. Güçlü aşiret sisteminin gelişmesinin altındaki neden aile bağına verilen önemden dolayı idi. Aşirete mensup olan bir aile başka bir aşirete mensup olan bireyden herhangi bir zarar gördüyse misal; gasp, yağma, kız kaçırma, öldürme vb bu iki aşiret arasında çıkabilecek kan davasının en büyük nedeni olabilirdi.¹⁰⁵ Osmanlı-İran devletlerini sürekli uğraştıran problemlerden biri de iki devletin sınırlarında yaşayan Kürt aşiretleri arasındaki husumet ve kan davaları idi. Kürtlerde ataerkil bir aile yapısı vardı. Ailede reis babaydı ve bütün mal mülk onun elindeydi. Evin reisi baba öldüyse yerine büyük oğul geçerdi. Bu durum Kürtlerde yapılan görüşmelerde rehine olarak neden aşiret reisinin oğlu kullanıldığını açıklamaktadır. Batılı gezginlerin seyahatnamelerinde, gezginlerin hayret ettiği husus, İslam dinine mensup olan Kürt kadınlarının hemen yanı başındaki İranlı ve Arap kadınlara göre daha rahat giyinip ve davranması olmuştur. Kürt kadını özgür ve konuşkan bir özelliğe sahip

---

¹⁰⁵ Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, (Sadeleştiren, Yalçın Toker), Toker Yayınları, İstanbul 2007, s. 48.

olup kocasının yanında rahat davrandığı gibi erkeklerin bulunduğu ortamda da söz sahibi olmayı bilmiştir. Kürt kadını Arap ve İran kadını gibi çarşaf giymemiştir. Bayram ve düğünlerde kadınlar erkeklerin olduğu ortamda kültürlerine has oyunlar oynadıkları gibi şarkı söyleyip dans da (türkü,halay) etmişlerdir.¹⁰⁶

Kürt kadını diğer göçebe halklarda olduğu gibi çalışkanlığı ve dayanıklılığı ile tanınmıştır. Çocuğu sırtında çadır kurmuş; keçi, koyunları sağmış ve erkeğin silahının bakımını yapmıştır. Kürt kadını, yağmurda karda fırtınada sürekli çalışan hareket halinde olan bir aile bireyi idi.¹⁰⁷ Kürt erkeği batılı araştırmacılara göre, silaha olan tutkusu ve savaşçılığı ile ön plandaydı. Fakat Kürt erkekleri sahip oldukları dizginlenemez olan özgürlükleri yüzünden eşkıyalık¹⁰⁸, gasp ve yağma gibi suçlara karışmışlardı. Kürt erkeği işlediği bu suçlar ile bölgenin asayişini bozmuş ve devlet memurlarına bu konuda güçlük çıkarmıştır. Hamidiye Alaylarına aşiret erkekleri alınırken aşiretin büyüklüğüne, sözü geçerliğine ve otoriterliğine önem verilmiştir. Çünkü eline silah alan bir Kürdü dizginlemek kolay değildi. Alınan önlemlere rağmen

---

¹⁰⁶ Bertram Dickson, "Journey in Kurdistan", *The Geographical Journal*, Vol: 35.,No:4 (Apr. 1910), pp. 364. Jemal Nebez, " The Kurds History and Culture" London 2004, (Çev. Hanne Kuchler, WKA Puplications, pp. 33 – 34. *Batılı Gezginlerin Seyahatnamelerinde Kürtler*, (Der: ve haz: İlhami Yazgan), Aspas Mart 2000, s. 46 – 47. Mark Sykes, " The Kurdish Tribes of The Ottoman Empire", *The Journal of The Royal Anthropological İnstitute of Great Britan and Ireland*, Vol: 38, (1908) pp. 454.

¹⁰⁷ Batılı Gezginlerin Seyahatnamelerinde Kürtler, s.23.

¹⁰⁸ Eşkıya kelime anlamı ve konuyla ilgili yapılan çalışmalar için bkz; Nurullah Nehir, *219 Nolu Mühimme Defterinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, Edit: Kazım Kartal & Serpil Sevim Kartal, İKSAD, Ankara 2019; Kazım Kartal; "XVIII. Yüzyılda Sivas'ta Eşkıyalık Faaliyetleri (1735-1780)", *SOBİDER*, Yıl 6, s.33, Ocak 2019, s.341-350.

yine de Hamidiye alaylarında taşkınlıklara sebep olan ve başka aşiretlerle sorun yaratan Kürt aşiretleri olmuştur. Moltke'ye göre, “Kürt her bakımdan komşusu Arap'ın tersidir. Yalnız haydutluk bakımından her ikisinin yaklaşımı aynıdır. Fakat bunda da Arap'ta daha çok hırsızlık Kürtler de savaçılık yanı vardır.”¹⁰⁹ Kürtler gereksinim olarak çiftçi, kişilik yönünden savaçtıydı. Bu nedenle köyleri ve tarlaları ovada; kaleleri ise dağlardaydı. Kürt yaya olarak savaşırdı. Kayalar ve dağlar onun siperi, tüfeğide silahıydı ve Kürt çok iyi nişancıydı. Kürdün zengin kakmalı ve işlemeli tüfeği ise babadan oğluna miras kalırdı.¹¹⁰

2.1.2.2. Kürtlerde Giyim Tarzı

Kürt erkek giyimi; Erkek şaşırıcı büyüklükte bir sarığı başa takardı. Kürt erkeği kırmızı bir takkenin üzerine kırmızı, beyaz ve mavi ipekten yapılan geniş bir şal sarardı. Takkenin püskülü, sarığın orta kısmından yana sarılırdı ve sarık bir çeşit eşarpla ortadan tutturulurdu. Erkek, geniş kollu göz alıcı ve kıymetli taşlarla bezenen işlemeli ceket giyerdi ve alta ise işlemelerle bezenmiş alt tarafı geniş bir torbaya benzeyen şalvar giyerdi. Ayakkabı olarak da deriden yapılmış önü kalkık botlar giyerdi. Kürdün belinde de muhakkak bir Kürt hançeri bulunmaktaydı.¹¹¹ Bu erkek giyimi bir Kürt beyinin giyim şekliydi. Konum ve yöreye göre şüphesiz bu giyim farklılık göstermekteydi.

---

¹⁰⁹ Helmuth Von Moltke, *Kürdistan Dağlarında*, (E. Karahan ve N. Uğurlu) Örgün Yayınevi, İstanbul 2010, s. 355.

¹¹⁰ Moltke, s.356.

¹¹¹ *Batlı Gezginlerin Seyahatnamelerinde Kürtler*, s. 67.

Süleymaniye Kürtlerinde ve Caf aşiretlerinde giyim; Kürt erkek elbisesi altın nakışlı ve çiçekli Hint kumaşındandı; başında vahşi ve serbest bir biçimde atılmış saçakları yaldızlı Kaşmir şalı vardı; dış giyimi, bir çeşit redingot ya da bol altın işlemeli, ağaç çileği renginde Venedik kumaşından bir palto idi. Caf erkeği, bedene yapışık bir elbise, hafif bir pantolon, ayakları iyi koruyan ham deriden bir ayakkabı ve başına keçeden bir külah giyerdi.¹¹² Güneye doğru indikçe giyim Araplarınkine benzemektedir. Kuzeydeki giyim güneyden daha farklıydı. Kuzey Kürtlerinin elbiseleri genelde çalışma giysisiydi, çünkü o bölgelerde Kürt her an iş yapar durumdaydı. Güneyde giysi olarak, topuklara kadar inen uzun bir entari, kolları papaz cüppesi gibi yerlere kadar inen beyaz gömleğin üzerine giyilmekteydi. Ayrıca altın işlemlerle süslü sade renkli bir kumaştan yapılmış bir cekette giyilmekteydi. Sarıkların modeli aşiretlere göre değişmekteydi. Sarığın tepesi genellikle işlemeli pamuktandı. Güney Kürt aşiretleri genelde kolsuz oldukça kalın keçeden bir yelekte de giymekteydi. Kürt giyiminin yöresel farklılıklar gösterdiğini belirtmiştik. Bu yöresel farklılıklara rağmen Kürtlerin giyinme ve süslenme tarzlarında ortak nokta renk zenginliği ve çeşitliliğiydi. Kürt insanı içinde yaşadığı doğanın tüm renklerini giysilerine yansıtmıştır.¹¹³

Kürt kadın giyimi; göçebe Kürt kadının çalışma şartlarından dolayı giyimi genelde kirlili ve eski olurdu. Bu giyim, torba biçimli bir şalvarla renkli bir entariden ve bir dış gömlekten oluşurdu. Saçlar küçük renkler

---

¹¹² Nikitine, s. 189.

¹¹³ *Batılı Gezginlerin Seyahatnamelerinde Kürtler*, s. 67. Nikitine, s. 189.

şeklinde örülürdü. Başa boncuklarla süslü yuvarlak küçük bir hotoz geçirilirdi ve çevresine de bir mendil dolanırdı. Ayrıca bu giyim gümüş ya da altından bir gerdanlık, boncuklar, bilezikler ya da başa dolanan altın ve gümüş zincirlerle tamamlanırdı.¹¹⁴

Süleymaniye Kürt kadınlarının benimsediği giysi Kürt özelliği taşımakla birlikte Arap giyiminden etkiler taşımaktaydı. Kısa bir gömlek altına şalvar, bunların üstüne de ayaklara kadar inen uzun bir kaftan giyilirdi. Başa ise önce küçük süslü bir başlık takılmaktaydı ve bunun üzerine camana denen arkaya sarkıtılıp boyuna bir kere dolanan bir renkli mendil atılırdı.¹¹⁵

Serdar Bulak bölgesinde yaşayan Celali kızlarının giyimi; ayak bileklerine kadar uzanan giysilerden ve beyazımsı bir entari ile kırmızı sarma ipliklerden yapılmış geniş bir şalvardan oluşurdu ve bu giysilerin üzerine topuklara kadar inmiş uzun renga renk bir entari ve bellerine bağlı sarı, yeşil ve kırmızı renklerden oluşan geniş bir kemer giyilirdi. Ayakkabı olarak deriden yapılmış bir çarık giyilirdi. Kürt genç kızı, başına gümüş ve altın paralar takılı alacalı ipek eşarp bağlardı.¹¹⁶

2.1.2.3. Kürtlerde Evlilik ve Kız Kaçırma Meselesi

Kürtlerde evlilik; kızlar 9 veya 10 yaşına, erkekler ise 15 yaşına geldiğinde aileleri tarafından evlendirilirdi. Evlenmenin aşiret ve akrabalar içerisinde olmasına önem verilirdi. Kürtler, Bu tür evliliklerin aşiret içerisindeki bağları kuvvetlendirdiğine inanırlardı, bu yüzden

---

¹¹⁴ Dickson, s. 364.

¹¹⁵ Nikitine, s. 191.

¹¹⁶ *Batılı Gezginlerin Seyahatnamelerinde Kürtler*, s. 46

amcaoğlu amcakızının üzerinde hak iddia edebilirdi. Bundan dolayı kız kaçma ve kaçırılma olayları hudut bölgesinde yaşayan Kürtlerde çok rastlanmıştır.¹¹⁷ Yezidi Kürtlerde olduğu gibi Müslüman Kürtler arasında da çok eşlilik yaygındı. Aşiret reisleri çoğu kez Kuran'ın müsaade ettiği dört kadınla evlenmekle yetinmediler. Süleymaniye Aşiretinin reisi İbrahim Paşa'nın 40 tane karısı vardı. Botan Beyi Bedirhan'ın ise 14 karısı ve 99 tane çocuğu vardı.¹¹⁸ Kürtlerde kız kaçırma meselesi; Kürtlerde adli yetki hiç şüphesiz aşiret beyinde idi. Aşiret içi ya da aşiretler arası sorunlarda aşiret beyine danışılmış onun verdiği karar uygulanmıştır.¹¹⁹ Kız kaçma ya da kaçırılma olaylarında eğer kız kendi isteği ile kaçmışsa hemen başlık alınıp babaya verilir. Eğer kaçırma zorla olduysa en ağır cezalardan olan kaçırmanın mülkü talan edilirdi. Kız kaçırma, dışardaki aşiretlerden olursa aynı saatten itibaren o aşiretle ilişkiler kesilirdi ve iki aşiret arasında düşmanlık başlardı. Şayet oğlan kendi aşiretinden çıkarsa sadece oğlanın mensup olduğu aile ile düşmanlık olurdu. Aşiret ile dostluk ilişkilerine devam edilirdi.¹²⁰

2.1.2.4. Kürtlerde Bayramlar, Eğlenceler ve Danslar

Kürt eğlencelerinin vazgeçilmezi Kürt şarkılarıdır. Dinsel olmayan Kürt şarkıları lirik olduğu kadar kahramanlığa da ilişkin konular işlemekteydi. Şarkıları göçebe Kürtlerin vakit geçirme aracıydı. Kürtler

---

¹¹⁷ V. Minorsky, Th. Bois ve DH. Mac Kenzie, s. 130. Nıkıtine, s. 219.

¹¹⁸ V. Minorsky, Th. Bois ve DH. Mac Kenzie, s. 132.

¹¹⁹ Nıkıtine, s. 258 – 259.

¹²⁰ Gökalp, s. 75.

akşam çadırlarda toplanıp beraber ya da solo olarak türkü söyleyip eğlenirlerdi.¹²¹

Kürtler her zaman her yerde şarkı söylerdi. Aile içi kutlamalarda, doğumlarda, sünnetlerde, düğünlerde, dinsel ayinlerde, aşiret ya da köy içi toplantılarda şarkılarını söyleyip beraber dans ederlerdi. Danslar, dans edilen bölgeyi ya da aşireti anlatmakta ise Botani, Serhedi, Şehani gibi o bölgeye göre adlandırılırdı. Eğer danslar temel figürlere göre ise Segavi, Girani ve Rayne olarak adlandırılırdı. Halka oluşturularak yapılan Govend ve Çopi adlı danslarda (halay) vardı. Batılı gezginler bu dansları hayranlık ve şaşkınlıkla anlatırlardı. Onlara göre bu danslar karma idi. Kadın ve erkekler halka oluşturularak omuz omuza dans ederlerdi.¹²² Eğlenceler olarak düğünlerin ayrı bir yeri vardı. Damadın (zava) evinde şarkılar, oyunlar ve binicilik gösterileri içeren üç günlük bir eğlence olurdu. Tabi düğünün ihtişamı kişinin zenginliği ile bağlantılıydı. Aşiret beyinin çocuklarının düğünü daha masraflı ve ihtişamlıydı. Düğünler de aşiretler arasında bir prestij ve güç gösterisiydi. En güzel kıyafetler giyilirdi. Erkekler silahlarını ve atlarını alıp meydanda güç gösterisinde bulunurdu. Ayrıca atıcılık ve binicilik oyunlarda oynatılırdı.¹²³ Göçebe kültürün etkisiyle, Kürtlerin mevsim bayramları da vardı. ilk kuzulama (serapez), yaylaya yani zozana çıkış

---

¹²¹ Rohat Alakom, *Kars Kürtleri*, Avesta Yayınları, İstanbul 2009, s.147-151. Nikitine, s. 266.

¹²² V. Minorsky, Th. Bois ve DH. Mac Kenzie, s.158. Nikitine, s. 268.

¹²³ Nikitine, s. 229.

(berodan), koyunların bırakılması (berhbır) ve koçların salınması (beran berdan) idi.¹²⁴

2.1.3. Kürtlerde Din ve Dil

2.1.3.1 Kürtlerde Din

Kürtlerde İslamiyet başta olmak üzere yaygın olan üç inanç sistemini görmekteyiz, Müslüman Sünnî Mezhebinin Şafi kolu ve Şii İslam inancı, Hıristiyanlık ve Yezidilik inançları¹²⁵ Kürtlerin çoğunluğu Sünnî mezhebinin Şafi inancına mensuptu. Fakat bir kısmı özellikle Hanekin ve Kirmanşah eyaletlerinde yaşayan Kürtler İran'ın resmi dini olan, On İki İmam Şiiliğine mensuplardı. Şiiliğin yanı sıra, Kürtlerde eski İran dinlerinin (Zerdüştlük), Semitik dinlerin, Gulât-ı Şîa ve heterodoks sufizmin izlerini taşıyan inançlara mensup olanlar da vardı. Bu inançlara en iyi örnek olarak Aleviliği verebiliriz. Bir diğer heterodoks inanç olan Ehl-i Hak'ı da örnek verebiliriz. Ehl-i Hakçılar küçük topluluklar halinde bulunurlardı. Bunlara Irak'ta Kakai denirdi. Aleviler ve Ehl-i Hakçılar, reenkarnasyon ve ilahi özün insan suretinde defalarca dünyaya geldiği inancını paylaşırlar ve bunların ritüellerinin çoğu da aynıdır.¹²⁶ Bir diğer Kürt inancı Yezidilik idi. Halk arasında şeytana tapanlar olarak adlandırılan Yezidiler; Şeyhan nahiyesi Musul bölgesinde, Musul'un batısında 160 km uzaklıktaki Cebel Sincar, Diyarbakır ve Halep dolayları, Ermenistan ve Tiflis dolaylarında

---

¹²⁴ V. Minorsky, Th. Bois ve DH. Mac Kenzie, s. 157. Nıkıtine, 269.

¹²⁵ Siddiq Skender, "Brief History of Kurds and Kurdistan", Fairfax, Virginia, U.S.A September 2009, pp. 12.

¹²⁶ Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 43 – 44. Nebez, s. 16 – 18, 22.

yaşamaktaydılar. Yezidiliğin kurucusu olarak 1072 -1073 yılları arasında Şam'ın Baalbek nahiyesinin Beytfar doğan Şeyh Adî b. Musâfir kabul edilmektedir. Şeyh Adî kendi görüşlerini anlatan iki eser bırakmıştır. Öğretileri yayılmış fakat ölümünden sonra müridleri arasında iki karşıt gurup çıkmıştır; Ortodoks Müslümanlar ve aykırı azınlıklar¹²⁷ Aslında Yezidiliğin de Alevilik gibi islam kaynaklı bir inanç olduğu savunulsa da aşırı Şii tarikatlar ile bir çok ortak çizgiye sahiptir. Kesin olan bir husus varsa o da Yezidiliğin Kürtler arasında mevcut olması ve Yezidilerin Kürtçenin Kurmanci lehçesini konuşmasıdır.¹²⁸ Müslüman Sünnî Kürtler tarafından 1830 ve 1840'larda Kürt Yezidiler baskı gördüklerinden Şeyhan bölgesini terk etmişlerdi. Fakat yine de Şeyhan, Sincar, Kafkasya, Tur Abdin dağları ve Batman'da Yezidi yerleşimlerini görmek mümkündür.

Resmi ve kurumlaşmış İslam'a karşı, otoriteye uzak olan Kürtlerin yaşadığı bölgelerde dini olduğu kadar sivil nitelikli ve çok faal bir yaşam öngören bir İslam gelişmiştir. Bu bölgelerde mistik derviş birlikleri etkin olmaya başlamıştır, çünkü bölge halkı okuma yazma bilmeyen göçebe, yarı göçebe ve çok az yerleşik bir toplum idi. Önce Kadirilik tarikatı daha sonra Nakşibendi tarikatı baskın olmaya başlamıştır. Kürt derviş aşiret alanında örgütlenmiştir. Gerçek öğretiyi elleri altında tutan ve çevresi müritlerle sarılmış olan şeyh, evinde

---

¹²⁷ Metin Bozan, *Şeyh Adî'siz Yezidilik: Yezidilerin Adî b. Musâfir Algısında Yaşanan Farklılaşmalar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 53:2 (2012),s. 23-41.Nıkıtine, s. 410 – 411. Nebez, 18 – 20.

¹²⁸ Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 45.

öğretiler öğretmekte ve yorumlamakta idi.¹²⁹ Şeyhler, Kürtler arasında en fazla politik etkiye sahip din görevlileriydi. Şeyh halkın bağılılık duyduğu kutsal bir kişi, mistik tarikatın önderi mürşidiydi. Özellikle XIX. yüzyılda emirliklerin ortadan kaldırılmasıyla halk üzerinde etkin otoriterlerden biri olarak şeyhleri görmekteyiz. Ayrıca kendilerine gösterilen saygı nedeniyle şeyhler anlaşmazlıklarda mükemmel bir arabulucuydular, bu vasıf onların politik güçlerinin artmasını sağlamıştır. Şeyhlerin Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki dervişlerle bağlantıları vardı ve bu şekilde kitleleri harekete geçirebilecek güce sahiptiler. Şeyh Ubeydullah'ın İran topraklarında çıkardığı isyanda Şeyhlerin nasıl güçlü bir konuma gelebildiğini görebilmekteyiz. II Abdülhamit Kürt derviş ve şeyhlerinin gücünden yararlanmayı bilmiştir. Halifelik vasfını kullanarak hediyeler göndermiş, gönüllerini almış ve böyle yaparak onları yanına çekebilmeyi de başarmıştır.¹³⁰

Kürt aşiretleri, Sünnî-Şii çekişmesinde, Osmanlı-İran ilişkilerinde etkili olmuştur. Aşiretçi, dağlı, göçebe Sünnî Kürtler, Şii İran topraklarına geçtiklerinde çıkardıkları sorunlarda Sünnî kimliklerini kullanarak Osmanlı topraklarına sığınmayı bildikleri gibi aksi bir durumda söz konusu olabilmiştir. Sünnî Kürt beyleri, Osmanlı'ya karşı İran Şah'ının desteğini almaya çalışmışlardı. Kürt beyleri, söz konusu kendi siyasi çıkarları olduğunda İran'a yanaşmakta hiçbir şeyi engel görmemişlerdi. Aynı şekilde İran Sünnî Kürtleri doğru yoldan ayrılmış olarak

---

¹²⁹ A. M. Menteşavili, *Dünden Bugüne Kürtler*, (Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu), Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004. s. 66-67. Nikitine, s.387 – 388.

¹³⁰ Natali, s. 43-45.

gördükleri Şahlarının gereğinde sadık kulları olmuşlardı. İki büyük devletin topraklarında yaşayan Kürtler, her şeyden önce çıkarlarını ön planda tutmuşlardı.

2.1.3.2. Kürtlerde Dil

Kürtlerde dil; iki temel guruba ayrılmaktadır: 1.) iki temel koldan olan Bahdinani (Kuzey Kurmanci), Türkiye'nin Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde, Suriye, İran'ın Kuzeyi ve Batı Irak bölgesinde konuşulmaktadır. Diğeri Sorani (Güney Kurmanci) ise Doğu ve Kuzey Irak bölgesinde ve Kürtlerin yaşadığı İran'ın orta bölgesinde konuşulmaktadır. Bu gurup Bahdinani ve Sorani'den oluşan Kurmanci gurubudur. 2.) Yine iki temel kol olan, Dımili (Zaza), Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinin kuzeybatısında konuşulmaktadır. Diğeri, Gorani ise Irak'ın doğusu ve İran'ın batı kısmı olan, Hanekin, Mendeli, Basra, Nihavend, Tuisirkan, Malayir ve Hemedan bölgelerinde konuşulmaktadır. Bu gurup Dımili ve Gorani'den oluşan Pehlavani'dir . Bu guruplar kendi içlerinde pek çok lehçe ve alt lehçeye bölünmektedir. Örneğin, Havramani ve Laki Gorani'nin ana lehçeleridir.¹³¹

---

¹³¹ Abdulhaluk M. Çay, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar III.*, Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi :10, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1992, s. 12-13. İzady, s. 299. Skender, s. 12.

Kuzey Kurmancisi ya da Bahdinani, Osmanlı topraklarında yaşayan Kürtlerin ve Rusya'daki Kürtlerin çoğunun konuştuğu lehçe olmasının yanı sıra, İran'da Kuzey Horasan'daki Kürt yerleşim bölgelerinde de en çok konuşulan lehçedir.¹³²

2.2. OSMANLI-İRAN HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNDE EKONOMİK YAŞAM

2.2.1. Kürtlerde Göçebe, Yarı Göçebe ve Yerleşik Yaşama Dayanan Ekonomi

2.2.1.1. Kürtlerde Göçebe Yaşama Dayanan Ekonomi

Kürt göçebeler, genelde yerleşik tarım ve şehir toplumlarının yakınlarında yaşamışlardır. Tüm diğer göçebeler gibi onlar da özellikle daha zor ekonomik dönemlerde çetecilik ve soygunculuk yapmışlardır. Onların bu gasp ve talanları Kürt adını neredeyse eşkıya ile eş anlamlı hale getirmiştir. Yakalanması zor oldukça hareketli ve ne yapacakları belli olmayan Kürt göçebelerin yarattığı güvensizliğin ceremesini, bölgeden geçen Kürt olmayan yolculardan daha çok yerleşik Kürtler çekmiştir. Ortaçağ döneminde Kürtlerin yaşadığı bölgelerden geçen uluslararası ticaretin zirvede olduğu dönemlerde, yerel Kürt emirlikleri göçebelerin üzerinde bir otorite sağlamışlardır. Uluslararası ticaret noktalarının güney denizlere kayması ile başlayan felaketle birlikte Kürt ekonomisinde başlayan çöküş bir yandan göçbeleri daha fazla soygun yapmaya sevk ederken diğer yandan da bu soygunlara karşı

---

¹³² Ahmet Buran, "Kürtler ve Kürt Dili", *Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Terature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/3 Summer 2011, p. 43-57, Turkey, s. 51. İzady, s. 305.

mücadele eden Osmanlı ve İran devletlerinin kaynaklarını da bir hayli azaltmıştır. XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde yerleşik Kürtlerde bile soyulacak çok az şey kalmıştı. Öyle ki kala kala yalnızca haberciler ve hala Kürtlerin yaşadığı bölgelerde terkedilmiş eski ticaret yollarının bir kısmını kullanmak zorunda kalan birkaç Ermeni tüccar kalmıştı. Tarımla uğraşan Kürtler, göçebe Kürt aşiret beyleri tarafından güç duruma düşürülmüşlerdi. Hayvancılık ile uğraşmayan Kürtler, giderek zenginleşen kırsal ekonomik oluşumlarla aralarındaki ticari ilişkiyi güvence altına almak ve korunmak için bazı güçlü göçebe aşiretlerin müşterisi olmayı gerekli görmüşlerdi.¹³³

Göçebeliğin doruğa ulaştığı XVIII. yüzyılda sayıları bir milyonu bulan Kürdün yani toplam nüfusun %30'unun, göçebe olması akla yatkın gelmektedir. Bu gerçekten de oldukça yüksek bir rakamdır ve göçebelerin yerleşik çiftçiler ile kentli Kürtler üzerindeki siyasal ve askeri nüfuzuna işaret etmekteydi. Böyle bir oran Kürt kırsal bölgelerinin neredeyse boş olduğu ve tarımsal toplulukların daha az olduğu anlamına gelmekteydi. Ayrıca İşlenen topraklar yılda bir ya da iki kez otlağa gelen göçebeler tarafından ele geçirilmekteydi.¹³⁴ Bu konudaki değişim XIX. yüzyıl ortalarında gerçekleşti. Kırsal çiftçi toplum bu dönemde % 25 oranında bir yükseliş meydana getirdi. Göçebe nüfus ise durgun kaldı. Göçebeler böyle bir yükseliş karşısında eskisi gibi bir egemenlik kuramadılar, çünkü artık nüfus oranı dört çiftçi Kürde karşılık bir göçebe Kürt idi.¹³⁵ Fakat böyle bir orana rağmen XX.

---

¹³³ İzady, s. 404 – 405.

¹³⁴ İzady, s. 405.

¹³⁵ İzady, s. 406.

yüzyıl başlarına kadar göçebe Kürtler eşkıyalık, gasp ve talanlar yapmaya devam ettiği gibi Osmanlı-İran ilişkilerinde bu yönden istenmeyen durumlara da sebebiyet vermişlerdi.

2.2.1.2. Kürtlerde Yarı Göçebe Yaşama Dayanan Ekonomi

Göçebelerin sayıları sürekli olarak azalmaktaydı çünkü bunlar gittikçe yarı göçebe durumuna gelmekteydiler. Bunlar kışı ovalardaki kerpiç evlerde geçirirlerdi. İlkbaharda ise ekim yaparlardı ve sonra da tarlalarını koruyacak birkaç adam bırakıp sürüleri ile birlikte yüksek yaz otlaklarına çıkarlardı. Bu otlaklar, kışlakların yakınında bulunurdu ama çoğu zaman kuşaklar boyunca kullanılan hep aynı yolları izleyen göçler büyük mesafeler üzerinde olurdu. Kışı Zagros'un batı yamacında geçiren bazı aşiretler, yaz mevsiminde İran sınırında ve içinde yeniden dağlara çıkarlardı.¹³⁶

Bir göç örneği olarak; “Heriki Aşireti, Zibar yakınında, Büyük Zap Irmağını geçmek için her yıl bir köprü kurardı. Bu iş onları bir süre uğraştırırdı. Bu yüzden o yöredeki Barzan Şeyhinin adamları olan Kürtler ile iyi geçinmek zorundaydılar, yoksa bu adamlar geçişlerine engel olurlardı. Daha sonra bunlar Tengi – Bilinda'nın üstündeki yüksek yolu izlerlerdi. Doğuda Büyük Zap'ın kolu olan Şemdinan suyu vadisindeki dar yollardan geçerek katırlar, atlar yüklü uzun bir insan zinciri oluştururlardı. Tepelerde mevzilenmiş silahlı çobanların götüğü 300 – 400 başlık koyun sürüleri yamaçlarda yayılırlardı. Oramar suyunun birleştiği yerde aşiret ikiye ayrılırdı, bir kısmı Sat Vadisinden,

---

¹³⁶ Nikitine, s. 102.

diğer kısmı Heriki ve Beitkar vadilerinden geçerek ağır ağır konaklaya konaklaya zikzaklar çizerek Sat dağının yüksek boğazlarına ulaşırlardı. Tahıl çuvalları, çadırlar, kilimler, keçeler, giysiler gibi eşyalarını atlar ve hayvanlara yüklemiş ailelerden ikisi üçü bir arada gider gibiydiler. Eski püskü elbiseler içindeki kadınlar, zorlukla yürürlerdi ve sırtlarında da beşiklerden çömlleklerden çubuklardan, tepsilerden yağ tuluklarından, kabaklardan semaverlerden, dokuma ve eğirme aletlerinden oluşan garip bir yığın taşırlardı. Ayaklarından rahatsız olanlar dışında herkes yalınayak yürürdü. Çünkü atlar ve boynuzlu hayvanlar yükleri taşımaktaydı. Tepeden tırnağa silahlı olup bütün cephanelerini de üzerlerinde taşıyan erkekler göçe korumacılık yaparlardı. Bazen köylerde yollarda bunların yerli halkla tartıştıkları da görülürdü. Bunlardan bir kaçı da sürüleri yamaçların yukarılarından otlata otlata süren çocuklara eşlik ederdi. Bu göçebelerin geçtiği günler de herkes için bir tedirginlik söz konusuydu. Köylüler kapılarını sürmeleyip evlerine kapanırlardı. Silahlı erkekler yerleşme yerlerinin yakınındaki önemli noktaları tutup tetikte dururlardı. Herkes sinirli ve kuşkuluydu. Zaman zaman tek tük silah atışları duyulurdu. Göçebeler geceleri hayvanlarının yüklerini indirmezlerdi ama çadırlarını yüklü hayvanların yanında kurup ve uzun keçelere sarınırlardı.”¹³⁷

2.2.1.3. Kürtlerde Yerleşik Yaşama Dayanan Ekonomi

Osmanlı-İran hükümetleri, valilik görevini genellikle hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiret beylerine verirlerdi. Bu beyler böylelikle devletin uç sınırlarını, askerî sınır eyaletlerini korumakla görevli bir çeşit milis

---

¹³⁷ Dickson, s. 371 – 375.

gücü durumuna gelirlerdi. Bu da onları geleneksel uğraşlarından koparırdı. Vali beyler çevrelerinde savaşçılıkla uğraşan bir çeşit koruma gücü bulundururdu ki savaşçılık mesleğinden yerleşik hayata geçmek için arada yalnızca bir adım vardı. Valilerin şehirdeki konutları genellikle bölgedeki büyük ulaşım yollarının kesiştiği yerlere kurulurdu. Bu konutlar yerleşim merkezlerinde kurulurdu. Böylelikle valilerin bölgeyi denetimleri altında bulundurmaları kolay olurdu. Bu konutlar sayesinde Vali, kışlağını çevreden kopuk kalacağı ve her türlü rahatlıktan yoksun bir köyde kurma zorunluluğundan da kurtulmuş olurdu. İşte bu nedenle vali kışında otoritesine zarar getirmek istemiyorsa şehirde oturmak zorundaydı. Bu durumda savaşçıları da onun yanında bulunmak zorundaydı ve böylelikle yerleşik duruma gelirlerdi. Bu yerleşik yaşama geçiş, genelde başlıca sınır eyaletlerinde olurdu.¹³⁸

Göçebe aşiretler, hem yarı göçebe Kürtlerden hem de Ermenilerden bir ürün payı alırlardı. Böylelikle hem göçebelerin hem kiracısı olduğu toprak sahibinin hem de hazinenin isteklerini karşılamak zorunda kalan yarı göçebe köylü sonunda köylerini bırakıp başka bir şehire yerleşmek ve burada geçim kaynaklarını sağlamak zorunda kalmışlardı.¹³⁹

---

¹³⁸ Nikitine, s. 155 – 156.

¹³⁹ Nikitine, s. 158.

2.2.2. Kürtlerde Temel Geçim Kaynakları

2.2.2.1. Hayvancılık

Kürtler geçimlerini çoğunlukla hayvan besiciliğinden sağlardı. Başlıca evcil hayvanları şunlardı; at, eşek, keçi koyun ve köpek. Kürtler için at yetiştiriciliği önemliydi. Çünkü özgürlüklerine düşkün olan Kürt erkekleri ömürlerini at sırtında geçirirdi. Göçebe Kürtler ise atı hem binmek hem de yüklerini yüklemek için kullanırlardı. Osmanlı-İran hudut boylarında koşullar daha elverişli olduğu için at yetiştiriciliği daha çok bu bölgelerde yapılırdı. Van Gölü ile Ağrı Dağı arasında yaşayan Zagros aşiretlerinden Haydaranlı Aşireti at yetiştiriciliği ile bilinirdi.¹⁴⁰

Kürdün gerek giyiminde gerek beslenmesinde büyük bir öneme sahip olan başlıca hayvanlar, keçi ve koyun idi. Kürt kadınları, koyun yünü ve keçi kılını keçe, giysi ve çadır yapmakta kulanırlardı.¹⁴¹ Süt çeşitli biçimlerde Kürdün başlıca besinini oluştururdu. Süt kaymak, peynir ve yağ yapımında kullanılırdı. Et ise Kürt göçebe yaşamında sürü, sermaye ve ticaret demek olduğu için pek az yenilirdi.¹⁴²

2.2.2.2. Tarım, Zanaat ve Ticaret

Tarım; Kürtler gerek kendi besin ihtiyaçlarını gidermek gerek hayvanlarına yedirecekleri samanı sağlamak için ihtiyaç duydukları tarımı yaparlardı. Kürtler tarım ürünü olarak, mısır, arpa, buğday, pirinç

---

¹⁴⁰ Sykes, s. 454. Nikitine, s. 111.

¹⁴¹ Dickson, s. 365.

¹⁴² Menteşavili, s.19. Nikitine, s. 113. Dickson, s. 363.

ve tütün yetiştirirlerdi. Kürtler ilkbahar mevsiminde arpa ekimi yapardı. Arpa hem ekmeği yapılan hem de atlara yem olarak verilen bir üründü. Fakat tarlalardan alınan verim çok düşüktü, çünkü toprak ilkel karasabanla sürülürdü. Kürtler için tarım her zaman ikinci uğraştı ve aslında onlar için önemli olan sürüleriydi.¹⁴³

Zanaat ve ticaret; Kürt kadını kumaş, halı ve kilim dokurdu. Ayrıca giysi ve çadırlarını da yine elleriyle yapardı. Van Gölünün güneyindeki Zorg köyü çömlekçilik sanatı ile ün salmıştı. Kürtler her ne kadar kısmen bu işlerle uğraşmış olsalar da bölgede yaşayan Hıristiyanlar ve Ermeniler kadar başarılı olmadıkları gibi bu mesleklerle geçinen insanlar da olmamışlardı. Kürt, doğa ekonomisinin kendisine sağlayamadığı eşyaları dışardan almak zorundaydı ve bu aldıklarında öncelik sırası daima Ermeni ve İranlı satıcılarından aldıkları silahlar da olurdu. Kürdün her an tehlikeye açık yaşamı için son derece gerekli olan ve elde etmek için her türlü yoksulluğa katlandığı bu silahlardan sonra ikinci sırada süs ve lüks eşyaları vardı. Sarıkların yapıldığı ipekliler ya da geniş kemerler Kürdün her zaman satın aldıkları şeyler arasında olurdu. Göçebe Kürtler genellikle takas yoluyla alışveriş yapardı. Hayvanın yününü, derisini, yağını ve peynirini; keçesini, kilimini, mazısını ve yakacak odununu da pazara götürürdü. Alışverişte parayı çok az kullanırdı. Kürtlerin yaşadığı bölgeler, Bağdat'ı, İstanbul'u ve Suriye'yi hayvan bakımından besleyen merkezler durumundaydı. Aynı zamanda Kürtler yün ve yünlü ürünler, bal, mazı, kitre ve bazı boya maddeleri de satarlardı. Silahları, pamuklu ve ipekli

---

¹⁴³ Sykes, s. 454. Dickson, s. 360

dokumaları, şeker ve diğer büyük tüketim maddelerini ise satın alırlardı.¹⁴⁴

---

¹⁴⁴ Nikitine, 127-129.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNİN İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

3.1. OSMANLI-İRAN HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN BAZI KÜRT AŞİRETLERİ

Kürt aşiretlerinin adlarının kökeni farklıdır, bazı durumlarda onların yerleştiği coğrafi bölgelerin adlarından bazı durumlarda ise aşiretin veya boyun kurucusunun adından gelmektedir. Kurucu adı alan aşiretler ise genel olarak daha geç dönemde oluşmuştur. Kürt nüfusunun büyük bir kısmı, Osmanlı Devleti'nin Şehrızor, Hakkari, Musul ve Diyarbakır topraklarında yaşamaktaydı.¹⁴⁵

3.1.1. Adamanlı ve Artuş Aşiretleri

Adamanlı Aşireti; yaklaşık 1800 haneden oluşan ve yarı göçebe bir hayat süren bir aşiretti. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan bu aşiret Beyazıd Sancağında yaşardı.¹⁴⁶ Artuş Aşireti; yaklaşık olarak 7000 haneden oluşan büyük Kürt aşiretlerinden biriydi. Irak'ta şu kolları vardı:

1. İzedinan ve Merzegi (900 haneydiler.)
2. Mamereş (200 haneydi ve Yezidiydi.)
3. Mamend (200 haneydi ve yerleşik bir yaşam sürmekteydi.)

---

¹⁴⁵ Celil, s. 19.

¹⁴⁶ Sykes, s. 368.

4. Alan ve Bırazi (60 haneydiler ve tütün işi ile uğraşırlardı.)
5. Çiriki, Şeydan ve Mamhor (400 haneydiler.)
6. Havistan ve Şerefan (Yaklaşık 3000 haneydiler, güçlü ve göçebe bir yaşam sürmekteydiler. İlkbaharda Akra'nın güneyine göçerlerdi.)
7. Mamedan (Yaklaşık 200 haneydi ve yerleşik bir yaşam sürmekteydi. Bazen de Zaho civarındaki Beyhe Dağı'na çıkarlardı.)
8. Govdan (Yaklaşık 300 haneden oluşan göçebe bir boydu. İlkbaharda Zaho tarafına göç ederdi.)
9. Zedik ve Zifki (150 haneydiler.)
10. Hafican (500 haneden oluşan göçebe bir boydu. Beytüşşebap, Hoşab ve Şitak çevresinde yaşamaktaydı.)¹⁴⁷

Artuş aşiretinin göçebeleri kötü bir üne sahip olup göç zamanında devlete sorun çıkarırlardı. Artuş Aşireti yaşam ve görünüşleri bakımından Heriki Aşiretine benzemektedir. Bu aşiret Van Gölü'nün güneyi ile Zaho ve Duhok arasında ikamet etmekteydi.¹⁴⁸

3.1.2. Bilbas Aşireti

Bilbas Aşireti çok eski zamanlardan beri Osmanlı topraklarında ki özgürlüğüne en düşkün, en asi ve en eşkıya Kürtleri olarak tanınırlardı. Geçmişte Azerbaycan'ın en kuzeydeki kesimlerine kadar göçerlerdi. Bu yüzden Feth Ali Şah'ın oğlu Abbas Mirza, Bilbas Kürtlerini bir çok kez

---

¹⁴⁷ Muhammed Emin Zeki Beg, s. 356. Sykes, s. 462 – 463.

¹⁴⁸ Sykes, s. 462. İzady, s. 171.

uyarmak zorunda kalmıştır. Şiiilerle, Mukri aşiretleri ile Revanduzlularla sürekli bir düşmalık içinde bulunmaktaydılar. Ne İran Devleti'ne ne de Osmanlı Devleti'ne itaat etmiş vergi de vermemiştir. At kaynakları bakımından zengin olmamakla birlikte yine de iyi silahlara sahiplerdi. Van Gölü'nün güneyi ile Oşnu ve Savuçbulak arasında kalan bölgede göçebe bir yaşam sürmekteydiler.¹⁴⁹ Bilbas Aşiretine tabî olan altı taife şunlardı; Mengür, Remek, Sinn, Ocak, Piran ve Mamış¹⁵⁰ Bunlardan Mamış ve Piran taifeleri, Osmanlı-İran hudut bölgesinde sorun çıkararak iki aşiret oldukları için haklarında daha ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Mamış Taifesi; 400 haneydi. Yaz mevsimlerinde Süleymaniye taraflarına kışlardı. Mengür Aşireti ile aralarında düşmanlık vardı. Mamış Aşireti, Revanduz Mutasarrıfı Mehmed Paşa ile yaşanan bir hadiseden ötürü İran hükümetine tabî olmuştur.¹⁵¹ Piran Taifesi; 1000 haneydi. Lahican ve Köysancak bölgelerinde yaşamaktaydılar. Osmanlı Devleti'ne tabiydiler. Piran Aşireti yaz mevsiminde Lahican bölgesinde yaylayıp kış mevsiminde Köysancak'a bağlı Bitveyn ile Köysancak ve Erbil arasında olan Şalga ile Karaçağ mahallerde kışlardı.¹⁵²

---

¹⁴⁹ Averyanov, s. 247 – 248.

¹⁵⁰ İzady, s. 164. Derviş Paşa, *Tahdidi Hudud-ı İraniye, Matbaa-i Amire*, İstanbul 1870. s. 79 – 80. Mehmed Hurşid Paşa, *Seyahatname-i Hudud*, (Çev. Alaatin Eser) İstanbul 1997, s. 210 – 212.

¹⁵¹ Hurşid Paşa, s. 212 – 213. Derviş Paşa s. 79.

¹⁵² Derviş Paşa, s. 79. Hurşid Paşa, s. 212.

3.1.3. Caf Aşireti

Caf Konfederasyonun XIX. yüzyılın ilk yarısında gücünde azalma meydana gelmişti. Çünkü Cafların yerleştikleri bölgelerdeki Osmanlı etkisi artmıştı. Ayrıca Osmanlı-İran sınırını tespit etme çalışmaları sonrasında, Cafların bir bölümü belli bir bölgede tutunmak zorunda kalmışlardı. Caflar iki temel guruba bölünmüşlerdi. İki devlet arasındaki sınırı belirleme çalışmalarında görevli olan Mehmed Hurşid Paşa, *Seyahatname-i Hudud* eserinde Zühab ve Süleymaniye Caflarından bahsetmiştir.¹⁵³ Süleymaniye'deki Caf-ı Süleymani Aşiretine bağlı taifeler; Şatri, Ruhzadi, Sedani, Nuruli, Haruni, Yezdan, Kemaliye, Amele, Necmeddin, Bilbas, Beraz, Gülgeni Başkı, Murid, Tiylegu, Şeyh İsmail, Safiye-vend, Çingiri, Kodakri, Kelhur, Lerr, Dürraci, Zerdui taifeleri idi. Bu 24 taife 4100 haneden oluşmaktaydı.¹⁵⁴ Zühab Caflarının taifeleri; Haruni, Ziaddin, Nedri, Zerdui, Bavecani ve Tav Guzi. Osmanlı-İran arasındaki sınırının belirlenmesinden sonra Zühab İran hâkimiyetine geçmiştir.¹⁵⁵

Caf Aşireti, Osmanlı Devleti'ne tabî olarak kış mevsiminde, Süleymaniye Sancağına tabî Karadağ kazası ve Bağdat'a tabî Zengibad nahiyesi ve Zühab bölgesinde Koreto ve Şeyhan nahiyelerinde kışlayıp baharın gelmesiyle hayvanlarını otlata otlata Şehrizer sahasına gelirdi. Oradan yirmi otuz gün kadar sonra İran topraklarından Senne

¹⁵³ Hurşid Paşa, s. 181. Celil, s.20.

¹⁵⁴ Hurşid Paşa, s. 181. Derviş Paşa, s. 59.

¹⁵⁵ Celil, s. 21.

(Senendic)'ye giderlerdi. Güz mevsimine kadar yaylayıp yine Şehrizar'a geçtikten sonra tekrar kışladıkları bölgeye dönerlerdi.¹⁵⁶

Caf Aşiretinin yarısından çoğu Osmanlı hükümetinin egemenliği altında yaşardı. Ama gerçekte hiç kimsenin hâkimiyetini kabul etmezdi. Caf Aşireti kışları Osmanlı sancağı olan Süleymaniye'de yaşardı, yazları ise İran'a göçerdi. İran'da yerel makamlara hiçbir biçimde itaat etmezdi ve göçleri sırasında güzergâhları üzerinde bulunan yerleri talan ederlerdi. İran Hükümeti, Cafların göçleri sırasında onları denetleyecek düzenli birlikler çıkarırdı. Fakat bunun hiçbir yararı olmazdı. Çünkü İran birlikleri silah kullanmaktan kaçındıklarından yalnızca onları uyarmakla yetinirlerdi. Cafların diğer daha az olan kısmı ise yerleşik bir yaşam tarzı sürmekteydiler. Bunlar diğer Kürt aşiretleri ve Türk toplulukları arasında küçük küçük topluluklar halinde dağınık vaziyette bulduklarından İran hükümetinin hakimiyetini tanımak zorunda kaldılar. Bu Caf Kürtleri Senne hakimine çok cüzi bir vergi öderlerdi, ama İran silahlı kuvvetlerine hiçbir biçimde asker vermezlerdi. Caf aşiretleri büyük at sürülerine sahiptiler ve eski sistem ateşli silahlar taşırlardı.¹⁵⁷

Mark Sykes'ın 1908' deki çalışmasına göre ise 10.000 haneden oluşan büyük yarı göçebe bir aşiret olan Caflar, İran-Osmanlı sınırında bağımsız yaşamaktaydılar.¹⁵⁸ Caf Aşireti, Bağdat Vilayetine bağlı olan

---

¹⁵⁶ Hurşid Paşa, s. 182. Derviş Paşa, s. 57 – 58.

¹⁵⁷ Averyanov, s. 248 -249.

¹⁵⁸ Mark Sykes, s. 456 – 457.

Kerkük, Erbil, Köysancak, Süleymaniye, Revanduz ve Harir'i içine alan Şehrizer bölgesinde yaşamaktaydı.

3.1.4. Celali Aşireti

Mark Sykes'e göre Celali Aşireti, 4000 haneden oluşan hem göçebe hem de yerleşik yaşam süren bir aşiretti. Celali Aşireti önceleri Diyarbakır bölgesinde yaşamış daha sonra Diyarbakır'dan Doğu Anadolu bölgesine (Kars, Ağrı) göç etmiştir.¹⁵⁹ Aynı şekilde Derviş Paşa'ya göre de Celali Aşireti Diyarbakır taraflarından gelme Devlet-i Aliyye aşiretlerindendi. Fakat bunlar bir bölgede kalmayıp sürekli göç ederlerdi.¹⁶⁰ Beyazıd Sancağına tabî olup Beyazıd ve Kars bölgelerinde bulunan, İran ve Rusya tarafına geçmiş olan Celali Aşiretine bağlı taifeler şunlardı; Halikanlı, Sakanlı, Belhkanlı, Mısırkanlı, Banuki, Canukanlı, Hasan, Suranlı ve Kızıl Paşuhlu¹⁶¹

Celali Aşiretinden Devlet-i Aliyye'de bulunanlar kış mevsimlerinde Beyazıd kazasının karyelerinde, Tanbat mağaralarında ve Hamur kazası köylerinde ve Kars Sancağına tabî Gövoğlu gibi kazalarda oturup yaz mevsimlerinde Beyazıd'a iki saat mesafede olan Kazlıgöl ve Ebgay bölgesindeki Aladağ'da ve Kars'a bağlı bazı yerlerde bulunurlardı. İran tarafında bulunanlar kış mevsimlerinde Makü ve Beyazıd civarında olan Akgöl bölgesinde; yaz mevsiminde ise Van'a bağlı Ebgay yaylaklarında bulunurlardı. Rusya tarafına geçmiş olanlar dahi kış

---

¹⁵⁹ Sykes, s. 459.

¹⁶⁰ Derviş Paşa, s. 164.

¹⁶¹ Derviş Paşa, s. 160 – 161. Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tetebbular, Altınok Matbaası, Ankara 1960, s. 52.

mevsiminde Revan bölgesinde ve ayrıca Elagez ve Revan ile Beyazıt Sancağına bağlı Peyrlü Mam Zeydi yaylaklarında bulunurlardı¹⁶²

3.1.5. Haydaranlı Aşireti

Yaklaşık 20.000 haneden oluşan ve göçebe bir yaşam sürdüren Haydaranlı Aşireti, Muş ve Urmiye arasında geniş bir bölgede yayılmışlardı.¹⁶³ Hurşid Paşa'ya göre Haydaranlı Aşiretinin yedi taifesi vardı.¹⁶⁴ Bunlar; Adamanlı, Şeyh Hasenan, Marhori ya da Maarahori, Hamdikanlu, Dürtuyi, Akubi ve Hilekki taifeleriydi. Aynı eserde aşiret ile ilgili olarak; “İşbu Hayderanlu Aşiretinin Ademanlu ve Hamdikanlu ve Maarhori ve Akubi taifelerinden birer mikdar olmak üzere tahminen dört yüz hane miktarı dahi Van Sancağında Erciş kazasındadır ve bunlardan başka balada muharrer tava'ifin her birinden birkaç hane olarak tahminen yüz elli hane miktarı dahi Hayder Ağa nam bir şahıs ile İranlu tarafından olduğu halde kış mevsimlerinde El-an Hoy mahalline Muzafekarini mahallinde ve yazın Ebgay sahrasına aram etmekte ve ara sıra birer vesile ile gah beru tarafa tabî gah öte tarafa teba'iyet etmekte bulunmuştur.” İfadeleri yer almaktadır.¹⁶⁵

Haydaranlı Aşireti çok fazla kargaşa çıkarıp zaman zaman İran'a saldırdıklarından ve İranlı aşiretlerin mallarını yağmalayarak bazı

---

¹⁶² Derviş Paşa, 161.

¹⁶³ Sykes, s. 478.

¹⁶⁴ Muhammed Emin Zeki Beg'e göre, Haydaranlı Aşireti Hasenalı Aşiretinin iki büyük kolundan biri olup Bitlis şehri yakınlarındaki dağlarda göçebe bir hayat yaşamaktayken I. Selim döneminde Rusya ve İran sınırlarına yerleştirilmiş ve bu iki devletten gelecek tehlikeye ve saldırılara karşı sınırları muhafaza görevi ile görevlendirilmiştir.

¹⁶⁵ Hurşid Paşa, s. 263

beldeleri yakıp yıktıklarından dolayı Feth Ali Şah ile Sultan II. Mahmud arasında imzalanan Erzurum Antlaşması'na bu hususla ilgili bir madde daha eklenmişti. Bu maddeye göre Osmanlı Devleti, Haydaranlı Aşireti İran beldelerine saldırdığı taktir de onları cezasız bırakmayacağını taahhut ediyordu. Buna rağmen bu aşiret yağmalarına devam etti.¹⁶⁶ Ayrıca Haydaranlı Aşireti Osmanlı-Rus savaşlarında fırsattan istifade ederek Osmanlı Devleti'ne karşı Ruslarla anlaştı. Tabi bu hususta Rusların bu Kürt aşiretlerine vaatleri ve yanına çekmek için yaptıklarını da gözardı etmemek gerekir. Fakat Kürt aşiretleri Ruslara verdikleri bu desteğin karşılığını alamadılar.¹⁶⁷

Haydaranlı Aşireti; II. Abdülhamit döneminde kurulan Hamidiye Alaylarında görev alan önemli ve sayıca büyük bir aşiretti. Hamidiye alaylarından birinci livanın, 12. Ve 37. numaralı alayına ve dördüncü livanın, 21, 22, 23, 24, 26 numaralı alayına mensuptu.¹⁶⁸ Aşireti, Hamidiye Alaylarındaki görevleri sırasında bazı sorunlara sebebiyet vererek disiplinsiz davranışlarda ve taşkınlıklarda bulunmuştu. 1895 yılında Haydaranlı Aşireti reisi Hüseyin Paşa bu sebeple şikayet edilmişti.¹⁶⁹

---

¹⁶⁶ Muhammed Emin Zeki Beg, s. 375.

¹⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Ünal, "Rusların Kürt Aşiretlerini Osmanlı Devleti'ne Karşı Kullanma Çabaları" *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt V., Sayı: 17 Bahar 2008, s. 133-152. İsrail Kurtcephe ve Suat Akgül, Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Kürt Aşiretleri Üzerindeki Faaliyetleri.

¹⁶⁸ Bayram Kodaman, *II. Abdülhamit Devri Doğu Politikası*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları:67, Seri:IV. Sayı: A. 21, Ankara 1987, s. 53 – 54.

¹⁶⁹ Ali Karaca, *Anadolu İslahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838 – 1899)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, a. 176.

3.1.6. Hemvend ve Herki Aşiretleri

Hemvend Aşireti 1200 haneydi. Mark Sykes'a göre bu aşirete mensup kişiler, iyi binici ve atıcı, becerikli demirci, cesur hırsız ve iyi çiftçiydiler. Erkekleri cesaretleri ile ünlüydüler ve zekiydiler. Hemvendler Arap kökenli olduklarını iddia etmekteydiler. Her ne kadar dilleri Kürtçe olsa da bir kısmı Arapça konuşmaktaydı. Giysileri kısmen Arap kısmen İran giysilerine benzemektedir. Süleymaniye ve Kerkük bölgesinde yaşamaktaydı.¹⁷⁰ Hemvend Aşiretine bağlı taifeler; Begzade, Çelebi, Reşavend, Revamend, Sefrevend ve Sitebeser. Yaklaşık 1000 haneden oluşan bu taifeler, göçebeydiler ve asıl Hemvend aşiretini bunlar oluşturdular. Asıl vatanları ise Bazyan'dı. Çok cesaretli ve atılgan olan bu aşiret, Osmanlı ve İran devletlerini bayağı uğraştırmış ve bazı sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Osmanlı hükümeti onları cezalandırmış, fakat bu cezalar onları dizginleyememiştir. Hemvend Aşireti 1700 yıllarında İran topraklarından gelmiştir. Bu aşirete bağlı diğer taifeler ise Gofiroşi, Pirayai, Safiye-vend'di. Yaklaşık olarak 480 haneden oluşan ve yerleşik bir yaşam süren bu taifeler de Hemvend aşiretine bağlıydılar.¹⁷¹

Herki Aşireti; 3000 haneden oluşan büyük göçebe bir aşiretti. Bu aşiretin bir kısmı Erzurum bir kısmı Van ve büyük bir kısmı da Musul taraflarında yaşamaktaydı. Herki Kürtlerinin tenleri koyu olduğu için komşuları onların Kürt değil vahşi bir ırk olduklarını söylemişlerdi. Herki kadınları çok cesur ve yiğittirler, yazın çadırsız da dışarda

---

¹⁷⁰ Sykes, s. 456. Dickson, s. 376.

¹⁷¹ Muhammed Emin Zeki Beg, s. 350. Dickson, s. 376.

yatabildikleri kaynaklarda geçmektedir. Herki Aşiretine bağlı aşiretler; Mendan, Zerhati, Zeydan ve Haji'dir. Ayrıca bu aşiret güzel giysi ve süslemeleriyle de ünlüdü.¹⁷²

3.1.7. Merziki, Milan ve Miran Aşiretleri

Merziki Aşireti; 900 haneden oluşan ve Başkale yakınlarında yerleşik yaşam süren bir aşiretti.¹⁷³ Milan Aşireti aslında büyük aşiret konfederasyonu olan Milli'ye dayandırılır. Kuzey Mezopotamya bölgesinde olan Milli konfederasyonu ile Milan Aşiretinin karşılıklı ziyaretleri ve benzer tüm alakaları da sürmekteydi. Milan aşireti Urmiye Gölünün kuzeybatısı, Selmas'tan Hoy'a kadar olan bölgede yaşamaktaydı.¹⁷⁴ Mark Sykes'e göre Milan Aşireti Dersimi Aşiretinin bir koluydu ve bunlar Alevi olup Zazaki lehçesinde konuşurlardı.¹⁷⁵ Miran Aşireti; yaklaşık 1000 haneden oluşan ve yerleşik yaşam süren bir aşiretti. Bu aşiret kış mevsimini Tıl Rımelan ile Cizre arasında yaz mevsimini ise Siirt'te geçirirdi. Çok savaşçı ve cesur olan bu insanlar daha çok hayvancılıkla uğraşırlardı. Miran aşireti Goran Aşireti ile sürekli savaş halindeydi.¹⁷⁶

---

¹⁷² Sykes, s. 458. İzady, s. 172. Ayrıca bkz: Herki Aşireti arasında 1910 yılında yaşayıp gözlem yapan Yüzbaşı Bertram Dickson, "Journey in Kurdistan", *The Geographical Journal*, Vol: 35.,No:4 (Apr. 1910).

¹⁷³ Sykes, s. 462

¹⁷⁴ İzady, s. 172. Muhammed Emin Zeki Beg,s. 359.

¹⁷⁵ Sykes, s. 467.

¹⁷⁶ Sykes, s. 460. Muhammed Emin Zeki Beg, s. 354.

3.1.8. Pişder, Sencabi ve Şikak Aşiretleri

Pişder Aşireti'ne bağlı iki oymak vardı; Babekir Ağa Oymağı; 200 haneden oluşan ve yerleşik yaşam süren bir oymaktı. Mukri Aşiretinden olan bu oymağın emirleri Mir Abdal diye bilinirlerdi. Abbas Mahmud Ağa oymağı; bu oymağın nüfusu azdı. Fakat Mavit, Merge ve Kaladize adındaki üç bölgenin köy ve kasabaları bu oymağın kontrolü altındaydı ve hepsi Sünnî idi¹⁷⁷ Sencabi Aşireti; yaklaşık 2500 haneden oluşan ve Mahideşt ile Civanro ovalarında yaşayan bir aşiretti. Sencabi Aşireti yaz mevsiminde Elvend su kaynaklarına giderdi. Bu aşiretin taifeleri şunlardı; Çalabi, Dalyani, Şeymevend, Sorhavend ve Haknazarhani idi. Ancak asıl yerli Sencabi Aşireti yaklaşık 500 haneydi ve himayesinde yaşayan başka bir çok aşiret daha vardı. Bunlar Lor'a bağlı olan Erkevazi ve Tekevend; Caf Aşiretinden Berozi; Goran Aşiretinden de Tadakçi aşiretleriydi. Ayrıca bu büyük aşiretin reisi de aynı zamanda İran hükümetinin sınırını koruyan Kuvvet Komutanı idi. Sencabiler Kürtçenin Gorani lehçesini konuşurlardı.¹⁷⁸

Şikak Konfederasyonu; Mark Sykes'ın 1908 tarihindeki eserine göre 6000 haneden oluşmaktaydı. Ayrıca Şikak Aşireti yerli Ermeniler tarafından Revand olarak adlandırılmışlardı.¹⁷⁹ Bu Aşiret Urmiye Gölünün kuzeybatısı ile Van Gölü arasında, Duston ve Kotur bölgelerinde yaşamaktaydı.¹⁸⁰ Hurşid Paşa'ya göre bu aşiretin bir miktarı Osmanlı Devleti'ne tabî olup Hakkâri bölgesinde yaşamaktaydı.

---

¹⁷⁷ Muhammed Emin Zeki Beg, s. 349.

¹⁷⁸ İzady, s. 168. Muhammed Emin Zeki Beg, s. 380.

¹⁷⁹ Sykes, s. 461.

¹⁸⁰ İzady, s. 172.

Bir miktarı ise bunlar yedi taife olup; Avduyi, Henarciyi, Kardar, Şerra, Busta, Küzki ve Kavara toplam 1250 hane olarak İran hükümetine tabî yaşamaktaydılar. Bu taifeler Mergever, Bıradost ve Somay nahiyelerinde yaşamakta olup her sene İran hükümetine bir miktar vergi vermekteydiler.¹⁸¹ Şikak Aşireti Sünnî Şafî Mezhebine mensuptu.¹⁸²

3.2. KÜRT AŞİRETLERİNİN HUDUT İHLALLERİ

3.2.1. İran'ın Gevran Aşireti Ağalarından Sultan Ali Meselesi

İran'ın Gevran Aşireti Ağalarından Sultan Ali, 1898 senesinde Osmanlı topraklarında Osmanlı'ya tabî olan Caf Aşiret reisi Mahmud Paşa ile görüşmek istemişti. Bu yüzden yanına aldığı adamlarıyla birlikte huduttan zorla geçmeye çalışmışlardı. Fakat huduttan geçmek yasaktı. Bu nedenle Bağdat'a bağlı Hanekin kazasındaki Zent Ali Han Kalesindeki zabitler bu geçişe izin vermemiştir. Fakat Sultan Ali ve adamları uyarıları dinlemeyince Zabitlerin açtığı ateş sonucunda Sultan Ali vurulmuş ve ölmüştür. Gevran Aşiretinin Sultan Ali'nin intikamını almak için kaleye saldırma gibi bir düşünceleri olabileceğinden önlem için Osmanlı, bölgeye 40 zabıt ve tabur ağası göndermiş ve kaleyi korumaya almıştır.¹⁸³ İran Devleti, İran Elçiliği aracılığıyla Sultan Ali'nin öldürülmesi olayında suçlu olanların bulunup haklarında gerekli hukuki cezalandırmanın yapılmasını istemiştir. Bu konuyla ilgili Hariciye ve Dahiliye Nezaretlerinde gerekli yazışmalar yapılmıştır.

---

¹⁸¹ Hurşid Paşa, s. 248.

¹⁸² Derviş Paşa, s. 104 – 105.

¹⁸³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Fon Kodu: DH. TMIK. M., Dosya No: 84., Gömlek No: 6.

Osmanlı Hükümeti, olayın büyümemesi ve bu durumdan ötürü olabilecek bir hudut saldırısının önlenmesi için gerekli emirleri Bağdat ve Musul Vilayetlerine bildirmiştir.¹⁸⁴

3.2.2. Piran Aşiretinin İran Hududuna Tecavüzü

1892 senesinde Piran Aşireti ve beraberindeki bazı aşiretler ile İran askerleri arasında çarpışma meydana gelmişti. Piran Aşireti ve bazı aşiretlerden oluşan 3000 kişi sınırı geçmiş Lahican ve Savucbulak taraflarında talan ve adam öldürme gibi vukuatları gerçekleştirmişti. Bu vukuatlar İran hükümeti tarafından Osmanlı Devleti'ne bildirilmişti. İran, Osmanlı hükümetinden bu vukuatları gerçekleştiren aşiretleri cezalandırmasını istemiştir. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, bu hususta gerekli araştırmaların yapılması için durumu Musul Vilayetine telgrafla bildirmişti.¹⁸⁵ Osmanlı Devleti'ne tabî olan Piran Aşiretinin sınır ihlalleri genelde İran aşireti olan Mamış Aşireti ile aralarındaki düşmanlıktan kaynaklanmaktaydı. Tahran Elçiliği, Piran Aşireti'nin sınırı geçmesi durumunda İran tarafından alınacak tedbirleri belirten 4 Ağustos 1894 tarihli bir telgrafnameyi Osmanlı hükümetine göndermişti. Piran Aşireti'nin daha önce yaptığı sınır ihlalleri yüzünden İran aşiretleri sıkıntı çekmişti. Bu nedenle İran hükümeti tedbir almayı zorunlu görmüştü. Eğer Piran Aşireti sınıra gelip Lahican hududunu tekrar geçecek olur ise İran aşireti de buna karşılık vermeye mecbur kalacaktı. Bu yüzden İran hükümeti hududun emniyeti ve muhafazası için hududa İran askerinin sevkini gerekli görmüştü. Alınan askerî

---

¹⁸⁴ BOA., Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.), D. No:1476, G. No: 110653.

¹⁸⁵ BOA., BEO., D. No: 67, G. No: 4998.

tedbirle Piran Aşiretinin sınırı geçmesi böylelikle engellenmiş olacaktı.¹⁸⁶ Osmanlı ve İran devletleri aşiretlerin sınır ihlallerini durdurmak ve çıkacak karışıklıklara engel olmak için çoğu zaman asker sevkiyatını ve kalelerin askerle güçlendirilmesini zorunlu tedbir olarak görmüşlerdi. İki devlette asker sevkiyatını bazen bildirmiş bazen de bildirmeyip keyfi davranmıştır. Böyle keyfi durumlar iki devleti çoğu zaman karşı karşıya getirmiş ve iki devlet arasındaki ilişkileri bozmuştur.

3.2.3. Haydaranlı Aşiretinin Hudut Tecavüzleri

1895 senesinde İran'ın Haydaranlı Aşiretine mensup kırk eşkıya, Osmanlı topraklarına saldırmak için sınırı geçmişlerdi. Bu eşkıyalar, Mahmudi kazasına bağlı Küpkıran köyüne saldırmış ve bir hayli hayvanı da gasp ederek götürmek istemişlerdi. Bunun üzerine köyün ahalisi ile eşkıya arasında çarpışma meydana gelmişti. Eşkıyalar çarpışmada ahaliye zarar vermiş ve bir kişiyi de yaralamışlardı. Sonra gasp ettikleri mallar ile tekrardan İran'a kaçmışlardı. Bölge kaymakamlığı durumu hemen Van Vilayetine bildirdi. Van Vilayeti, bu olayın Tahran Elçiliğine bildirilmesi ve çözümü için Hariciye Nezaretine bir yazı gönderdi.¹⁸⁷

1898 senesinde İran'ın Haydaranlı Aşireti ile Musikan Aşireti, 400 kişilik bir kuvvetle Osmanlı hududuna tecavüz etmişti. Bunlar Perit köyünü basmıştı. Köyde meydana gelen çarpışmada Haydaranlılardan

---

¹⁸⁶ BOA., BEO., D. No: 72, G. No: 5351.

¹⁸⁷ BOA., Bab-ı Ali Sadaret Dairesi Kalemleri, Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi (A.) MKT. MHM.) D. No: 723, G. No: 16.

dokuz diğer taraftan yedi kişi öldürölmüştü. Bununla da yetinmemiş ayrıca K÷lketi(?) köyünden hayvan gasp etmişlerdi. İnan'ın Haydaranlı Aşireti bu vukuatları her yaz gerçekleştiriyordu. Bu olaylardan mustarip olan bölge halkı, Osmanlı hükümetinden artık buna kesin bir are bulup neticelendirmesini istemiştir.¹⁸⁸ Sekizinci Ordu Kumandanlığı, Perit köyüne saldıranların üzerine Osmanlı kuvvetlerini göndermiş ve suçluları yakalamaya çalışmıştı. Fakat bu gibi olaylar yazları hiç eksik olmuyordu. Bu yüzden öncelikle durum Dördüncü Ordu Kumandanlığına oradan da Hariciye Nezaretine bildirilmiştir. Hariciye Nezareti ise İnan hükümetinin bu duruma artık bir son vermesi için Tahran Elçiliğine yazmayı gerekli bulmuştur.¹⁸⁹ İki devlet arasında yapılan resmi yazışmalar olayları durdurmamıştır. Kürt aşiretleri bu gibi olayları iki devletin arası bozuk olduğunda daha sık yapmıştır. Aksi bir durum da söz konusuydu eğer iki devletin arasındaki ilişkiler iyi ise bu sınır ihlalleri nispeten daha az olmuştur. 1903 senesinde Osmanlı aşiretlerinden olan Haydaranlı Aşireti, Çaldıran taraflarından İnan sınırına tecavüz etmişti. Haydaranlı Aşireti bu sınır ihlallinde 200 baş kara sığır, 300 baş hayvan ve 90 camış gasp etmiş ve bir kişiyi de katletmişti. O günden beri iki yüz ya da üç yüz kişiyle hududa tecavüz edip İnanlılarla mücadele etmişlerdi. Ayrıca bunların başlarından birinde Hafif Suvari alayından olduğuna dair bir alamet bulunmuştu. Bu durumdan rahatsız olan Makü Hakimi bu hudut ihlallerine bir son verilmesi için durumu İnan Elçiliği aracılığıyla Osmanlı hükümetine

---

¹⁸⁸ BOA., BEO., D. No:1160, G. No: 86933.

¹⁸⁹ BOA., BEO., D. No: 1165, G. No: 87357.

bildirmiştir. İran'dan gelen bu bildiri üzerine Seraskerlik Makamı durumu incelemeye almıştır.¹⁹⁰

Haydaranlı Aşiretinin 1903 senesinde Çaldıran taraflarından İran hududuna saldırdığına dair Makü Hakimi tarafından alınan şikayet üzerine incelemeler yapılmıştır. Yapılan incelemelerde olayın aslı ve esasının olmadığı görülmüştür. Bu incelemelerin neticesi Seraskerlik Makamından Hariciye Nezaretine bildirilmiştir.¹⁹¹

3.2.4. İran'ın Sencabi Aşiretinin Hudut Tecavüzleri

İran'ın Sencabi Aşireti, 1901 senesinde Kani Beyz Zaptiye Kalesi'ne hücum etmiş ve kale zaptiyeleriyle çarpışmaya girmişti. Bölge kaymakamlığının isteği üzerine hemen piyadelerin bir kolu tertip edilmiş ve olay yerine gönderilmiştir. Piyadeler Sencabi Aşiretinin Kani Beyz civarındaki bir köyden çaldığı koyunların bir kısmını almaya çalışmışlardı. Osmanlı askerleri ile İran'ın Sencabi Aşireti arasında meydana gelen çarpışmada Osmanlı askerlerinin tarafında bir zayıf olmamasına karşı Sencabilerden sekiz kişi öldürülmüştü. Bu vukuatan dolayı İran'ın Sencabi Aşiretinin tekrardan kaleye ve civar köylere saldırması muhtemel olduğundan, Osmanlı Devleti gerekli bazı tedbirler almıştı.¹⁹²

---

¹⁹⁰ BOA., BEO., D. No: 2178, G. No:163317.

¹⁹¹ BOA., BEO., D. No: 2231, G. No: 167255.

¹⁹² BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.. PRK. ASK.), D. No: 168, G. No: 46.

İran'ın Sencabi Aşireti Reisi Şir Han ile oğullarının bir kereye mahsus değil daima Osmanlı topraklarına saldırdıkları bölge halkı tarafından hükümete şikayet edilmişti. Bunun üzerine durum hudud memurları tarafından Hariciye Nezaretine bildirilmişti. Hariciye Nezareti, İran'ın bu konuda bir önlem almasını istemiş bu yüzden durumu Tahran Elçiliğine bildirmişti. Bağdat Vilayeti de Sencabi Aşiretinin bu vukuatları hakkında bir telgrafname Osmanlı hükümetine göndermiştir. gönderilen telgrafnameye göre, Bağdat Vilayeti'nin Osmanlı hududunda asayiş bozacak durumlara izin verilmemesi konusunda gerekli itinayı göstermesine rağmen, Sencabi Aşiretinin hududa saldırıları devam etmiştir. Ayrıca Sencabi Aşireti, Kani Beyz Kalesine saldırmış, orayı kurşuna tutmuş ve Osmanlı askerleri ile çarpışmaya girmiştir. Durum inkar edilmeyecek kadar aleni bir surette meydana gelmesine rağmen İran hükümeti tarafından bu vukuat inkar edilmiştir. Osmanlı Devleti, bunun üzerine Şir Han'ın resmi sıfatını kaldırarak kendisinin huduttan çıkarılması ve saldırılarının önlenmesi kararı almıştır.¹⁹³

3.3. GÖÇEBE KÜRT AŞİRETLERİNİN YAYLAK - KIŞLAK SORUNU

Hudut bölgesinde yaşayan göçebe ve yarı göçebe olan Kürt aşiretlerinin yaylak – kışlak sorunu, Osmanlı-İran devletleri arasında önemli sorunlara neden olmaktadır. Kürt aşiretlerinin geleneksel yaşamları olan göçebelikten dolayı hudut bölgesinde yaşayan Kürtlerde sınır mekan kavramı yoktu. Belirledikleri mevsimler ve verimli yaylaları

---

¹⁹³ BOA., BEO., D. No: 1686, G. No: 126436.

vardı. Hayatlarını buna göre düzenlemişlerdi. Kasrı-ı Şirin Antlaşması ile belirlenen Osmanlı-İran sınırları bu geleneksel Kürt göçebe yaşamını etkilemeye başlamıştı. Çünkü belirlenen sınırlarla aynı aşirete mensup olan aileler bölünmüştü. Bazı aileler Osmanlı hududu içerisinde kalmış bazı aileler ise İran hududunda kalmıştı. Göçebe Kürt aşiretlerinin yaylak-kışlakları da belirlenen hudut çizgisiyle ayrılmıştı. Bu husus gerek aynı aşiret içinde gerek aşiretler arasında sorun teşkil etmeye başlamıştı. Sınır ihlalleri zaten başlı başına bir sorundu. Buna bir de aşiretlerin göç sırasında, köylere saldırma, yağma, gasp, hudut zaptiyelerine ve memurlarına saldırma gibi vukuatları eklenmişti. Kürt aşiretlerinin çıkardığı bu sorunlar iki devlet arasındaki ilişkilere zarar vermişti. İki devlet arasında bu sorunlar ile ilgili yazışmalar yapılmıştı. Fakat bu resmi yazışmalar duruma bir netice vermemiş bu yüzden iki devlet de asker sevkıyatı ya da misilleme yapmıştır. Misilleme ve asker sevkıyatı iki devleti bazen savaşın eşiğine getirmiştir. Osmanlı Devleti, iki devlet arasında sürekli sorun teşkil eden yaylak-kışlak meselesinin çözümü için göç sırasında kendisine tabî olan aşiretlerin takibini zorunlu tedbir olarak görmüştür. Osmanlı Devleti, Osmanlı toprağından karşı tarafa mevsimlik yaylak-kışlak için geçmek zorunda olan aşiretlerin nerelerde yaşadıkları, sayılarının ne kadar olduğu ve karşı tarafa geçirilmemesi halinde sıkıntıya düşüp düşmeyecekleri konusunda gerekli incelemelerin yapılması için aşiretlerin tabî olduğu Vilayetlere gerekli talimatlar göndermiştir. İran Devleti ise tedbir amaçlı aşiretlerin göç zamanını takip etmişti. Aşiretlerin göçleri esnasında hududa herhangi bir saldırı olmaması ve köylerde vukuatların işlenmemesi için gerekli mevzilere de asker sevkıyatı yapmıştır.

3.3.1. Caf Aşiretinin Yaylak -Kışlak Meselesi

Caf Aşireti, itaat etmeyen, iki devlet arasında sorun çıkaran aşiretlereydi. Caf Aşiretinin asıl yerleşkesi Şehrizar bölgesiydi. Yerleşik yaşam süren taifeleri olmasına rağmen çoğunluğu göçebe olan bu büyük aşiret konfederasyonu, kışları Süleymaniye de yaşayıp yazları ise İran'a doğru göçerdi. Göç esnasında yol güzergâhındaki köylere verdikleri zararlardan dolayı, her iki devlet bu zararları önlemek için çoğu zaman asker sevkini zorunlu görmüştü.

1887 senesinde Caf aşiretinin yaylaklara gitme zamanı gelmişti. İran sınırlarından geçtiklerinde yine sıkıntılar çıkaracaklarından dolayı tedirgin olmaya başlayan İran hükümeti, tedbir amaçlı durumu İstanbul'daki İran Elçiliği aracılığıyla Osmanlı hükümetine bildirmiştir. İran, Osmanlı hükümetinden Caf aşiretinin İran sınırından geçmesine izin verilmemesini ve bu durum için gereğinin yapılmasını istemiştir.¹⁹⁴ Caf Aşiretinin 1892 senesinde meralarına geçme zamanı yaklaşmıştı. Bu hususta dikkatli olan İran hükümeti bazı tedbirler almayı gerekli görmüştür. Caf Aşiretinin İran'daki meralarına gittiklerinde uğrayacakları yerlerin ahalisine zarar vermelerini engellemek için bölgeye İran hükümeti tarafından iki tabur asker sevk edilmiştir. Bir tabur bölgedeki kaleye diğer tabur ise Caf Aşiretinin geçeceği güzergâha konumlandırılmıştır. İran hükümeti tarafından bu asker sevkisinin tamamen emniyetin sağlanması için olduğu ayrıca

---

¹⁹⁴ BOA., Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.), D. No: 1510, G. No: 109.

belirtilmiştir. Süleymaniye Mutasarrıflığı, İran hükümetinin aldığı bu tedbirler konusunda Musul Vilayetini haberdar etmiştir.¹⁹⁵

1894 senesinde Caf Aşiretinin göç zamanı gelmiş ve her yıl olduğu gibi hudut civarındaki yaylaya gittiğinde yine bazı sorunlar çıkarmıştı. Bu yüzden Musul Vilayeti, İran tarafından gerekli tedbirlerin alınması için durumu Hariciye Nezaretine bildirmiştir. Bunun üzerine Hariciye Nezareti, durumu Tahran Elçiliği aracılığıyla İran hükümetine bildirmiştir.¹⁹⁶ Caf aşireti, 1894 senesindeki göç zamanında eşkıyalık yapmış ve İranlılara zarar verip hasarlar meydana getirmişti. Caflıların bu tecavüzlerini engellemek, gasp edilen malları geri almak ve intikam almak için İranlıların Kızılca hududuna asker toplamış olduğu haberi alınmıştı. Durum Süleymaniye Kumandanlığından Altıncı Ordu-yu Humayuna bildirilmişti. Ayrıca Süleymaniye Kumandanlığı, bu konuda ciddi bir araştırmanın yapılması gerektiğini belirtmiş ve Caf Aşiretinin İran tarafından gelebilecek böyle bir taarruzdan korunması için hükümetin gerekeni yapmasını istemiştir.¹⁹⁷

Tahran Sadaret-i Uzmasına göre Caf Aşireti, her sene yaylak için İran'ın Kürdistan cihetine gidip geldiğinde adam öldürme ve malları yağmalama gibi suçlar işlemişti. Kürdistan cihetindeki İran ahalisi Caf Aşiretinin bu olaylarına maruz kalmıştı. Bu gibi olaylardan dolayı Caf Aşiretinin yaylaklara gidişleri ya yasaklanmalı ya da sağlam bir teminat alınmalıydı. Ayrıca Caf Aşiretinin reisi Osman Paşa'ya dahi bu yönde

---

¹⁹⁵ BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y.. PRK. DH..), D. No: 5, G. No: 40.

¹⁹⁶ BOA., BEO., D. No: 440, G. No: 32987.

¹⁹⁷ BOA., BEO., D. No: 442, G. No: 33097.

kuvvetli bir uyarıda bulunulması konusunda Musul Vilayetine durumun bildirilmesi gerektiği de belirtilmişti. Caf Aşiretinin göç esnasında meydana getirdikleri olayların önlenmesi için Tahran Sadaret-i Uzması, İran Elçiliği aracılığıyla bu isteklerini 1896 senesinde Osmanlı hükümetine iletmmişti. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti bölgeden sorumlu olan Musul Vilayetine bu husus hakkında gerekli talimatları vermiştir.¹⁹⁸

Caf Aşireti beyzadelerinden Hasan Bey ahalisi ile beraber 1900 senesinde İran tarafına geçme teşebbüsünde bulunmuştu. Hasan Bey ve ahalisi, geçişlerine izin vermeyen Osmanlı askerleri ile mücadeleye girmişti. Bu mücadelede birkaç hayvan telef olmuş, bir kadın ve bir atlı da yaralanmıştı. Hasan Bey'in bu vukuatından dolayı haddinin bildirilmesi için Musul Vilayetine gerekli tenbihde bulunulmuştu. Ayrıca Caflıların yaylaklarına hareket etmiş oldukları Altıncı Ordu-yu Humayun'a bildirilmişti.¹⁹⁹ Musul Vilayeti, 1900 senesinde Osmanlı hükümetine Caf Aşiretinin göç durumları ile ilgili bir telgraf göndermişti. Telgrafta, Caf Aşiretinin Sedani ve Bedagi firkalarının İran'daki kışlaklarına gitmek için 15 gün evvel yola çıktıkları ve Hanekin Kazasının bir köyüne iki yüz seneden beri gidip gelmekte oldukları belirtilmiştir. Eğer İran hükümeti, bunların yaylak-kışlaklarına gitmelerine izin vermez ise aralarında büyük bir vukuatın meydana geleceğini de ayrıca belirtilmiştir. Musul Vilayeti böyle bir vukuatın meydana gelmesine izin verilmemesi ve gerekli tedbirler için

---

¹⁹⁸ BOA., BEO., D. No: 785, G. No: 58814

¹⁹⁹ BOA., BEO., D. No: 1487, G. No: 111495.

durumun Gülanber Kaymakamlığına bildirilmesini istemiştir.²⁰⁰ Osmanlı hükümeti, 1902 senesinde Musul Vilayetinden, Caf Aşiretinden bazı firkalarının İran'a geçip buralarda fenalık yapmalarına engel olmasını istemiştir.²⁰¹

3.3.2. Sencabi Aşiretinin Yaylak- Kışlak Meselesi

Sencabi Aşiretinin taifeleri olan Hevasun, Dalyani, Çalabi, Dostça ve Mecrilat'ten oluşan 1500 hane, her sene kış mevsiminde hayvanlarını otlatmak için Osmanlı hududunu geçerek Neft Deresi ve Akbaş Deresi boyunca Kızılbata doğru Hamrin Dağ silsilesine kadar gelmekteydiler. Bazı seneler bu taifeler Kızılbata yaylaklarına girdikten sonra buralardan geçerek Şehriban bölgesine tecavüz ederlerdi. Sencabi Aşiretine bağlı olan bu taifelerin otlattıkları hayvanlar dahi kendi hayvanları olmayıp bu durumu Osmanlı hükümetinden gizlerlerdi. Musul Vilayeti tarafından bu durum 1887 senesinde Osmanlı hükümetine şikâyet edilmişti.²⁰² İran'ın Sencabi Aşireti 1888 senesinde kışlamak için yine Osmanlı sınırına geçmişti. Bağdat Valiliği tarafından bu durum hemen Osmanlı hükümetine bildirildi. Osmanlı hükümeti, Sencabi Aşiretinin bu sınır ihlalini İran hükümetine bildirmiştir. Fakat İran hükümeti tarafından Sencabi Aşiretinin bu vukuatı reddedildi.²⁰³ Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, Altıncı Ordu Müşiriyeti'nden İran'ın Sencabi

---

²⁰⁰ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 136, G. No: 38.

²⁰¹ BOA., DH. MKT., D. No: 598, G. No: 26.

²⁰² BOA., HR. SYS., D. No: 682, G. No: 1.

²⁰³ BOA., DH. MKT., D. No: 1490, G. No: 58.

Aşiretinin zorla sınır dışı edilerek mallarına hazine adına el konulmasını istemiştir.²⁰⁴

3.4. SUÇLULARIN FİRAR, SİĞİNMA VE İADE SORUNLARI

Hudut bölgesinde yaşayan aşiretler arasında ve aşiret içinde sorunlar eksik olmamıştır. Aşiretler arasında öteden beri devam eden husumetler bölgede asayişi bozan en büyük sorunlardandı. Aşiretler arasındaki husumetten dolayı suça karışmış ve adam öldürmüş olanlar karşı devlete firar etmiş ve sığınmışlardı. Genelde gasp, yağma, adam öldürme veya yaralama gibi asayişi bozan, devlet için sorun teşkil eden suçlar işlenmiştir. Firar eden suçlunun yakalanıp cezalandırılması devletin aşiretler üzerindeki otoritesini ve hâkimiyetini koruması için zorunluydu. İki devlet arasında zaman zaman yapılan görüşmelerde her iki devlet de karşı devlete sığınan suçlunun iade edilmesini ya da sığındığı devlet tarafından suçluya gerekli ceza verilmesini istemiştir. Ayrıca bu tür vukuatların bir daha gerçekleşmemesi için gerekli tedbirlerin alınması da kararlaştırılmıştır. Osmanlı Devleti çoğu zaman bu kararlara riayet edip gerekeni yapmasına rağmen İran Devleti'nin de aynı tutumu sergilediği söylenemezdi. İran hükümeti bazı suçluları himaye ettiği gibi hudut bölgesine iskan edilmelerine de izin vermiştir. Bu tür olaylarla ilgili bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

---

²⁰⁴ BOA., MV., D. No: 30, G. No: 5.

3.4.1. Artuş Aşiretine Mensup Ömer Bin Anber Meselesi

Osmanlı Devleti tebaasından olan ve Elbak kazasında ikamet eden Artuş Aşiretine mensup Ömer Bin Anber, işlediği suçlardan dolayı 1897 senesinde İran'a firar etmişti. Van Vilayeti, Ömer Bin Anber'in Hamidiye kazasının bir köyünden gasp ettiği hayvanları hükümete teslim etmesini istemişti. Bu nedenle Van Vilayeti durumu Tahran Elçiliğine bildirmesi için Hariciye Nezaretine yazmıştır. Hariciye Nezareti'nden alınan taktirde hudud komisyonun bu konu ile ilgileneceği belirtilmiştir. Ayrıca durum Tebriz Konsolosluğuna da bildirilmiştir.²⁰⁵ Buna benzer bir diğer olay ise; Makü zenginlerinden bazılarıyla Arusan Aşiretinin bir kısmı 1897 senesinde Osmanlı tarafına geçmişlerdi. Bunlar Osmanlı Devleti'ne tabî olan Van Aşiret reislerinden Cafer Bey tarafından himaye edilmişlerdi. Bu sorun yüzünden İran hükümeti ile sıkıntı yaşamak istemeyen Osmanlı hükümeti gerekli emirleri Van Vilayetine vermiştir. Makü Zenginleri ile Arusan Aşiretine mensup olanların işledikleri suçlardan dolayı İran'a iade edilmesini ve Cafer Bey'e ise haddinin bildirilmesini emretmiştir.²⁰⁶

3.4.2. Haydaranlı Aşiretine Mensup Kişilerin Firar ve İadeleri

Haydaranlı Aşiretine mensup bazı kişilerin firar ve iadeleri konusunda iki devlet arasında bazı sıkıntılar yaşanmıştır. 1890 senesinde Bargiri kazasının Direkli köyü ahalisinden iki kişinin eşyaları gasp edilmişti. Haydaranlı Aşiretine mensup olan ve İran'da Tahir Han'ın nezdinde

²⁰⁵ BOA., DH. MKT., D. No: 2234, G. No: 154.

²⁰⁶ BOA., DH. MKT., D. No: 2251, G. No: 123.

bulunan Muhi Toruk adlı kişi yakınlarıyla beraber bu suçu işlemişlerdi. Muhi Toruk ve adamları, Direkli köyünden iki kişinin üstüne hücum etmiş ve dört baş hayvanlarını da öldürüp tekrardan Tahir Han'ın nezdine firar etmişlerdi. Osmanlı hükümeti, Muhi Toruk ve beraberindekilerin teslimi için İran memurlarına tebligat göndermiştir.²⁰⁷ İki devlet arasında Haydaranlı bir firari yüzünden yaşanan bir diğer mesele ise şu şekilde olmuştu. İran'da işlediği suçlardan dolayı Tebriz'de tutukluyken 1902 senesinde firar eden İran'ın Haydaranlı Aşiretinden Mustafa Bey'in oradan firar ile Osmanlı tarafındaki Haydaranlıların bulunduğu Van'ın Abagay nahiyesine gelebileceği İran tarafından Osmanlı hükümetine bildirilmişti. Mustafa Bey, İran'ın köylerine saldırmış, ahalinin mülklerini yağmalamış ve ahaliden bazılarını öldürmüştü. Böyle büyük suçları işlemeye cüret eden Mustafa Bey'in tutuklanması için İran tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu yüzden İran hükümeti, elçilik vasıtasıyla durumu derhal Osmanlı hükümetine bildirmiştir. Hariciye Nezareti ise ilgili Vilayetler olan Van ve Erzurum Vilayetlerinden bu husus konusunda gerekli tedbirler almalarını istemişti. Hariciye Nezareti, suçlunun Osmanlı tarafına firar etmesi muhtemel olduğundan, kaçmasına izin verilmeyerek İran hudut memurlarına teslim edilip İran memurlarının himayelerinde dahi firarının tecavüzüne izin verilmemesini istemiştir.²⁰⁸

---

²⁰⁷ BOA., DH. MKT., D. No: 1779, G. No: 114.

²⁰⁸ BOA., DH. MKT., D. No: 660, G. No: 2.

Mustafa Bey'in firar olayı her iki devlet arasında uzun yazışmalara neden olmuştur. İstanbul'daki İran Elçiliğinden ve Makü Hâkiminden gelen resmi yazılarda, Mustafa Bey'in mutlaka İran'a iade edilmesi istenmiştir. Makü Hâkimi Kuli Han'ın iddiasına göre ise Osmanlı Devleti bilerek Mustafa Bey'i teslim etmemekteydi.²⁰⁹ Bu hususta Hariciye Nezareti incelemelerde bulunmuş ve tespit edilen incelemeleri Dahiliye Nezaretine bildirmiştir. Hariciye Nezaretine göre, İran'da işlediği suçlardan dolayı Tebriz'de hapsedilmişken hudut civarında bir köye firar eden ve yakalanıp İran hudut memurlarına teslim edilmesi istenilen Mustafa Bey, aslında Van Vilayetinin Abagay nahiyesine gitmiştir. Mustafa Bey, bu nahiyenin İran hududuna yakın bir köyünde ikamet etmekteydi. Bu köyün Beyazıd'a yakınlığı ve münasebeti olup bundan dolayı Beyazıd Mutasarrıflığına ve Erzurum Vilayetine durum bildirilmiştir.²¹⁰

Hariciye Nezareti'ne göre İran'da işlediği suçlardan dolayı Tebriz'de hapsedilmişken firar eden İran'ın Haydaranlı Aşiretinden Mustafa Bey, Osmanlı tarafındaki Haydaranlıların bulunduğu bölgede adam toplayıp silahlandırmıştı. Mustafa Bey ve adamları İran köylerine saldırma, ahalden bazı kişileri öldürme ve malları yağmalama gibi suçlara cüret etmişlerdi. İran hükümeti tarafından alınan tedbirle tam suçlular yakalanacakken Osmanlı tarafına kaçmışlardı. İstanbul'daki İran Elçiliğinden gelen resmi yazıda, Osmanlı hükümetinden suçluların yakalanıp İran memurlarına teslim edilmeleri istenmiştir. Aynı şekilde

---

²⁰⁹ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 141, G. No: 24.

²¹⁰ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 141, G. No: 24.

Makü Hakimi Kuli Han da Osmanlı hükümetinden, hudut civarındaki dört haneli bir köye firar eyleyen bu suçluların orada iskanı hudut boyunda bir takım fitne, fesad ve karışıklığa sebebiyet vereceğinden dolayı İran'a teslim edilmelerini ve himaye edilmemelerini istemiştir.²¹¹

Haydaranlı Aşiretinin başka bir firar vukuatı ise 1907 senesinde olmuştur. Haydaranlı taifesinden olup Bakü Hakimi nezdinden firar eden Memi namındaki kişi Abazya'daki firari Mustafa Bey ile birlikte, İran'ın bir taifesi arasında fesatlık yapmaktaydı. İran, Osmanlı'dan firarileri engellemesini istemiştir.²¹² Van Vilayetinden Seraskeriye'ye bildirilen bu konu hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Haydaranlılardan bazı firarilerin teslim olması ile ilgili mesele; 1908 senesinde İran'a firar eden Haydaranlı Kör Hüseyin Paşa ile arkadaşları daha sonra Osmanlı topraklarına geri dönmüşlerdi. Haklarında verilecek karar ile ilgili Erzurum Vilayeti ile Dahiliye Nezareti arasında yazışmalar olmuştur. İran'dan firar eden Kör Hüseyin Paşa ve adamlarının üç gün Tutak kazasında ikamet ettikten sonra Patnos'tan Adilcevaz arazisine gittikleri belirlenmişti. Ayrıca firarilerden Hacı Timur Paşa ile beraberindeki 20 hane ise Ravanos köylerine gelmiştir.²¹³ Osmanlı Devleti'ne tabî yaşarken keyfi durumlardan ya da işledikleri suçlardan dolayı İran ve Rusya'ya firar eden bu kişilerin tekrardan eski yerlerine ve mevkilerine dönme istekleri olmuştur. Geri dönme isteklerini Osmanlı hükümetine bildirenler olduğu gibi bildirmeyip huduttan izinsiz girenlerde olmuştur. Huduttan izinsiz giren

---

²¹¹ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 148, G. No: 16.

²¹² BOA., BEO., D. No: 3104. G. No: 232753.

²¹³ BOA., DH..ŞFR., D. No: 662, G. No:16.

firariler, bölgede yaşayan akrabalarının yanına sığınmış ve saklanmışlardı Aşiretlere mensup bu kişilerin keyfi davranışları Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmiş ve çözümü konusunda da uğraştırmıştır.

3.4.3. Şikak Aşireti ve İran'a Kaçan Eşkıya Ermeniler meselesi

İran'ın Şikak Aşiretinden Mehmed Emin Çavuş, on beş arkadaşı ile beraber 1896 senesinde İran'ın Selmas kasabası civarında bir kilisede bulunan silahlı Ermeni eşkıyasının üzerine hücum etmiştir. Sekiz saat süren mücadelede Şikaklardan sekiz, Ermeni eşkıyasından on ölü ve iki yaralı olduğu ihbar edilmişti. Bunun üzerine Ermeni eşkıyaları yakalanıp tevkif edilmişti. Durumun Gevar Kaymakamlığından Van Vilayetine bildirilmesi üzerine Van Valiliğinden de Dâhiliye Nezaretine bildirilmişti.²¹⁴ Berlin antlaşmasından sonra iyice cesaretlenen Ermeniler, Osmanlı-İran hududunda sorunlar çıkararak iki devletin arasını bozmaya ve bölgede huzursuzluk ortamı yaratmaya çalışmıştır. Böylelikle Ermeniler, bölgeye hakim olmak isteyen Rusya'nın müdahale etmesini sağlayacak ve Rusya'dan istedikleri desteği alabileceklerdi. İran'da yaşayan Ermeniler Osmanlı sınırına gelip Osmanlı topraklarında Kürt aşiretlerine saldırmışlardı. Ayrıca İranlı Ermeniler, bu gibi vukuatlarında Osmanlı Ermenilerinden de yardım istemişlerdi. Sultan II. Abdülhamit döneminde kurulan Hamidiye Alayları İran üzerinden Osmanlı topraklarına giren Ermenilere karşı bölgeyi korumakla görevlendirilmişti. Bu alaylar sınır boylarına yerleştirilmişti. Fakat ilk dönemlerde teçhizat noktasında pek

²¹⁴ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 6, G. No: 45.

çok eksiğın bulunması Hamidiye Alaylarının Ermenilere karşı etkili olmalarını engelleyen ana amil olmuştur.²¹⁵

3.5. KÜRT AŞİRETLERİNİN KARŞI DEVLETE İLTİCALARI

Osmanlı-İran devletleri arasında yaşanan sorunlardan biri de tebaaları olan Kürt aşiretlerin, karşı devletin himayesine girme teşebbüsünde bulunmalarıydı. Her iki devlet de tebaalarını kaybetmek istememiştir. Çünkü bu kayıp aynı zamanda vergi ve askerî hizmetlerin de eksilmesi anlamına geliyordu. Osmanlı-İran devletlerinin arasındaki hudut sorununu göz önünde bulundurulursa, aşiret kaybı aynı zamanda toprak kaybı anlamına gelmekteydi. 1913 yılına kadar ihtilafli ve her iki devletinde kaybetmek istemediği hudut bölgeleri mevcut idi. Bu hudut bölgelerinde yaşayan Kürt aşiretleri hangi devletin tebalığını kabul ettiğini onlara verdiği vergiler ile göstermiştir. II. Erzurum Antlaşmasından sonra sınırların belirlenmesi için görevlendirilen Hudut komisyonu üyelerinden Hurşid Paşa ve Derviş Paşa seyahatnamelerinde aşiretlerin hangi devlete vergi verdiklerini belirtmişlerdi. Böylelikle Osmanlı Devleti'ne vergi veren aşiretler ve yaşadıkları bölgeler üzerinde hak iddia edebilmişlerdi.

Aşiretlerin iltica nedenleri:

1. Genellikle aralarında husumet bulunan aşiretler, yaşanan kavgalardan dolayı karşı devlete geçme isteğinde bulunmuşlardı.

---

²¹⁵ Fatih Tunçkılıç, Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-İran Siyasi Münasebetlerinde Ermeni Meselesi (1896-1907), Gazi Üniversitesi SBE., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009, s.43.

2. Kürt aşiretleri, ikamet ettikleri bölgedeki idareciler ile anlaşmazlığa düştüğünde yahut asker ve vergi hizmetlerinden kurtulmak gibi nedenlerle iltica etmişlerdi.

3. Sünnî-Şii çekişmeleri buna yönelik devletlerin uyguladıkları baskı ve dayatmalar da Kürt aşiretlerini ilticaya zorlayan nedenler arasında idi.

4. Kıtık, verimli arazi arayışları ve geçimlerini sağlama endişeleri onları ilticaya mecbur etmiştir.

3.5.1. Caf Aşiretinin İki Ülke Arasındaki İlticaları (1876-1907)

İran'a geçmiş olan Caf Aşireti, 1876 senesinde tekrar Osmanlı Devleti'nin himayesine girmek istemiştir. Bağdat'ta bulunan Caf Aşiretinin dört sene evvel İran'a geçmiş olan üç bin kadar hane halkının tekrar Osmanlı Devleti'nin topraklarına ve himayesine geldikleri Bağdat Valisi tarafından Osmanlı hükümetine bildirilmişti. Caf Aşiretinin Irak aşiretlerinin başlıcalarından olması, zikrolunan hane halkının tabiiyeti asıllardan olması ve kendilerinin af muamelesine şayan görülmesi tekrar Osmanlı tebalığına girmelerini sağlamıştır.²¹⁶

Tekrardan Osmanlı Devleti'nin tebalığına geçmiş olan Caf Aşireti reislerinden, Abdülaziz, Abdurahman ve Abdülkadir beylere beşinci rütbeden Bağdat'ta mevcut olan nişanelerin verilmesi münasip görülmüştür.²¹⁷ Osmanlı Devleti tarafından verilen nişan ve beratlar ile Caf Aşiret reislerinin gönülleri hoş tutulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda iskân edilmelerinde de gereken kolaylık gösterilmiştir. Her iki

²¹⁶ BOA., İrade-i Dahiliye (İ. DH.), D. No: 737, G. No: 60376.

²¹⁷ BOA., İ. DH., D. No: 740, G. No: 60527.

devlet bu gibi siyasetler ile aşiretleri kendi topraklarına çekmeye çalışmıştır. Nişan ve beratlar verildiği gibi bazı aşiretlere de vergi muafiyeti uygulanmıştır.

Bölgede aşiretler arasında yaşanan kavgalar, baskı ve dayatmalar yüzünden iltica olayları olmuştur. 1888 senesinde Osmanlı hududuna yakın yerlerde ikamet eden bazı köy ahalisi, Caf Aşiretinden Rongradi(?) Aşireti reisi Mehmed Can adlı eşkiyanın zulüm ve baskısından dolayı İran Devleti'ne iltica etmişti. Bunlar Merivan(?) nahiyesine hicret ederek artık orada ikamet etmekteydiler. Ayrıca Kızılca nahiyesi köylerinden bir takım hane halkının da Merivan'a (?) hicret ettikleri haber alınmıştı. Bu yüzden eşkiya Mehmed Can'ın cezalandırılması ve İran'a iltica eden halkın geri getirilmesi gerektiği hususu Süleymaniye Mutasarrıflığından telgrafla Hariciye Nezaretine bildirilmişti.²¹⁸

Aşiret Kethüdası 1888 senesinde Osmanlı Devleti'ne bir şikayette bulunmuştu. Caf Aşireti tarafından yaşadıkları yerde kendilerine yapılan dayatma ve zulümden dolayı aşiret halkından üç bin hane İran'a hicret etmeye mecbur kalmıştı. Kalanların da bu göçe mecbur olacaklarından bahisle, Aşiret Kethüdası tarafından arzuhal edilen bu hususta gerekenin yapılması istenmiştir.²¹⁹ Osmanlı Devleti'nin tebası olan ahalinin İran'a hicret etmesi ile ilgili bir başka mesele 1889 senesinde olmuştu. Süleymaniye Sancağında vuku bulan yolsuzluklardan bıkan Gülanber kazasında yaşayan ahali İran'a iltica

---

²¹⁸ BOA., DH. MKT., D. No: 1376, G. No: 14.

²¹⁹ BOA., DH. MKT., D. No: 1563, G. No: 16.

etmişti. Caf Aşireti'nin zulmünden ve bölge mültezimlerinin kanuna aykırı öşür talebinden bıkan ahalinin arazilerini terk edip İran'a hicret ettikleri haberini alan Osmanlı hükümeti, bu hususta gerekli tahkikatın yapılmasını ve asayişin sağlanıp gerekli malumatın verilmesini istemiştir. Bu yüzden durum derhal Musul Vilayetine bildirilmiştir.²²⁰

Osmanlı hükümetine tabî olan Caf Aşiretinin Mendeli taifesinden dört yüz hane, kıtlık zamanı taifeden ayrılmış ve İran'a göçüp İranlılaşmıştı. İran'a göçmüş olan dört yüz haneden seksen iki hane halkı, 1894 senesinde asıl vatanları olan Osmanlı topraklarına geri gelmişti. Caf Aşireti Osmanlı hududundaki yaylaklarına geldiği vakit iki yüz elli beş hanenin daha iadeleri hususu aşiret tarafından vaad edilmişti. Ayrıca geçen sene Osmanlı Devleti'ne hicret eden İran'ın Gülbağı Aşiretinin ise tamamen hicret ettirileceğine dair Sine Başşehbenderliğinden yazılan mektupla durum Tahran Elçiliğine iletilmişti. Tahran Elçiliği ise bu aşiretlerin hicretleri konusunda gerekli malumatı İstanbul'a bildirmiştir.²²¹

1900 senesinde Caf Aşiret reisi Mahmud Paşa'nın beş yüz hane ile İran'a geçme teşebbüsünde bulunduğu haberi Osmanlı hükümetine bildirilmiştir. Fakat Musul Vilayeti bu haberin asılsız olduğunu ve aşiretin hiç böyle bir teşebbüste bulunmadığını yetkili makama telgrafla bildirmiştir.²²²

---

²²⁰ BOA., DH. MKT., D. No: 1675, G. No: 91.

²²¹ BOA., Y.. A... HUS., D. No: 301, G. No:88.

²²² BOA., DH. TMIK. M., D. No: 80, G. No:68.

Osmanlı Devleti'nin tebası olan Caf Aşiretinin bir fırkasına mensup olan bir kısmı Musul'da bir kısmı da İran'da yaşayan iki yüz hane halkı vardı. Sine Başşehbenderi Bekir Bey tarafından 1900 senesinde bunların tabiiyetleri tanınmamıştı. Bekir Bey, iki yüz hane halkını, İran memur ve askerlerine teslim etmişti. Tabiiyetleri tanınmayan bu halka yapılanlar bununla da sınırlı kalmamıştı. Mülkleri yağmalanmış ve onlara işkence yapılmıştı. Durum Osmanlı hükümetine şikayet edilmişti. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, bu hususta gereğinin yapılması için Hariciye Nezareti ve Musul Vilayetine gerekli emirleri göndermiştir.²²³ Osmanlı-İran hududunda 1907 senesinde Caf Aşireti yüzünden meydana gelen karışıklık iki devleti de rahatsız etmişti. Caf Aşireti İran'a geçme teşebbüsünde bulunmuştu. Bu durumdan haberdar olan Sine Hakimi Caf Aşiretinin İran'a geçmesini engellemek için üç fırka askerle hududa hareket etmişti. Caf Aşiretinin çıkardığı bu sorun devam ederken Bane'den Hüseyin Bey'in taifesinin Osmanlı Devleti'nin hududunda bulunan yirmi köyü zapt ettiği haberi gelmişti. Ayrıca Hüseyin Bey'in bu yirmi köyü tasarrufuna alarak idare etmekte olduğu ve Osmanlı memurları bu durumu bilmelerine rağmen hiçbir şey yapmadıkları da Osmanlı hükümetine bildirilmişti.²²⁴ Fakat yapılan tahkikatlar sonucunda, Osmanlı hududunda bulunan yirmi köyü İranlıların kendi hâkimiyetlerine alarak idare etmekte oldukları

---

²²³ BOA., DH. MKT., D. No: 2423, G. No: 46. BOA., DH. MKT., D. No: 2431, G. No: 120.

²²⁴ BOA., Yıldız Sarayı Arşivi Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y..A... HUS.), D. No: 512, G. No: 35.

hususunda böyle bir malumat alınmadığı Dördüncü Ordu-yu Humayun'dan Seraskeriye Makamına bildirilmişti.²²⁵

3.5.2. Haydaranlı Aşiretinin İki Ülke Arasındaki İlticaları (1891-1903)

Dersaadet'te bulunan Aşiret Suvari Alayları efradından Haydaranlı Aşiretine mensup İbrahim Ağa'nın biraderi Timur Ağa, ailesi ile birlikte İran'dan Osmanlı Devleti'ne 1891 senesinde hicret etmek istemişti. Timur Ağa Osmanlı tebası olmak ve iskan edilmek için Van Vilayetine başvuruda bulunmuştu. Van Vilayeti iskan konusunu İstanbul'a bildirmişti. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti Timur Ağa ve ailesinin iskanı konusunda kolaylık gösterilmesini istemiştir. Ayrıca Osmanlı hükümeti, bu gibi benzer durumlarda aşiretlere sefalet çektirilmemesi ve iskanları konusunda gerekenin yapılmasını bölge vilayetlerinden istemiştir.²²⁶ Erzurum Vilayetinden Patnoslu Hüseyin Paşa ile İbrahim Ağa, 1897 senesinde Haydaranlılara saldırmışlardı. Aralarında çıkan arbedede birkaç kişi ölmüş ve yaralanmıştı. Van Vilayeti, Osmanlı hükümetine katilerin tutuklanıp ve gasp edilen malların geri alınacağını telgrafla bildirmişti. Patnoslu Hüseyin Paşa bölgede huzursuzluk çıkarmaya devam etmiştir. Hüseyin Paşa'nın yağma muamelesinden dolayı bazı haneler Osmanlı topraklarını terketmek zorunda kalmışlardı. Hüseyin Paşa'nın vukuatlarından dolayı Haydaranlı Aşiret reislerinden Timur Paşa on hanelik ve Hamidiye Hafif Suvari Binbaşısı Tosun Efendi ise dört beş hanelik aileleri ile birlikte İran ve Rusya

²²⁵ BOA., Y.. PRK. ASK., D. No: 247, G. No:107.

²²⁶ BOA., DH. MKT., D. No: 1847, G. No: 61.

taraflarına iltica etmişlerdi. Erciş Kaymakamlığı, Hüseyin Paşa'nın bu vukuatlarını Van Vilayetine iletmış ve bu hususta gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir.²²⁷ Osmanlı Devleti, aşiretler arası kavgalardan, gasp ve yağma olaylarından dolayı İran ve Rusya topraklarına geçmek zorunda kalan tebaasını geri getirmeye çalışmıştır. Ayrıca bölgedeki sükuneti sağlama konusunda da gerekli tedbirleri almıştır. Osmanlı Devleti bu gibi iltica durumlarına sebebiyet veren aşiret mensuplarını cezalandırmış ve vukuatların bir daha tekrarlanmasını engellemeye çalışmıştır. Fakat başına buyruk davranan bu aşiretleri dizginlemek pek kolay olmamıştır. 1903 senesinde Haydaranlılar İran'dan Osmanlı Devlet'inin tabiiyetine geçmek istemiştir. Haydaranlı Aşiretine mensup ve İran'a tabi bulunan sekiz yüz hane halkı, içinde buldukları zor durumdan dolayı Osmanlı Devleti'ne iltica etmek istemişlerdi. Karakilise de bulunan altı aşiret reisinin ifadelerine göre sekiz yüz hane Osmanlı hududunda toplanmıştı. Hamidiye Birinci Livalığı, bu sekiz yüz hanenin kabulü ve iskanı hakkında bir karar verilmesi için durumu telgrafla Dördüncü Ordu-yu Hümayuna bildirmiştir.²²⁸ İran'dan hicret eden sekiz yüz hanenin iskânlarının faydalı olabileceği düşünülmüştü. Osmanlı hükümeti, Haydaranlı Aşiretine mensup sekiz yüz hane halkının Osmanlı tabiiyetine girdiği vakit Osmanlı Devleti'nin kanun ve nizamlarına uymakla ve vergi vermekle mükellef olacaklarını belirtmiştir. Buna ilaveten aşiret tekrar İran'a dönmek isterse buna

---

²²⁷ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 41, G. No: 59.

²²⁸ BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.. MTV.), D. No: 246, G. No: 58.

müsaade edilmeyeceği hususunun da teminat altına alınması istenmiştir.²²⁹

Haydaranlı Aşiretine mensup olan ve Osmanlı tebaası olmak isteyen sekiz yüz hane hakkında araştırmalar yapılmıştır. Araştırmalar neticesinde ziraat işi ile uğraşan ve Şafî mezhebine mensup bir aşiret oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca bu sekiz yüz hane, akrabaları olan Osmanlı tebaasından Haydaranlı Aşiretinin buldukları civarda iskan olma talebinde bulunmuştu. Bunlardan bir kısmının Patnos ve Hamur nahiyelerine ve diğer kısmının da Van Vilayetine bağlı bölgelere yerleştirilmelerinde herhangi bir sakıncanın olmadığı görülmüştür.²³⁰

3.5.3. Hemvend Aşiretinin Osmanlı Devleti'ne İlticası

Hemvend Aşiretinden beş yüz hane Osmanlı topraklarından İran Kürdistan'ına iltica etmişti. Hemvend Aşiretine mensup olan bu beş yüz hane, 1887 senesinde asıl vatanı olan Osmanlı topraklarına geri dönmüştür. Tahran Elçiliğinden gönderilen resmi yazıyla durum Hariciye Nazırlığına bildirilmiştir.²³¹

3.5.4. Mamış Aşiretinden Mehmed Ağa'nın Osmanlı Devleti'ne İltica Talebi

Mamış Aşireti 1904 yılında Osmanlı Devleti'nin himayesine girme talebinde bulunmuştur. Bu hususta resmi makamlar arasında yazışmalar olmuştur. İran taraflarındaki kışlaklarda kırk yıl ikamet ettikten sonra o

²²⁹ BOA., BEO., D. No:2120, G. No:158949.

²³⁰ BOA., DH. TMIK. M., D. No:141, G. No:24.

²³¹ BOA., DH. MKT., D. No: 1435, G. No:61.

bölgeler asker işgali altına girince kendine bağlı üç yüz hane halkıyla Mamış Aşireti'nin önceki reisi Mehmed Ağa İran'a firar etmişti. Fakat Mehmet Ağa evvelki kadar İran hükümetinden yüz bulamamıştır. Bu yüzden Osmanlı himayesine girmek ve Osmanlı topraklarına dönmek istemişti. İsteğini bildirmek için Osmanlı Devleti'ne adamlar göndermiştir.²³² Mehmet Ağa'nın Osmanlı himayesine girme talebi yetkililerce müzakere edilmiştir. Yapılan müzakerelere göre, şayet Mehmet Ağa'nın bu talebi kabul edilir ve Osmanlı topraklarına tekrar dönerse, hizmet ve sadakatinden dolayı aşiret reisi tayin edilen Hamza Ağa'nın bu durum hoşuna gitmeyecekti. Hamza Ağa bu durumdan rahatsız olacak ve İran'a meyil edecekti. Fakat Mehmed Ağa İran'da kalırsa, Hamza Ağa'nın İranlılara bir türlü emniyeti ve itimadı olmayacaktı. Bundan dolayı Mehmed Ağa'nın himaye isteğinin asla kabul edilmemesi ve onun İran'da kalması Osmanlı Devleti için daha uygun olacağı belirtilmiştir.²³³ Osmanlı Devleti yapılan müzakereler ve yazışmalardan sonra Mehmed Ağa'nın kabul edilmemesinin hem İran ile olan ilişkiler hem de bölgede ikamet eden aşiretlerinin sükûneti için daha uygun olacağına karar vermiştir.²³⁴

3.5.5. Milan Aşiretinin Osmanlı Devleti'ne İltica Talebi

Van Hamidiye kazası dahilinde ikamet eden Milan aşireti meydana gelen bazı olaylardan dolayı birkaç sene önce İran'a hicret etmiş ve orada iskan olmuştu. İran' a hicret etmiş olan Milan Aşiretine mensup

---

²³² BOA., Y.. MTV., D. No: 291, G. No: 127.

²³³ BOA., Y.. MTV., D. No: 291, G. No: 165.

²³⁴ BOA., Y.. MTV., D. No: 286, G. No: 71.

Şir Bey adındaki kişi ve beraberindeki elli hanesi, 1896 senesinde Osmanlı himayesine girme ve Van civarına gelme arzusunda olduklarını Osmanlı hükümetine bildirmişlerdi. Bunlar için münasip yerler bulunarak yerleştirilmeleri hususunda verilecek karar Mabeyn-i Hümayun Baş Katipliğine gönderilen telgrafla, hükümetin vereceği emre bırakılmıştı. Bab-ı Hümayun, İran'dan gelme arzusunda bulunan Milan Aşiret halkının Sünnî mi yoksa Şii mi olduklarının yazıyla bildirilmesi lüzumunu Van Vilayetine bildirmişti. Bunun üzerine Bab-ı Hümayun Baş Katipliğine gönderilen şifreli telgrafta, Osmanlı topraklarına dönmek isteyen Milan Aşiretinin Sünnî ve Şafiliği yapılan tahkikat sonucunda anlaşılmış olduğu ifade edilmiştir.²³⁵ Kaçar Hanedanı döneminde Şii-Sünnî çatışması Safeviler dönemine nazaran daha az yaşanmıştı. İran'dan Osmanlı topraklarına gelmek isteyen aşiretler bilhassa İran'da bu dini farklılıktan dolayı zarar gören Sünnî Kürt aşiretler, bu hususu öne sürmüşlerdi. Osmanlı Devleti mümkün olduğunca İran'ın iç işlerine karışmak istememiştir. Ancak Osmanlı hükümdarı aynı zamanda İslam dünyasının Halifesi sıfatını taşıdığından dolayı bu gibi durumlara kayıtsız kalamazdı. II. Abdülhamit döneminde İran'da baskı gören Sünnîler bu durumu Halifeye bildirerek yardım çağrısında bulunmuşlardı. II. Abdülhamit, bu çağrıya cevaben, İran topraklarında yaşayan ve İran'ın egemenliğinde olan halka bir şey yapamayacaklarını, fakat Osmanlı

---

²³⁵ BOA., Yıldız Esası Evrakı (Y.. EE..), D. No: 132, G. No: 15.

topraklarına gelirler ise onlara mülteci sıfatıyla her türlü yardımda bulunacağını belirtilmiştir.²³⁶

3.5.6. Piran Aşiretinin Arazi Meselesi Yüzünden İran'a İlticası

Piran Aşiretinin kendi meskeni olan Lahican arazisi İran hükümeti tarafından zapt olunmuştu. Bundan dolayı Piran Aşireti on beş sene boyunca perişan bir halde kalmıştı. Ayrıca arazileri kendilerine iade olunmadığı takdirde İran tabiiyetine geçmeye mecbur kalacaklarını öteden beri beyan etmekteydi. Fakat Osmanlı hükümeti, Piran Aşiretinin bu talebine cevap vermemişti. Başka bir çaresi kalmayan Piran Aşireti İran'a başvurmak mecburiyetinde kalmıştı. Bundan dolayı aşiret, Lahican'a geçerek İran tebaası olmak için 1896 senesinde Tahran'a gelmiş olan hudut Kürt reislerinden Kadir Ağa aracılığıyla telgrafla İran hükümetine müracaat etmişti.²³⁷ İran tabiiyetine geçmek isteyen Piran Aşireti yetmiş haneydi ve Bilbas Aşiretine bağlı bir fırkaydı.²³⁸

Lahican'daki arazileri konusunda yıllardır sıkıntı yaşayan Piran Aşireti, arazileri konusunda çözümsüz kalınca 1897 senesinde İran'a iltica etmişti. Osmanlı hükümeti Piran Aşireti ve reisleri Emin Ağa'nın iadesi için İran hükümetine tebligat göndermiştir. Fakat İran hükümetine gönderilen tebligattan bir netice alınamamıştır.²³⁹ Daha sonra Osmanlı hükümetinin aldığı duyumlara göre, İran'a firar eden Piran Aşireti, İran

---

²³⁶ Baghdadi, s. 66 – 67.

²³⁷ BOA., BEO., D. No: 851, G. No:63778.

²³⁸ BOA., BEO., D. No: 855, G. No: 64052.

²³⁹ BOA., BEO., D. No: 926, G. No: 69448.

hükümeti tarafından kabul edilmiş ve çok istediği Lahican mevkiinde de iskân edilmişti.²⁴⁰ Tahran Elçiliği Ataşemiliteri Kaim-i makamı Ahmed Emin Bey tarafından gönderilen resmi yazıyla Piran Aşiretinin iltica durumunun doğruluğu kesinleşmişti. Musul Vilayetine tabî olan Piran Aşireti İran'a iltica etmiş, İran hükümeti tarafından kabul edilmiş ve kendilerine istedikleri Lahican arazisi de verilmişti.²⁴¹

3.5.7. Pişder Aşiretinin Osmanlı Topraklarına Geri Getirilme Meselesi

Osman tebası olan Pişder Aşiretine mensup bazı haneler 1887 senesinde İran'a firar etmişlerdi. Pişder Aşiretinden İran'a firar etmiş olan hanelere, Osmanlı hükümeti tarafından geri gelmeleri için teminat verilmişti. Bunun üzerine haneler eski yerlerine geri gelmişlerdi. Ayrıca Kerkük Kumandanı Ferik Ali Paşa hazretleri tarafından gönderilen telgrafnameyle İran'da Pişder Aşiretine mensup hiçbir aile kalmadığı ve hepsinin geri getirildiği Osmanlı Devleti'ne bildirilmiştir.²⁴²

3.5.8. Sencabi Aşiretinin Osmanlı Devletine İlticası

1894 senesinde İran'ın Sencabi Aşiret reisi Sertib Ali Ekber, Osmanlı Devleti'nin Seraskerlik Makamı'na Osmanlı tabiiyetine geçme isteğini belirten bir telgraf göndermişti. Kendisi İran'da Miralaylık rütbesine sahipken alakasını kesmiş ve beraberindeki üç yüz nüfus ile İran'dan hicret etmişti. Ali Ekber, beraberindekilerle Hanekin hududuna gelmiş ve Osmanlı Devleti'nin tabiiyetine kabul olma talebinde bulunmuştu.

²⁴⁰ BOA., BEO., D. No: 898, G. No: 67343.

²⁴¹ BOA., BEO., D. No: 883, G. No: 66204. BOA., BEO., D. No: 883, G. No: 66203.

²⁴² BOA., Y..PRK.ASK., D.No:42, G.No:80.

Seraskerlik Makamı bu durumu hükümete bildirmiştir.²⁴³ Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, durumu Bağdat Vilayetine bildirmiş ve Bağdat Valiliğinden Sencabi Aşiret reisi ve beraberindeki üç yüz nüfusun hicretlerinin aslını ve sebebiyetini araştırılmasını istemiştir. Osmanlı hükümeti, hududun içeri taraflarına iskana razı olup olmayacaklarını kendilerinden öğrenilmesini istemiştir. Çünkü buna göre haklarında karar verileceği belirtilmiştir.²⁴⁴

3.5.9. Şikak Aşiret Reisi Mehmed Ağa ve Aşiretinin İltica Meselesi

Hakkari'nin Şikak Aşireti ağalarından olan Mehmet Ağa otuz sene evvel İran'a hicret etmişti. Mehmed Ağa yüz elli hanelik ailesiyle beraber 1891 senesinde Osmanlı Devleti'nin himayesinde Hakkari'ye hicret etmek istemiştir. Bu nedenle Mehmed Ağa, iskan edilme talebinde bulunmuştu. Van Vilayetine göre eğer Mehmed Ağa ve beraberindekiler kabul edilirse İran hükümeti bu aileleri geri isteyecekti.²⁴⁵ Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa'nın kabul edilmesi ve iskan edilmesi konusunda sıkıntı yaşanmıştır. Bu nedenle Mehmed Ağa'nın İran'a dönme niyetinde olduğu öğrenilmişti.²⁴⁶ Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, gerekli araştırmalardan sonra Mehmet Ağa ve beraberindeki yüz elli haneyi topraklarına kabul etmiştir. İran'ın Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa ile yüz elli hane halkı Osmanlı tabiiyetine geçmiş ve geçici olarak Elbak kazasına yerleştirilmişlerdi. Van Vilayeti, onların koyun vergisinden bu seneye mahsus muaf

---

²⁴³ BOA., Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), D. No: 81, G. No: 119.

²⁴⁴ BOA., BEO., D. No: 531, G. No: 39804.

²⁴⁵ BOA., MV., D. No: 66, G. No: 104.

²⁴⁶ BOA., DH. MKT., D. No: 1900, G. No: 6.

tutulmalarını istemişti.²⁴⁷ Bunun üzerine aşiretin hala daimi yerlerine yerleştirilmediği göz önünde bulundurulmuş ve vergi affına tabi tutulmuşlardı.²⁴⁸ 1891 senesinde Osmanlı topraklarına iltica eden Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa ve beraberindeki hane halkının mağduriyeti göz önünde bulundurulmuş ve vergi muafiyeti ile Aşirete gerekli kolaylık sağlanmıştır. İran'dan hicret etmiş olan Mehmed Paşa hala bir yere iskan edilmemişti. Bundan dolayı aşiret mağdur olmuştu. Van Vilayetine göre eğer Mehmed Ağa ve aşiretinin iskânları sağlanmazsa İran'a geri dönebilirdi. Ayrıca iskânlarının hududa uzak bir yerde olması gerekiyordu. Çünkü İran'dan hicret etmiş olan bu aşiret tekrar İran'a dönebilir ya da hudud bölgesinde karışıklık çıkarabilirdi.²⁴⁹

Osmanlı hükümeti, Mehmed Paşa ile aşiretinin iskanının önemi hakkında Van Vilayetinden gelen telgraflardan dolayı iskan için Nurdüz bölgesini münasip görmüştü. Şikak Aşiret reisi Mehmed Paşa ile aşiret halkının Nurdüz'de iskan edilmesi için Elbak'da bulunan Hakkari Mutasarrıflığından Hasan Paşa vazifelendirilmişti. Bu iskan sorunu Osmanlı hükümetini ve Van Vilayetini bayağı uğraştırmıştı. Sonunda iskan yeri belirlenmişti. Fakat bu sefer de Mehmed Paşa Nurdüz'e iskan olma ve gitme arzusunda olmamıştı. Hatta iskan işini oyalayarak ertelemişti.²⁵⁰ II. Abdülhamit döneminde kurulan Hamidiye Süvari Alayları, Kürt aşiretlerinden oluşmaktaydı. Oluşturulan alayın başına genellikle aşiret reisi ya da oğlu geçirdi. Hakkari'de kurulmasına

---

²⁴⁷ BOA., DH. MKT., D. No: 228, G. No: 5.

²⁴⁸ BOA., İ. DH., D. No: 1313, G. No: 1311. BOA., BEO., D. No: 413, G. No: 30910

²⁴⁹ BOA., BEO., D. No: 516, G. No: 38679.

²⁵⁰ BOA., BEO., D. No: 516, G. No: 38669. BOA., BEO., D. No: 624, G. No: 46757.

karar verilen üç alay Hamidiye Süvarisinden birini kurma görevi İran'ın Şikak Aşiret reisi olup İran'da çeşitli suçlara karıştıktan sonra 1891 senesinde Osmanlı Devleti'nin topraklarına hicret eden ve Osmanlı tabiiyetine geçen Mehmed Ağa'nın oğlu Cafer Ağa'ya verilmişti. İran'ın Van Karperdazlığı bu görevlendirme işini Osmanlı hükümetine bildirmişti. İran Elçiliği, Mehmed Ağa ve aşiretinin İran'da işledikleri suçlardan ötürü, oğlu Cafer Ağa'nın Hamidiye alayı kurmasına izin verilmesini istememiştir. Çünkü böyle bir vazifelendirme İran hükümeti tarafından iki devlet arasındaki münasebet ve hukuka aykırı görülmüştü.²⁵¹

Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa 1891 senesinde İran hükümetinden gördüğü kötü muamleden dolayı Osmanlı Devleti'nin tabiiyetine geçmek istemiş ve Osmanlı topraklarına gelmişti. Daha sonra Mehmed Ağa, geçici olarak Elbak kazasında iskan edilmiş ve kendisine miralaylık rütbesi ile beraber bin kuruş maaş tahsis kılınmış ise de kendisine gösterilen yerlerde iskan edilmeyi kabul etmemiş ve bir takım tahribatlar yaparak 1896 yılında tekrar aşiret halkıyla İran'a gitmişti. Ancak İran'da yine iyi karşılanmamış ve tekrar Osmanlı topraklarına geçmeye mecbur kalmıştı. Mehmed Ağa'nın oğlu Cafer Ağa'nın bazı hususlarda hizmeti ve yararlılığı görülmüş olması nedeniyle tekrardan Osmanlı hükümeti tarafından tabiiyetleri kabul edilmişti. Mehmed Ağa daha önce kendisine verilen bin kuruşluk maaşın tekrardan verilmesini istemiştir. Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa ve aşireti kışı Elbak ve Hamidiye kazalarında geçirmiştir. İran hükümetinden gelen şikayete

---

²⁵¹ BOA., BEO., D. No : 1122, G. No: 84145. BOA., BEO., D. No: 1143, G. No: 85690.

göre bu aşiret hududa sürekli saldırıda bulunmaktaydı. Bu şikayetler üzerine Osmanlı hükümeti bazı tedbirler almış ve bu şikayete bir daha mahal verecek bir durum bırakmamıştır. Osmanlı hükümeti, Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa ile aşiret halkını huduttan uzak bir yer olan Beytüşşebap bölgesindeki Karaş arazisine nakletmişti. Osmanlı hükümeti daha önce Mehmed Ağa'ya tahsis ettiği bin kuruşluk maaşı tekrardan kendisine verilmesini Maliye Nezareti'ne de bildirmişti.²⁵²

Mehmed Paşa ve beraberindekiler yerleşmeleri için verilen araziye beğenmemişlerdi. Bu yüzden aileleriyle birlikte 1897 senesinde tekrar İran cihetine geçmişlerdi. Osmanlı hükümeti aşiretin bu pervasız ve başına buyruk hareketlerine kızmıştı. Bu yüzden bir daha Osmanlı topraklarına gelmek isterlerse kabul edilmeyeceklerini söylemiştir.²⁵³ Osmanlı hükümeti, İran'da Şikak Aşireti reisi olup vaktiyle Osmanlı Devleti'nin tabiiyetine geçtiğinde Emirü'l ümeralığa mazhar olan ve sonra tekrar İran'a dönmüş olan Mehmed Ağa'nın İran'da yapacağı vukuatlardan dolayı İran hükümeti tarafından cezalandırılırsa ve bu yüzden Osmanlı topraklarına geçerse kabul olunmayıp yakalanarak İran hükümetine teslim edileceği ve lazım gelen her teşebbüste bulunulacağı Tahran'a bildirmiştir.²⁵⁴

Mehmed Ağa iki devletin topraklarında suçlar işleyip yakalanma durumunda karşı devlete geçmişti. Osmanlı Devleti onu iki defa kabul etmiş ve ona vergi muafı, miralaylık rütbesi, bin kuruşluk maaş gibi

---

²⁵² BOA., DH. TMIK. M., D. No: 58, G. No: 56. BOA., BEO., D. No: 1200, G. No: 89935.

²⁵³ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 88, G. No: 10.

²⁵⁴ BOA., DH. TMIK. M., D. No:133, G. No: 21.

lütüflarda da bulunmuştu. Fakat kendisine iskan edilmesi için verilen arazileri beğenmeyerek bu bahane ile tekrar İran'a gitmişti. Artık Osmanlı topraklarına gelirse kabul olunmayacağı İran hükümetine bildirilmişti. İran'ın Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa'nın oğlu Cafer Ağa Tebriz hükümeti tarafından 1905 senesinde idam edilmişti. Bu idamdan dolayı Mehmed Ağa ve arkadaşları Selmas'da isyan etmişlerdi. İran hükümetinin Cafer Ağa'nın ailesini esir etmek üzere asker göndermekte olduğu da haber alınmıştı. Mehmed Ağa, bu olaylardan dolayı tekrar kabul ve iskan edilmek için Osmanlı hükümetine telgraf çekmişti.²⁵⁵ Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa, İran hükümeti tarafından gördüğü bu muameleden ötürü yine sığınacak ve yardım talebinde bulunacak yer olarak Osmanlı Devleti'ni görmüştü. Fakat Osmanlı Devleti, Mehmed Ağa ve aşiret halkını bir daha topraklarına kabul etmeyeceğine dair kesin bir karar almıştı.

Şikak Aşiretinin diğer iltica meseleleri;

İran hükümeti, İran Devleti'ne tabî olan Şikak Aşireti, Azerbaycan hükümeti tarafından cezalandırıldığı ve takip edildiği takdirde Osmanlı tarafına geçmeleri muhtemel olduğundan Osmanlı hükümeti tarafından yakalanıp İran memurlarına teslim edilmesini istemiştir. Osmanlı hükümeti, gerekli tedbirlerin alınması için durumu Van Vilayetine bildirmişti. İran hükümetinin tahmin ettiği gibi beş yüz elli hane kadar olan aşiret, Osmanlı tarafına geçmek istemişti. Fakat alınan emirler doğrultusunda beş yüz hane halkı yakalanıp İran memurlarına teslim

---

²⁵⁵ BOA., BEO., D. No: 2628, G. No: 1907039. BOA., BEO., D. No: 2634, G. No: 197492.

edilmişti.²⁵⁶ Van Vilayetinden 1900 senesinde Osmanlı hükümetine bildirilen bir diğer Osmanlı tabiiyetine geçme isteği ise İran'ın Şikak Aşireti reislerinden Mehmed Emin Ağa ve Mustafa Ağa'dan gelmişti. Bunlar daha önce de Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmişlerdi.²⁵⁷ Bu tabiiyet meselesi ve neticesi ile ilgili daha fazla bilgi bulunmamaktadır.

3.6. HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNİN ARALARINDAKİ HUSUMETLER

Hudut boylarında yaşayan Kürt aşiretlerinin aralarında kavgalar, düşmanlıklar ve kan davaları vardı. Bazı aşiretler arasındaki düşmanlıklar yıllarca sürmüştür. Kürtlerin geleneksel yaşamlarına ve gelenek-göreneklerine bağlılıkları bazı kavramları onlar için önemli kılmıştır. Bunlar şeref, onur, aile, namus, mal ve mülk gibi Kürdün yaşamını anlamlı kılan kavramlardı. Değer verdikleri bu kavramlardan birine gelecek herhangi bir zarar uğruna öldürmeyi, savaşmayı ve düşmanlığı meşru kılmışlardı. Eğer zarar veren kişi büyük bir aşirete mensup ise bu aşiret meselesi olarak algılanıp kişiye zarar verenin aşireti ile bağlar koparılırdı. Aralarında intikam alma ve misilleme yapma gibi düşmanlıklar başlardı. Osmanlı-İran hudut bölgesinde yaşayan bazı aşiretler arasındaki düşmanlıklar iki devleti uğraştıran sorunlardan biriydi. Özellikle bu aşiretlerden Osmanlı'ya tabî Haydaranlı aşireti ile İran'ın Celali Aşireti arasındaki husumet her iki devleti uzun süre uğraştırmıştı. Bu aşiretler arasındaki husumetlerin

---

²⁵⁶ BOA., DH.TMIK. M., D.No: 93, G. No:54.

²⁵⁷ BOA., BEO., D. No: 1548, G. No: 116054.

sona erdirilmesi için komisyonlar teşkil edilmiş ve barış müzakereleri düzenlenmişti. Aşiretler arası kavgalardan dolayı her iki devlet asker sevkini çoğu zaman zorunlu görmüştür. Karşı devletteki aşiret ile husumeti olan aşiretler, hudut ihlali, hudut askerlerine zarar verme ve husumeti olan aşiretin köyüne saldırıda bulunarak, yağma, gasp ve öldürme gibi suçlar işlerlerdi. Saldırıya uğramış aşiretler, gasp edilen mallarını geri almak ve saldırı sırasında aşiretine mensup öldürülen varsa onun intikamını almak niyetiyle saldırıda bulunan aşiretin köyüne hücum etmek için hazırlıklar yapardı. Aşiretler intikam için adamlarını hudut boyuna toplardı. Hudut askerleri ve memurları yapılacak saldırılardan haberdar ise hemen vilayete oradan da hükümete durum bildirilirdi. Böylelikle her iki devlet, büyük bir çatışma çıkmadan sorunları çözüme kavuşturmaya çalışırdı. Ayrıca Aşiretler arasında çıkacak bir arbeye öncesinde gerekli tedbirler alınırdı. Bu tedbirler şunlardı; karşı devlete böyle bir saldırının olmaması için gerekli önlemleri almaları ve aşireti bu intikam duygusundan vazgeçirmeleri istenirdi. Elçilikler arası yazışmalarda husumetin büyümemesi için gasp edilen malların iadesi ve öldürülen kişi ya da kişilerin kan diyeti istenirdi. Devletlerarası yazışmalar dışında tedbir olarak, yapılacak saldırıdan aşiret haberdar edilirdi. Ayrıca aşiret korunmaya alındığı gibi bölgeye asker sevki de yapılırdı. İki devlet önceliği kendi sınırlarında ikamet eden tebaaları olan aşiretlere verirdi. Kendi topraklarındaki aşiretler suçlu olsa dahi yine de devletler tebaası olan aşireti korumaya alırlardı. Devletler hududuna ve tebaasına yapılacak bir saldırıyı devlete yapılmış kabul ederlerdi. II. Abdülhamit döneminde Osmanlı-İran devletlerinin hudut bölgelerinde yaşayan aşiretlerin aralarındaki

düşmanlıkları ve iki devletin bu husustaki yazışmaları, aldıkları tedbirleri bu konu başlığı altında irdelenmiştir. Aralarında düşmanlık olan ve birbirleriyle en çok mücadele eden aşiretler; Caf -Sencabi ve Haydaranlı - Celali Aşiretleri idi.

3.6.1. Caf ve Sencabi Aşiretlerinin Aralarındaki Husumet

Caf Aşiretinin İran'daki Sencabi aşiretine bağlı Goran ve Habib Han firkalarıyla önceden süregelen husumeti vardı. Caf Aşireti, aradaki husumeten dolayı 1894 senesinde İran'ın Sencabi Aşiretinin mallarını gasp etmişti. Osmanlı hükümeti yapılan gasp olayının haberini almıştı. Sencabi Aşireti, bu gasp olayından dolayı Caflılardan intikam almak isteyecekti. Bu yüzden Osmanlı hükümeti, Musul Vilayetinden asayişin korunması için askerî tedbirler almasını istemiştir. Ayrıca hükümet, hudut civarında bu gibi durumların tekrar etmemesi ve gerekli tedbirlerin alınması için Caf Aşiret reisi ve Gülanber Kaymakamı olan Osman Bey'e de şiddetli emirlerin verilmesini istemiştir.²⁵⁸

İran'dan Sencabi Aşiretinin bir çok malı Caf aşireti tarafından yağmalanmıştı. Sencabi Aşireti beklenildiği gibi Caf Aşiretinden intikam almak için Kasr-ı Şirin mevkinde toplanmıştı. Sencabi Aşiretinin Caflılar üzerine saldırmayı planladığı haberi hükümete bildirilmişti. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, Osmanlı ve İran devletlerinin arasındaki ilişkilere bir zarar gelmeden bu yönde gereken tedbirin hemen alınmasını ve bir suç zuhura gelmeden işin bir an evvel iyi bir şekilde neticelendirilmesini Bağdat Vilayetinden istemiştir.

---

²⁵⁸ BOA., BEO., D. No: 349, G. No: 26143.

Musul Vilayetinden alınması istenilen tedbirler ise şunlardı; Hanekin'deki süvari alayından kuvvetli bir suvari kolunun tedbiren hazır bulundurulması, böyle vukuatları tekrarlanmaması, asayişin ve bölgenin emniyetinin sağlanması ve aşiretini bu gibi vukuatlardan men etmesi için Caf reisi ve Gülanber Kaymakamı olan Osman Bey'e şiddetli emirlerin verilmesi idi. Osmanlı hükümeti, herhangi bir uygunsuzluk meydana gelmeden bu olayın iyi bir şekilde halledilmesini istemiş ve İranlıların Osmanlı hududunun bir karışına bile tecavüz etmelerine izin verilmemesini Musul Vilayetine emretmiştir.²⁵⁹

3.6.2. Haydaranlı ve Celali Aşiretlerinin Aralarındaki Husumet

Osmanlı'ya tabî olan Haydaranlı Aşireti ile İran'ın Celali Aşireti arasında senelerdir süren bir husumet vardı. Aralarındaki düzelmeyen ilişkiler başkaları yüzünden gittikçe bozulmuştu. Çünkü her iki aşiretin arasındaki düşmanlıktan faydalanmak isteyenler olmuştu. 1890 senesinde, İran'ın Han Gediği adlı nahiyesi taraflarında olan İran'ın Celali Aşiretinin eline, İran'ın Makü ve Ovacık Hâkimleri tarafından ellişer martini tüfek verilmişti. Celali Aşireti, Osmanlı hududunda gasp ve yağmalarda bulunmuştu. Bu gasp olayından dolayı Haydaranlı Aşireti İran Celalilerinin defî ve takipleri için arkalarından gitmişti. Bu takip esnasında Haydaranlı Aşiretinden üç kişi öldürülmüştü. Bunun üzerine mesele büyümüş ve Adamanlı Aşiret reisi Mirza, Haydaranlılara yardım etmek için olay yerine gitmişti. Olayın daha fazla büyümemesi için Osmanlı memurları, Beyazıd'ın Adamanlı Aşiret

---

²⁵⁹ BOA., Y.. A... HUS., D. No: 289, G. No: 18.

reisi Mirza'nın geri çekilmesini istemiştir.²⁶⁰ Celali Aşireti bulduğu her fırsatta Osmanlı hududuna saldırmış ve Haydaranlılardan intikam almak istemiştir. Ayrıca Celali aşireti bu vukuatları işlerken İran bölge yöneticilerinden de yüz bulmuştur. 1890 senesinde, İran'dan gelen Han ile Van'dan

giden memurlar arasında görüşme başladığı esnada Han'ın tahrikiyle bin kadar piyade ve süvari Osmanlı hududunu geçerek nahiyenin üzerine saldırmaya gelmişlerdi. Bunu gören Haydaranlılar bir miktar atlı ile bunlarla mücadeleye girmişlerdi. Van Vilayeti mülazımlarından Halil Efendi ile beraberindeki zabitlerini gören Celal Aşireti şiddetli bir hücum eylemişti. Bunun üzerine orada bulunan nizamiye ve zabıt suvari Osmanlı askerleri derhal yardıma yetiştirilmişti. Bu mücadelede haylice ölüm ve kayıp yaşanmıştır. Biri nizamiyeden diğeri zabitten, sekizi Haydaranlı Aşiretinden toplam on kişi öldürülmüştü. Ayrıca Haydaranlılardan dört de yaralı vardı. Şiddetli mücadeleden sonra İran Celâlileri İran'ın iki saat mesafe içerisine kadar firar eylemişlerdi. Han Gediği civarlarına kadar firar eden Celâlilere Bakü Hakimi tarafından herhangi bir kötü muamele de yapılmamıştır.²⁶¹

İran hükümeti, Osmanlı Haydaranlısı ile İran Celalisi arasında öteden beri devam eden husumetin hemen çözülmesi gerektiğini Osmanlı hükümetine bildirmişti. İran hükümetine göre iki aşiret arası husumetin nedeni geçen sene Tiflis'te bulunan Haydaranlılar Celali reisinin

---

²⁶⁰ BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrak-ı Umum Vilayetler Tahrirâtı (Y.. PRK. UM..), D. No: 17, G. No: 75.

²⁶¹ BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Serkurenalık (Y.. PRK. SRN.), D.No: 2, G. No:79.

koyunlarını gasp etmesiydi. Haydaranlılar bu sene de yaylaya çıktıklarında yine İran dahilinde Celalilere hücum etmelerinden dolayı çıkan mücadelede birkaç kişi öldürülmüş ve yaralanmıştı. Haydaranlılar tarafından hala tecavüzler devam etmekteydi. İran hükümeti, iki aşiret arasında kavgalar devam ettikçe iki devletin de kayıpları olacağından, iki aşiret arasındaki sorunların çözülmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁶² 1890 senesinde Van'ın Abagay nahiyesi ile Beyazıd Sancağı civarında ve İran'ın Han Gediği mevkiinde, İran Celalileri Osmanlı hududunu geçerek Haydaranlı Aşireti ile çatışmaya girmişti. Celali Aşireti çatışmada bazı vatandaşları öldürmüş ve çok sayıda at sığır gasp ederek geri çekilmişti. Osmanlı hükümeti, bu durumun önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını Van Vilayetinden istemiştir.²⁶³ Hükümetten alınan emirler doğrultusunda İran'ın Celali Aşireti tarafından gasp olunan hayvan ve eşyadan bir miktarı geri alınmıştır. Van Vilayeti, Celali Aşireti ile Haydaranlı Aşireti arasındaki düşmanlığı sonlandırmaya ve barış yapmaya çalışmıştır.²⁶⁴

Bu nedenle İran'ın Celali Aşireti tarafından gasp olunan hayvan ve eşyalar geri alınmış ve sahiplerine teslim edilmiştir. Yapılan müzakereler sonucunda Celali Aşireti ile Haydaranlı Aşireti arasındaki düşmanlık sona erdirilmişti. İki aşiret arasındaki düşmanlığı

---

²⁶² BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Elçilik ve Şehbenderlik Tahriratı (Y.. PRK. EŞA.), D. No: 11, G. No: 51

²⁶³ BOA., İrade-i Hariciye (İ.. HR..), D. No: 338, G. No: 21927.

²⁶⁴ BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Başkıtabeti (Y.. PRK. BŞK.), D. No: 18, G. No:81.

sonlandırma konusunda gayret gösteren Van Alaybeyi ve Belediye Reisi idi.²⁶⁵

Van Alaybeyi ve Belediye Reisinin bu konudaki hizmet ve gayretleri takdire şayan görülmüş ve hükümet tarafından mükâfatlandırılmıştı. Belediye Reisi Hüseyin Bey Mirimiranlığa terfi ettirilmiş ve Van Alaybeyi Reşid Bey'e ise nişan verilmişti.²⁶⁶

Haydaranlı Aşireti ile Celali aşireti arasındaki husumet yapılan bu müzakerelere rağmen daha sonra devam etmiştir. Aralarında yapılan barışlar uzun vadeli ve kalıcı olamamıştır. Bu yüzden her iki devlet de husumetleri bitirebilmek için başka çözümler aramıştır. Osmanlı-İran devletleri, İran Aşiretlerinden Celali Aşiretinin gasp ve hudut ihlallerini ve Haydaranlı aşireti ile olan husumetlerinin araştırılmasını istemişlerdi. Bu iki aşiret arasındaki sorunlar ancak iki devlet arasında yapılacak ortak müzakereler ile çözülebilirdi. Fakat sorunlar bu iki aşiret ile sınırlı değildi. Bu yüzden Osmanlı-İran devletleri Azerbaycan, Kürdistan ve Luristan hudutlarında yaşayan aşiretler arasındaki husumetlerin araştırılması ve çözümlenmesi için Osmanlı ve İran memurlarından oluşan bir komisyonun oluşturulmasına karar vermişlerdi. İran hükümeti, Osmanlı Devleti komisyonun kurulmasında muvaffak olursa aynı şekilde İran Devleti'nin de muvaffak olacağını belirtmişti.²⁶⁷ Osmanlı Devleti, komisyona hudut bölgesindeki aşiretlerin sorunlarını çözmeleri için mülkî ve askerî memurlar tayin

---

²⁶⁵ BOA., DH. MKT., D. No: 1756, G. No: 48.

²⁶⁶ BOA. DH. MKT., D. No: 1778, G. No: 15.

²⁶⁷ BOA., MV., D. No: 60, G. No: 63.

etmiştir. Osmanlı hükümeti, İran'ın komisyona tayin edeceği memurların kendi Celali Aşiretlerinin tecavüz ve gasp gibi vukuatlarını savunması durumuna karşı Osmanlı aşiretinin hukukunun muhafaza edilmesi ve işin iyi bir şekilde neticelendirilmesi gerektiğini komisyon memurlarına bildirmişti.²⁶⁸ Aslında her iki devlet de aşiretlerinin hukukunu ön planda tutmuştur. Bu yüzden komisyonda çoğu zaman uzlaşma sağlanamamıştır.

1892 senesinde kurulan komisyonda memur olarak tayin edilen isimler şunlardır; Van Kaymakamı Salih Bey, Erciş süvari On Dokuzuncu Alayın birinci bölük Yüzbaşı Vekili ve birinci alayın ikinci tabur kâtibi Mehmet efendi²⁶⁹ İran'ın Celali Aşireti ile Osmanlı Haydaranlı Aşireti arasındaki husumetten dolayı 1892 senesinde kurulan komisyonda araştırma heyeti tarafından bazı incelemeler yapılmıştı. Komisyonda müzakere edilen konu ise Celali Aşireti tarafından öldürülen on dokuz kişinin ölümüne ön ayak olanlara ceza verilmesi ve öldürülenlerin diyetinin ödenmesi idi.²⁷⁰ Fakat her iki tarafın memurları arasında uzlaşma sağlanamamıştı. Nedeni ise, İran Celalisi ile Osmanlı Haydaranlısı arasındaki mücadeleye dair düzenlenecek olan mazbatanın yazımında, İran Komisyon memurlarının zorluklar çıkarmış olmasıydı. Osmanlı Devleti, on dokuz kişinin ölümüne sebebiyet verenlerin mahkum edilmesi hususunda gerekli olanın yapılmasını istemişti. Bu nedenle makul olmayanın bertaraf edilmesini ve bu iki aşiret arasındaki husumetin bir an evvel neticelendirilmesini

---

²⁶⁸ BOA., DH. MKT., D. No: 1802, G. No: 115.

²⁶⁹ BOA., İrade-i Meclis-i Mahsus (İ. MMS.), D. No: 125, G. No: 5369.

²⁷⁰ BOA., BEO., D. No: 83, G. No: 6193.

istemişti.²⁷¹ Aşiretler yüzünden gerginleşen Osmanlı-İran ilişkilerinin düzelmesi ve aşiretler arasındaki husumetlerin barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi için kurulan komisyonlardan beklenen iyi netice alınamamıştı. Çünkü her iki devlet de sorunların kendi menfaatleri ve tebaaları olan aşiretlerin lehine çözülmesini istemiştir. Bu sebeple komisyon müzakereleri uzamış ve iki devlet arasında da uzun yazışmalara neden olmuştur.

Haydaranlı Aşireti ile İran'ın Celali Aşiretinin arasında meydana gelen vukuatlardan dolayı incelemeler yapılması için iki tarafın memurlarından oluşan bir komisyon Beyazıd Sancağında kurulmuştu. Fakat komisyonda yapılan araştırmaların ve müzakerelerin neticesinde her iki tarafın memurları arasında bir ittifak oluşmamıştı. Osmanlı hükümeti, bu meselenin komisyonda halledilemeyeceğini anlamıştı. Bu nedenle meselenin hal edilmesi için biri Şura-yı Devlet diğeri Hariciye memurlarından ve İran Elçiliğinden dahi talep edilecek iki kişiden oluşan Daire-i Hariciye'de bir komisyon kurulmasını istemiştir. Osmanlı, bu kurulan komisyonda evrakların birer birer incelenmesi için bu süre zarfında Beyazıd'a kurulan komisyonun da dağıtılmaması gerektiğini belirtmiştir.²⁷² İki taraf memurlarından oluşan Beyazıd'a kurulan komisyonda gerekli incelemeler yapılmıştı. Netice konusunda son kararı vermek artık Hariciye dairesinde kurulan komisyona bırakılmıştı. Hariciye Dairesinde kurulan komisyonda alınan kararlar ise şunlardı; Haydaranlı ve Celalilerce meydana gelen mücadelede

---

²⁷¹ BOA., BEO., D. No: 98, G. No:7321. BOA., BEO., D. No: 99, G. No:7417

²⁷² BOA., BEO., D. No:160, G. No: 11980.

öldürülen ve yaralananların diyet-i şerriyyelerinin yaralayan, öldüren ve gasp edenlerin mensup oldukları aşiret tarafından ödenmesine karar verilmiştir. Her iki aşiret arasında meydana gelen diğer öldürme ve yaralama olaylarının incelenmesi için zamana ihtiyaç duyulduğu bu yüzden tekrar bir komisyon oluşturularak karara bağlanması gerektiği belirtilmiştir (1893).²⁷³

1894 senesinde tekrar iki aşiret arasında bir husumet yaşanmıştı. Bu nedenle İran hükümeti, İran Celalisi ve Osmanlı Haydaranlısı arasındaki husumetin araştırılması için iki tarafsız memurun tayin edilmesini Osmanlı hükümetinden istemiştir.²⁷⁴ 1894 senesinde İran'ın Makü Hakimi Timur Han, Osmanlı Haydaranlısı ile İran Haydaranlısından intikam almak için Celali Aşiretini etrafına toplamış ve hudut üzerine gelmişti. Timur Han'ın Celalilerden bir fırkayı İran Hakimi ve Haydaranlı Aşiret reisi Tahir Han'ın üzerine, diğer fırkayı da Osmanlı Haydaranlısının üzerine sevkle gasp ve öldürme gibi vukuatlara cüret edeceği haber alınmıştı. Bu habere kızan Osmanlı Devleti böyle bir vukuata kesinlikle izin verilmemesi ve hal çaresi için Tahran Elçiliği vasıtası ile İran hükümetine durumu bildirmiştir.²⁷⁵ Haydaranlı ve Celali Aşiretlerinin arasındaki husumetin çözümü için 1895'te Beyazıd da tekrar bir komisyon kurulmuştu. Memurların bildirdiğine göre Haydaranlı Aşiretinden bazıları komisyona gelmiş bazıları ise gelmekteydi. Fakat hala Celalilerden kimse gelmemişti.

---

²⁷³ BOA., MV., D. No: 74, G. No:97.

²⁷⁴ BOA., MV., D. No: 79, G. No: 47.

²⁷⁵ BOA., İrade-i Hususi(İ.. HUS.), D. No: 29, G. No: RA008. BOA., BEO., D. No: 468, G. No: 35054.

Celalilerin gelmeme durumundan Timur Han sorumlu tutulmuştu. Onun bu işe fesatlık karıştırdığından şüphe duyulmuştu. Osmanlı hükümeti kurulan bu komisyondan bir netice alınabilmesi için durumu İran hükümetine bildirmiştir.²⁷⁶

3.7. HUDUT BÖLGESİNDE MEYDANA GELEN GASP, ÖLDÜRME VE EŞKİYALIK FAALİYETLERİ

Osmanlı ve İran arasındaki ilişkileri etkileyen bir diğer önemli mesele ise hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerinin köylere saldırımları, gasp, yağma, öldürme, yaralama, kız kaçırma ve hudut bölgesinde görevli olan memur ve askerlere zarar verme gibi suçlar işlemeleriydi. Problem yaratan bazı aşiretlerin hangi devletin tebaası oldukları belli olmadığından ya da bu problemleri tebalığa iki devletin de kabul etmek istememesinden dolayı cezalandırma konusunda sıkıntı yaşanmıştı. Her iki devlet için durum bu problemleri aşiretler yüzünden içinden çıkılmaz bir hal almıştır. İki devlet, coğrafi şartlardan dolayı dağlık engebeli olan bölgelerde işlenen suçların önünü almakta ve suçluları cezalandırmakta zorluk çekmiştir. Dağlık ve engebeli bölgeleri iyi bilen aşiret eşkıyaları, coğrafi şartlarının bu zorluklarından faydalanarak, yol kesme, yağma ve gasp gibi suçlar işlemiştir. Dağ eşkıyalarına bu cesareti veren ise şüphesiz yakalanma korkusunun olmamasıydı.

Hudut bölgesinde gasp, yağma ve öldürme gibi olayların artması üzerine Osmanlı-İran devletleri, 1890 senesinde her iki devletin

---

²⁷⁶ BOA., BEO., D. No: 565, G. No:42354.

memurlarından oluşan bir komisyon kurulmasına karar vermişlerdi. 1892 senesinde kurulan komisyona, aşiretler arası husumetlerin sonlandırılması; gasp, öldürme ve yağma gibi suçları işleyenlerin cezalandırılması; aşiretlerden gelen şikâyetlerin araştırılması ve iyi bir şekilde neticelendirilmesi gibi görevler yüklenmişti. Komisyonda iki devletin memurları arasında sorunlar yaşanmış olsa da ve işlenen suçları tamamen sonlandırmadıysa da yine de suç oranını azalmasını sağlamıştır. Eşkîyalık yapan aşiretlerin suçlardan dolayı cezalandırılacaklarını bilmeleri cesaretlerini kırmıştır. Ayrıca aralarında husumet bulunan aşiretler komisyon müzakerelerinde barıştırılmaya çalışılmıştı. Aşiretler arasında husumete sebebiyet veren gasp edilen malların iadesi ve ölümlerden mesul olanların verdiği diyetler aşiretler arası düşmanlıkları azaltmıştı. İki devlet hudut bölgesinde kanun tanımaz Kürt aşiretlerini böylelikle dizginlemeye çalışmış ve nispeten bölgede sükûneti sağlamışlardı.

3.7.1. Caf Aşireti İle İlgili Gasp ve Öldürme Olayları (1888-1901)

İran hududunun üzerindeki Dizbaş Kalesi'nde ikamet eden Osmanlı askerî mülazımlarından Süleyman ve yandaşları, 1888 senesinde Caf Aşiretinin Yezdan Behş taifesine saldırmışlardı. Aralarında meydana gelen çatışmada, Yezdan Behş taifesinden üç ölü ve bir yaralı olmuştu. Bu saldırı hükümete şikâyet edilmişti. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, kale zabitlerinin bu gibi suçları işlemelerini engellemesi için Seraskerlikten gerekenin yapılmasını istemiştir.²⁷⁷ Sınır ihlali gibi bir durum meydana geldiğinde hudut askerleri tarafından böyle vukuatlar

---

²⁷⁷ BOA., DH. MKT., D. No: 1519, G. No: 11.

işlenmiştir. Böyle olaylarda Osmanlı Devleti, şikayetleri göz önünde bulundurmuş, gereken tahkikatları yapmış ve cezai işlemler uygulamıştır. Bazı Kürt aşiretlerinin sürekli sınır ihlalli yapmasından dolayı, her iki devlet de kendince tedbir almak zorunda kalmıştır. Sınır ihlalleri ve gasp olayları vukua getiren aşiretlerden biri olan Caf Aşiretini engellemek için İran hükümeti tarafından 1886 senesinde askerî tedbir alınmıştı.²⁷⁸ Osmanlı hükümeti bu askerî tedbiri araştırmak, aslını esasını öğrenmek için İran Elçisini Bab-ı Aliyye davet etmişti. İran Elçisi, asker tedarikinin aslında Bağdat bölgesinde bulunan Caf Aşiretinin İran hududuna saldırmasını engellemek için yapılan bir askerî tedbir olduğunu ifade etmişti.²⁷⁹

İran Kürdistan'ında 1893 senesinde yapılan gasp ve yağma olayı, Tahran Elçiliği tarafından Osmanlı hükümetine bildirilmişti. İran'ın Gülbağı Aşiretinden dört bin beş yüz hane halkı, Osmanlı Devleti'ne nakil ve iltica etmişti. Caflılar, Gülbağı Aşiretinden Osmanlı topraklarına iltica edenleri aralarına kabul etmişlerdi. Osmanlı topraklarına iltica eden Gülbağı Aşiret reislerinden Timur ve Resul ağalar beraberlerinde yirmi kişilik çete ile İran Kürdistan'ına girerek intikam almak için köylerde gasp ve yağmada bulunmuşlardı. Bu vukuatları Sine Başşehbenderliği tarafından Tahran Elçiliğine bildirilmişti. Bu cihetle İran Kürdistan'ının hiçbir bölgesinde emniyet kalmadığı, gasp ve yağma olaylarından müzdarip olan bölge halkının güvenliğinin olmadığı ve bölgenin karışıklık içinde olduğu Tahran

---

²⁷⁸ BOA., Y.. A... HUS., D. No: 191, G. No: 28.

²⁷⁹ BOA., Y. PRK. EŞA., D. No: 5, G. No: 16.

Elçiliği tarafından Osmanlı hükümetine bildirilmişti. Osmanlı hükümeti bu hususta gereken tahkikatın yapılmasını Musul Vilayetinden istemiştir.²⁸⁰

1899 senesinde meydana gelen bir diğer mesele; Caf Aşiret reisi Mahmud Paşa'nın tahrikiyle aşiretin bazı mensupları, İran'ın Kamlı taifesi üzerine hücum ile üç dört kişiyi öldürmüş ve yaralamışlardı. Bununla da yetinmeyen bu eşkıyalar koyunları ve malları yağmalayıp çalmışlardı. Durumun Elçilik tarafından bildirilmesi üzerine, Musul Vilayetinden olayın araştırılarak gereğinin yapılması istenmiştir.²⁸¹ İran'ın Cari Hakimi Süleyman Han'ın tahrikiyle Gardar Aşiretinden Ömer Aziz ve Mahvi Coco ve beraberindekiler 1899 senesinde Hakkari'nin Haçan köyüne saldırmışlardı. Köyün ahalisinden yedi yüz otuz koyun gasp etmişlerdi. Gasp ettikleri koyunlardan bir miktarını Süleyman Han'a vermişlerdi. Van Vilayeti bu gasp olayını derhal hükümete bildirmişti. Osmanlı Devleti, çalınan koyunların geri alınması için durumu Tahran Elçiliğine bildirmiş ve gereği yapılmıştı.²⁸²

1900 senesinde hududa tecavüz etmek için İran taraflarından gelen iki silahlı adam, Ilıca'ya üç saat mesafede olan Piyade kulesine yaklaşmışlardı. Bu iki adam huduttan geçmek isteyince nöbetçiler tarafından durdurulmuşlardı. Fakat nöbetçilerin uyarılarını dinlememiş ve ateş etmişlerdi. Attıkları kurşun bir onbaşıya isabet etmiş ve

---

²⁸⁰ BOA., BEO., D. No: 295, G. No: 22071.

²⁸¹ BOA., DH. MKT. D. No: 2270, G. No: 75.

²⁸² BOA., DH. TMIK. M., D. No: 78, G. No: 65.

yaralamıştı. Bu iki şahsın Caf Aşireti beyzadelerinden Mecid Bey'in adamları olduğu hakkında alınan haberin tahkik edilip, neticesinin bildirilmesi Musul Vilayetinden istenmişti. İki adamın Caf Aşiretine mensup oldukları kesinleştiği takdirde ise cezalandırılmaları gerektiği hususu da ayrıca Osmanlı hükümeti tarafından belirtilmiştir.²⁸³

Caf Aşireti, 1900 senesinde İran hududundan geçerek İran'ın Sarhan ve bazı Güzeran taifelerine zarar vermişlerdi. Hanekin cihetinde iskan edilen firari Sencabi Ali Ekir Han, Ferah Han'ın iki oğlu ve bazı suvari aşiretler İran hududuna saldırmış ve malları gasp ederek götürmüşlerdi. İran hükümeti, Caf Aşiretinin İran'a olan saldırılarının engellenmesini, firari Ali Ekir Han'ın İran'a teslim edilmesini ve son olarak gasp edilen malların iade edilmesini istemiştir.²⁸⁴

İran'ın Kirmanşah Aşireti, 1901 senesinde Kirman bölgesinden gelmekte olan Caf Aşiretinin Terhani fırkasından birkaç kişiyi öldürmüş ve mallarını gasp etmişti. Caflıların, İran'ın Kirmanşah aşiretlerinden intikam ve mallarını geri almaya kalkışacakları haberi alınmıştı. Osmanlı hükümeti, buna mahal bırakmamak ve gerekenin yapılması için İran hükümetine durumu bildirmişti.²⁸⁵

1901 senesinde meydana gelen bir diğer gasp olayı ise şöyledir; İran'ın Bane Hakimi Mehmed Han'ın tahrikiyle biraderleri Mehmed Emin, Mehmed Ali Beyler ve beraberlerindeki iki yüz kişi, Kızılca Nahiyesine bağlı bir köye saldırmışlardı. Köyden bir kişiyi öldürmüş ve dört kişiyi

---

²⁸³ BOA., BEO., D. No: 1520, G. No: 113978.

²⁸⁴ BOA., BEO., D. No: 1600, G. No: 119991.

²⁸⁵ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 106, G. No: 70.

yaralamışlardı. Ayrıca yüklü miktarda malı da gasp edip yağmamışlardı. Hududun o bölgesi dağlık, ormanlık ve sadece bir noktada piyade askerlerinin olmasından dolayı eşkıyaların yakalanmasına muvaffak olunamamıştı. Bu konuda tedbir alınması için Caf beyzadelerinden kaza kaymakamı Osman Bey'e durum bildirilmişti. Ahalinin öteden beri Bane eşkıyalarının saldırısına uğradıkları Süleymaniye Mutasarrıflığı tarafından Musul Vilayetine bildirilmişti. Bunun üzerine Altıncı Ordu-yu Humayun'dan bölgeye asker sevkiyatı istenmişti. Musul Vilayeti, malların iadesi ve suçluların cezalandırılması konusunda gereğinin yapılması için Tahran Elçiliğine durumun bildirilmesini istemiştir.²⁸⁶

3.7.2. Haydaranlı Aşireti İle İlgili Gasp, Öldürme ve Kız Kaçırma Meseleleri (1892-1903)

İran'ın Arusanlı ve Celali Aşiretleri 1892 senesinde Osmanlı hududuna yakın bir yere toplanmışlardı. İran'ın tebası olan bu iki aşiretin amacı hududu geçerek Haydaranlılara saldırmaktı. Van Vilayeti bu saldırıyı önceden duymuş ve böyle bir tecavüze mahal vermeden onları dağıtmıştı. 1892 senesinde meydana gelen bu olay Van Vilayetinden hükümete telgrafla bildirilmişti. Bu aşiretlerin Haydaranlı aşiretine yapacakları saldırıların engellenmesi için durum İstanbul'daki İran Elçiliğine bildirilmişti.²⁸⁷

Buna rağmen Arusanlı Aşiretinin Haydaranlı Aşiretine olan saldırıları devam etmişti. 1892 senesinde İran'ın Arusanlı Aşiretinin, Bargiri

---

²⁸⁶ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 113, G. No: 60.

²⁸⁷ BOA., DH. MKT., D. No: 2003, G. No: 18.

taraflarında ikamet eden Osmanlı tebası olan Haydaranlı Aşiretine olacak olan saldırıları önceden haber alınmış ve engelenmişti. Osmanlı hükümeti bu aşiretin saldırılarının araştırılmasını istemiştir. Bu yüzden de Arusanlı Aşiretinin bu saldırılarının komisyonda iki devlet memurlarının nezdinde araştırılması daha uygun olacağından bu hususta gerekli tebligatlar İran ve Tahran Elçiliğine göndermiştir.²⁸⁸

İranlılar tarafından 1893 senesinde Osmanlı tebası Haydaranlı Aşiretin'e mensup olan bir kişiyle nikahlanacak kız kaçırılmış ve İran'a götürülmüştü. Bu mesele yüzünden Osmanlı ve İran devletleri arasında gerginlik yaşanmıştı. Osmanlı Haydaranlı Aşiret reisi Hüseyin Paşa'nın kardeşinin oğluna üç sene evvel nikahlanan bu kız, İranlı Tahir Han'ın amca oğlu Mehmed Ağa'ya da nikah edilmişti. Ayrıca kızın bir iki güne kadar İran'a götürüleceği haberi alınmıştı. Haydaranlılar kızını Şiilere teslim etmemek için kan dökmeye dahi hazır olduklarını belirtmişlerdi. İranlı Tahir Han'ın bu ilk vukuatı değildi. Daha önce de Osmanlı topraklarında yaşayan aşiretleri kışkırtacak eylemlerde bulunmuş bölgede karışıklıklar çıkarmıştı. Dördüncü Ordu-yu Humayun Müşiri Mehmed Zeki Paşa kız kaçırılma meselesiyle uğraşmak zorunda kalmıştı. Bu hadise hakkında Osmanlı hükümetine gerekli izahlarda bulunmuştu. Mehmed Zeki Paşa'ya göre, Timur Han Osmanlı aşiretleriyle sorun çıkarma emelindeydi. Bu yüzden kızın kaçırılması büyük bir hadiseye sebep olacaktı. Osmanlı Devleti, hadisenin daha fazla büyümemesi için Tahran ve İran Elçilikleri vasıtasıyla durumu

---

²⁸⁸ BOA., BEO., D. No: 74, G. No: 5492.

İran Devleti'ne bildirmişti.²⁸⁹ Van Vilayeti kızın eğer usulen iadesi olmazsa aşiretin heyecanını teskin etmenin mümkün olmayacağını Hariciye Nezaretine telgrafla iletmişti.²⁹⁰

Müşir Mehmed Zeki Paşa 09. 08. 1893 tarihinde hükümete gönderdiği şifreli telgrafında belirttiğine göre, bir kız meselesi yüzünden Haydaranlılar iki bin atlı miktarında adam toplayıp İran aşiretinden Tahir Han'a saldırmak istemişlerdi. Fakat böyle bir saldırıya izin verilmemiş, Haydaranlılar vazgeçirilmiş ve dağılmışlardı.²⁹¹ Haydaranlı Aşiret reislerinden Hüseyin ve Emin Paşaların nezdinde toplananlar tamamen dağılmıştı. Fakat Haydaranlı Aşireti böyle bir harekâta tekrar kalkışabilirdi. Bu yüzden Mehmed Zeki Paşa, Osmanlı-İran aşiretlerinin arasında bu kız meselesi yüzünden hudut üzerinde bir çatışmanın olmasına müsaade edilmemesi için askerî bir tedbirin alınmasını istemişti.²⁹²

Van Vilayeti, hudut üzerinde herhangi bir karışıklığa mahal vermemek için tedbir niyetine durum Erciş'te bulunan Suvari Yirminci Alay Miralayı İbrahim Bey'e, Erciş ve Bargiri Kaymakamlarına bildirilmişti. Van Vilayeti, İranlı Aşiret kızı iade etmezse alınan bu tebirlere rağmen aşireti durdurmanın mümkün olmayacağını Dahiliye Nezareti'ne telgrafla bildirmişti.²⁹³ Başkasıyla nikahlanan bir kızın bu şekilde kaçırılması şeriata göre caiz değildi. Kız, Hayranlı Aşiretinin

---

²⁸⁹ BOA., BEO., D No: 251, G.No: 18764.

²⁹⁰ BOA., BEO., D.No: 253, G No: 18921.

²⁹¹ BOA., Y.. EE., D. No: 139, G. No: 68.

²⁹² BOA., İ.. HUS., D. No: 14, G. No: 1311/M-092.

²⁹³ BOA., BEO., D. No: 255, G. No:19101.

namusuydu. Bu hareketin İranlı aşiret tarafından yapılması Haydaranlı Aşiretini pek ziyade üzmüştü. Hamidiye Suvari Alaylarına dahil olan aşiret bireyleri Osmanlı hükümetinin rızası için herhangi bir saldırıda bulunmaktan vazgeçmişti. İranlı Aşirete saldırmaktan vazgeçen Aşiret, namuslarının ve hukuklarının korunmasını tebası oldukları Osmanlı hükümeti'den beklemekteydi. Osmanlı Devleti bu konuda gereken hasasiyeti göstermiştir. Osmanlı ve İran Aşiretleri arasında hudut üzerinde bir çatışmanın meydana gelmemesi ve tebası olan aşiretinin namusunu ve hukukunu korumak için kaçırılan kızın derhal aşiretine teslim edilmesi hususunu İran ve Tahran Elçilikleri vasıtasıyla İran hükümetine bildirmiş ve gereğinin yapılması istemiştir.²⁹⁴

Kızın iadesi hususu İran ve Tahran Elçilikleri vasıtasıyla İran hükümetine bildirilmişti. Bunun üzerine İran hükümeti kızı iade edeceğini elçiliklere bildirmiş ve Hariciye Nezareti ise durumu Van Vilayetine telgrafla bildirmiştir.²⁹⁵ 1894 senesinde Hamidiye Süvari Alayları Kaymakamlarından Mehmed Sadık ve Mustafa Beyler İran'ın Haydaranlı aşiretleriyle birleşerek, Takori aşiretinin köylerine saldırmış ve köy halkının mallarını gasp etmişlerdi. Köy halkından bazıları, kendilerini müdafa etmek ve mallarını geri almak için onları takip etmişlerdi. Takip sırasında aralarında mücadele meydana gelmişti. Meydana gelen mücadelede köy halkından beş kişi öldürülmüştü. Öldürülen beş kişi Şikak ve Milan aşiretlerine mensuptu. Bu hadiseden ötürü Şikak, Milan, Takori aşiretleri ve bunlara bağlı aşiretler birleşmiş

²⁹⁴ BOA., İ.. HUS., D. No: 14, G. No: 1311/M-098.

²⁹⁵ BOA., Y.. A... HUS., D. No: 279, G. No: 59. BOA., BEO., D. No: 262, G. No: 19615.

ve Haydaranlılardan intikam almak istemişlerdi. Van Vilayeti, hadiseyi öğrenmiş ve çatışmanın engellenmesi için olay yerine zabıta kuvvetlerini göndermişti. Fakat gönderilen zabıta kuvvetleri kafi gelmemişti. Bunun üzerine Van Vilayeti bu hadisenin bastırılması için daha fazla tedbir gerektiğini hükümete bildirmişti.²⁹⁶ Hamidiye Süvari Alay kaymakamlarının İranlı bir aşiretle birleşerek böyle büyük bir vukuata sebebiyet vermesi ve hükümete hizmet edenlerin böyle bir suça iştirak etmesi kabul edilemezdi. Bu yüzden derhal Mehmed Sadık ve Mustafa beylerin askerî kuvvetler tarafından tutuklanıp cezalandırılması istenmiştir.²⁹⁷ Hamidiye Süvari Alaylarına mensup kişilerin bu ilk ve son vukuatı değildi. Osmanlı topraklarında yaşayan bazı aşiretlere de saldırmaktaydılar. Hükümet tarafından cezalandırılmalarına rağmen başına buyruk hareket etmeye devam etmişlerdi. Eşkıyalık yapmaya devam eden Hamidiye Alaylarına mensup aşiretler, İranlı aşiretlerle de birleşmekten çekinmemişlerdi. İran'ın Haydaranlı Aşiret reislerinden Tahir Han'ın adamları ile Hamidiye Süvari On Dördüncü Alayın Kaymakamı Mustafa Bey'in adamları 1895 senesinde gasp yapmak için birleşmişlerdi. Bunlar Mahmudi bölgesinde Hamidiye Süvari On Birinci Alayını kuran Makori Aşiretinin Nuşar köyüne saldırmışlardı. Nuşar köyünden yüz sekiz baş öküz ve inek gasp edip yağmalayarak götürmüşlerdi. Makori Aşiret reisi ve Hamidiye Süvari On Birinci Alay Kaymakamı İbrahim Bey, götürülen hayvanların bir kısmının Mustafa Bey'in, bir kısmının da Tahir Han'ın nezdinde bulunduğunu belirtmiş ve geri alınmasını

---

²⁹⁶ BOA., BEO., D. No:420, G. No: 31466.

²⁹⁷ BOA., İ.. HUS., D. No:25, G. No: 1311/Z-056

istemmiştir. Tahir Han'ın nezdinde bulunan, hayvanların geri alınması için durum İran Karperdazlığına yazılmıştı. Mustafa Bey'in Hamidiye Kaymakamı olmasından dolayı ne yapılması gerektiğinin bildirilmesi için Van Valisi tarafından durum Sadrazam'a telgrafla bildirilmişti.²⁹⁸ Makori Aşiretinin gasp edilen yüz sekiz hayvanının iadesi hakkında İran Karperdazlığından gelen cevapta, İran Celalilerinden Tahir Han'ın nezdinde bulunan bir adamın şikayeti üzerine gasp edilen mallar sahiplerine iade edildiği ve bu işe Kaymakam Mustafa Bey'in dahil olmadığı ifade edilmiştir.²⁹⁹

Hamidiye Süvari Alaylarının kurulmasındaki amaç Kürt Aşiretlerinin İran hududundan gelecek baskınlar, saldırılar ve gasp olaylarına karşı kendilerini ve bölgeyi muhafaza etmektir. Fakat bazı aşiret reisleri Hamidiye Süvari Alaylarındaki mevkiilerini kendi çıkarları için kullanmışlardır. Rütbelere ve ellerindeki silahlardan aldıkları cesaretle, aralarında husumet olan aşirete saldırıp mallarını gasp etmişlerdir. Hamidiye Alaylarındaki bazı aşiretler, gasp ve yağma yapacakları zaman İran'daki aşiretlerden de destek almaktan çekinmemişlerdir. Bu tür hadiselerle Osmanlı hükümetini de zor duruma sokmuşlardır. Ayrıca Hamidiye Alaylarına girmek isteyen bazı aşiretlerin asıl amaçları, aşiretler arasında bunu prestij olarak görüp gücünü artırma ve aşiretler arası kavgalarda kendini koruma isteğiydi. Aşiretlerin bu türden istekleri Hamidiye Alayının kuruluş amacının saptırılmasına neden olmuştur. 1895 senesinde İran Haydaranlı

---

²⁹⁸ BOA., BEO., D.No: 630, G. No: 47184.

²⁹⁹ BOA., BEO., D. No: 646, G. No: 48427.

Aşiretinden kırk nefer süvari eşkiyası hududa tecavüz etmişti. Eşkiyalar, Mahmudi kazasına bağlı nahiyenin Küpkıran köyünün ahalisinden bir hayli hayvan gasp ederek götürmüşlerdi. Hayvanları götürdükleri esnada köy ahalisi ile aralarında mücadele meydana gelmişti. Bu mücadelede, ahalinin birkaç baş beygiri eşkiya tarafından atılan kurşunların isabeti ile telef olmuş ve bir adam da yaralanmıştı. Eşkiyalar gasp ettikleri beygir ve elli kadar da hayvanla İran'a kaçmışlardı. Durumun bölge Kaymakam vekâletinden bildirilmesi üzerine Van Valisi telgrafla olayı Osmanlı hükümetine iletmıştır. Ayrıca Osmanlı hükümeti durumu Tahran Elçiliğine bildireceğini belirtmiştir.³⁰⁰

İran'ın Kardar Aşiretinden Derviş Kalnikoğlu, yüz elli kadar adamla beraber 1895 senesinde Bargiri kazasına bağlı bir nahiyenin Çilli ve Şeyh Sumuç köylerine saldırmışlardı. Köylülerin koyunlarını gap etmişlerdi. Bunun üzerine Haydaranlı ve Musikanlı aşiretleri onları takip etmiş ve koyunları geri almışlardı. Ancak meydana gelen mücadele sırasında Kardar Aşireti tarafından atılan kurşunlar Haydaranlı ve Musikanlı Aşiretinden altı kişiye isabet etmişti. Van Vilayeti bu gibi saldırıların tekrar meydana gelmemesi için Erciş'te bulunan iki yüz süvarinin bölgeye hemen sevk ettirilmesini istemiştir.³⁰¹ Saldırıların tekrar olmasına mahal vermemek için iki yüz süvari nahiyeye sevk edilmiş ve gerekli tedbirler alınmıştı.³⁰²

---

³⁰⁰ BOA., A.} MKT. MHM., D. No: 723, G. No: 16.

³⁰¹ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 34, G. No: 63.

³⁰² BOA., BEO., D. No:965, G. No: 72369.

1899 senesinde İran'ın Haydaranlı Aşiret reisi Timur Han ve yardımcıları Mahmudi Kazasının dahilinde bulunan Takori Aşiretinin Permerim köyünü basıp yağma edecekleri, Mahmudi Kaymakamlığından haber alınmıştı. Bunun üzerine Van Vilayeti Timur Han'ın bu hareketinin engellenmesi için İran'a lazım gelen tebligatın yapılmasını Osmanlı hükümetinden istemiştir.³⁰³ 1899 senesinde vukua gelen bir diğer olay ise şöyleydi; İran'ın Karani nahiyesinin hakimi Haydaranlı Aşiret reisi Tahir Han'ın sevk ettiği elli altmış kadar eşkıya, Osmanlı hududunu geçmiş ve bir köye saldırmışlardı. Eşkıyalar, Köyden bin otuz kadar koyun gasp etmişti. Ayrıca orada bulunan Osmanlı askerleri ile mücadeleye girmişlerdi. Eşkıyalar, dört askerden birini yaralayıp birini de öldürdükten sonra dört martini tüfenki alarak İran'a kaçmışlardı. Vilayetten alınan haber üzerine Osmanlı hükümeti hadiseyi İran hükümetine bildirmişti. 1899 senesinde İran'ın Karani hakimi Tahir Han'ın amca oğlu Mustafa Bey'in öldürülmesi olayı iki devlet arasında uzun yazışmalara neden olmuştu. Mustafa Bey Beyazıd taraflarında Adamanlı Aşireti nezdinde misafir olmuştu. Bunu fırsat gören Hamidiye Kaymakamı Hüseyin Bey ve beraberindekiler Mustafa Bey'i öldürmüş ve bir takım hayvanı da telef etmişlerdi. Mustafa Bey'in öldürülmesinden dolayı İran'ın Haydaranlısı ile Celalisinden oluşan üç dört bin kadar kişinin intikam almak için hududa tecavüz edecekleri, Tebriz Başşehbenderliği tarafından Van Vilayetine bildirilmişti.³⁰⁴ Beyazıd Kaymakamlığı yapılacak saldırıdan haberdar edilmiş ve

---

³⁰³ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 68, G. No: 20.

³⁰⁴ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 72, G. No: 9.

tecavüz ve fenalığa meydan verilmemesi için gereken tedbirin alınması istenmiştir.³⁰⁵

1899 senesinde İran'ın Haydaranlı Aşiretinden Tahir Han'ın amca oğlu Mustafa Bey, süvari Kaymakamı Hüseyin Bey'in iki oğlu tarafından öldürülmüştü. Osmanlı hükümeti suçluları tutuklayacaklarını ve Mustafa Bey'in diyet-i şeriyyesinin tahsis edip teslim edeceklerini İran'a bildirmişti. Ayrıca Osmanlı, intikam için hududa saldırmayı planlayan Celali ve Haydaranlılardan oluşan üç dört bin kişinin men edilmesini İran'dan istemiştir.³⁰⁶ Osmanlı Devleti'ne tabî Takori taifesinden eşkıyalar, 1899 senesinde İran hududuna saldırıda bulunmuşlardı. Eşkıyalar, İran tabî olan Haydaranlıların Çaldıran'daki köylerinden birini tahrip etmiş ve koyunlarını çalmışlardı. Eşkıyalar takip edilmiş fakat huduttaki Osmanlı askerleri tarafından engellenmişti. Eşkıyalar saldırılarına devam etmiş ve iki yüz atlı gönderip başka bir köyü de tahrip ve gasp etmişlerdi. İran Devleti, gasp edilen malların iadesi ile birlikte öldürülenlerin de diyet-i şeriyyesini istemiştir. Ayrıca bu gibi saldırıların bir daha tekrar etmemesi için gereken tedbirin alınmasını istemiştir.³⁰⁷

1900 senesinde, İran'ın Haydaranlı Aşiret reisi Timur Han, tertip ve sevk ettiği iki yüz eşkıyasıyla Mahmudi kazasında ikamet eden Takori Aşiretinin hayvanlarını gasp etmişti. Eşkıyalar, Takori Aşiretinin İkiz köyün dağında otlattığı üç yüz altmış koyun ve yetmiş sığır ile on üç

---

³⁰⁵ BOA., DH. TMIK. M., D. No:73, G. No:66.

³⁰⁶ BOA., BEO., D. No: 1349, G. No: 101150.

³⁰⁷ BOA., BEO., D. No: 1421, G. No: 106544.

beygiri gasp etmişlerdi. Takori Aşiretinden birkaç kişi hayvanları geri almak için eşkıyaları takip etmişlerdi. Bunu gören eşkıyalar, takip edenlerden üç kişiyi yaralamış ve bir kişiyi de öldürmüşlerdi. Osmanlı Devleti, çalınan malların geri iade edilmesi ve suçluların yakalanması konusunda gerekli tebligatı İran Elçiliğine göndermişti.³⁰⁸ İran'ın Karani Hakimi Ahmed Han ve Timur Han, üç bin atlı ve piyade ile 1901 senesinde Mahmudi kazası sakini olan Takori Aşiretinin üzerine hücum etmişlerdi. İki köyü yağmaladıkları sırada orada bulunan askerlerden bir yüzbaşı, bir onbaşı ve bir asker şehit edilmiş ve bir mülazım ile dört kişi de yaralanmıştı. Bunlar çaldıkları mallarla İran'a firar etmişlerdi. Osmanlı hükümeti bu vukuatı İran hükümetine bildirmiştir.³⁰⁹ Osmanlı'nın Haydaranlı Aşiretinden Hüseyin Bey, İran hududuna saldırıp sürekli gasp ve katl gibi hareketlerde bulunmuştu. Haydaranlı Hüseyin ve Aşiretinin bu saldırılarını engellemeye çalışan Ovacık Serhaddarı Tahir Han ile yetmiş adamı Haydaranlı Hüseyin tarafından katledilmişlerdi. İran hükümeti bu hadiseyi öğrenince İran Elçiliği vasıtasıyla durumu Osmanlı hükümetine bildirmiş ve suçluların yakalanmasını istemiştir (1900)³¹⁰ İran'ın Arusanlı ve Haydaranlı Aşiretleri sık sık Osmanlı hududuna saldırmışlardı. Ahalinin mallarını gasp etmiş ve nüfusu da katletmişlerdi. Osmanlı hükümeti iki aşiretin saldırılarını durdurmak için gerekli tedbirleri almak zorunda kalmıştı. Osmanlı hükümeti aynı şekilde İran hükümetinin de tedbir alması gerektiği hususunda gerekli tebliği İran ve Tahran Elçiliğine

---

³⁰⁸ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 82, G. No:17.

³⁰⁹ BOA., BEO., D. No: 1511, G. No: 113298.

³¹⁰ BOA., BEO., D. No: 1510, G. No: 113237.

bildirmiştir (1900).³¹¹ 1903 senesinde İran'ın Haydaranlı Aşireti tarafından bir onbaşı ve bir kişi katledilmişti. Fakat ilk saldırının kimin tarafından yapıldığı kesin değildi. Bu yüzden bu konuda bazı tahkikatlar yapılmıştı. Olayın nerde olduğu hususunda yapılan tahkikatta, olayın meydana geldiği yerin Osmanlı Devleti'nin arazisi olduğu tespit edilmişti. Bu nedenle saldırının İran'ın Haydaranlı Aşireti tarafından yapıldığı da kesinleşmişti.³¹²

3.7.3. Hemvend Aşiretinin Hudut Bölgesinde Eşkialık faaliyetleri

Hemvend Aşireti eşkialık faaliyetleri ile bilinen bir aşiret idi. Aşiretin, Osmanlı-İran devletlerine çıkardığı sorunların başında bu eşkıya faaliyetleri gelmekteydi. 1885 senesinde Musul Vilayetine tabî olan Hemvend aşiretinden bazı kimseler İran'a firar etmiş ve İran memurları tarafından hüsn-ü kabul görülmüşlerdi. İran'a firar eden eşkıyaların reisleri olan Cevamir namındaki haydut, hudut bölgesinde yandaşlarıyla ikamet edilmişlerdi. Bundan dolayı Hemvend eşkıyası Cevamir fırsat buldukça Osmanlı hududundan geçerek saldırıda ve gaspta bulunmuştur.³¹³ Cevamir, 1885 senesinde Osmanlı hududundan geçerek Alioğlu Köyünün muhtarını katletmişti. Yapılan takipte Cevamir namındaki eşkıya yine İran'a firar etmişti. İran Devleti'nden gördüğü himayeden dolayı İran topraklarında bir fenalıkta bulunmamış yalnız Osmanlı topraklarında eşkialık yapmıştır. Cevamir adlı eşkıya hakkında Cizre Vilayetinden gelen şikayet üzerine Hariciye Nezareti'ne

---

³¹¹ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 95, G. No: 18.

³¹² BOA., BEO., D. No: 2126, G. No: 159416.

³¹³ BOA., Y.. A... HUS., D. No: 184, G. No:106.

İstanbul'daki İran Elçiliğine gereken tebligatın gönderilmesi emri verilmiştir.³¹⁴ 1886 senesinde Hemvend Aşiretinden beş atlı, İran Aşiretinden yüz elli atlı birbiriyle mücadeleye girmişlerdi. Meydana gelen çarpışmada Hemvendlerden birisi katledilmiş ve İran aşiretinden birisi de yaralanmıştı. İran Aşireti, huduttaki zabıtlere silahlarıyla birlikte teslim olmuşlardı. Aşiret, yirmi üç erkek ve altmış altı nüfustan ibaret idi. Ellerinde yirmi altı kısarak, on üç baş beygir, sekiz tay ve yüz baş koyunları vardı. Ellerindeki malları Osmanlı askerleri tarafından korunmaya alınmıştır. Aşiretten yirmi dört kişi daha ele geçirilip silahları alınmış ve Osmanlı askerleri tarafından tutuklanmışlardı. Ayrıca eşkıyalar da Altın köprü nahiyesinde yakalanmıştı. Süleymaniye Kumandanlığından İsmail Paşa durumu Osmanlı hükümetine telgrafla bildirmişti.³¹⁵ Hemvend aşiretinden İstanbul'da ikamet eden dört kişi 1888'de Kerkük'e firar etmişti. Bunların Kerkük'te bulunan İran hacılarından dört kişiyi katletmiş olduklarına dair haber alınmıştı. Alınan istihbaratın yapılan tahkik sonucunda aslı esası olmadığı anlaşılmıştı. Bu kişilerin aslında Kerkük'e değil İran'ın Bane Hakimi Yunus Han'ın nezdine firar etmiş oldukları öğrenilmişti. Elçilikten alınan habere göre bunlar tekrar Osmanlı tarafına geçmişler ve Berzenci Mehmed namındaki birisinin eşyasıyla hayvanlarını gasp etmişlerdi. Ayrıca takip sonucunda bunların Van Vilayetine gelecekleri haber alınmıştı.³¹⁶

³¹⁴ BOA., Y.. A... HUS., D. No:186, G. No: 102.

³¹⁵ BOA., Y.. A... HUS., D. No:201, G. No:27.

³¹⁶ BOA., DH. MKT., D. No: 1580, G. No: 17.

Osmanlı Devleti'nin tebası olan Hemvend Aşireti İran'a firar etmişti. Bunun üzerine İran Devleti Hemvend Aşiretini tebaası olarak kabul etmişti. İran'a firar etmiş olan Hemvend eşkıyaları, Osmanlı hududundan geçerek eşkıyalık yapmaktaydılar. Bölge ahalisi bu durumdan şikâyetçiydi. Bunun üzerine Musul Vilayeti bu eşkıyaların yakalanması hususunda İran'a tebligat gönderilmesini istemiştir (1893).³¹⁷ 1900 senesinde İran'ın Gelever Aşiret reisi Davud Han topladığı, üç yüz süvariden oluşan atlılarıyla Mendeli kasabasına hücum etmişlerdi. İran'a firar eden Hemvend ve Davde Aşiretlerinden dört yüz atlının da onlara katılmasıyla iş giderek büyümüşü. Bu yüzden Bağdat Valisi asker yardımı istemişti. Osmanlı hükümeti durumu Altıncı Orduyu Hümeyun'a bildirmiş ve Hanekin süvari alayından yüz mevcutlu bir süvari asker kolu Mendeli'ye yardıma gönderilmişti.³¹⁸ Osmanlı hükümeti derhal bu saldırıların durdurulması için İran hükümetine tebligat göndermiş ve Mendeli'ye gönderilen asker geri çağırılmıştı.³¹⁹

1902 senesinde İran aşiretlerine saldırma fikriyle Hemvend eşkıyasından yüz kadar atlı, İran taraflarına gitmişti. Bu haberi alan Osmanlı zabıt kuvvetleri onları takip etmişti. Takip sonucunda meydana gelen çarpışmada Hemvendlerden bazıları öldürülmüşü. Reşid adındaki kişi ise tutuklanarak beraberindeki altı yüz koyun, keçi, iki kısrak, üç tay ve yedi eşek geri alınmıştı. Zabıt kuvvetleri tarafından geri alınan mallar, Süleymaniye'deki İran Karperdazı vasıtasıyla

---

³¹⁷ BOA., DH. MKT., D. No: 64, G. No: 51.

³¹⁸ BOA., BEO., D. No: 1526, G. No: 114441.

³¹⁹ BOA., BEO., D. No: 1527, G. No: 114469.

İran'daki sahiplerine iade edilmek üzere adliye memurlarına teslim edilmişti. Osmanlı hükümeti, malları ancak bir şartla İran'a geri vereceğini belirtmiştir. İran'ın eşkıya aşiretleri tarafından Osmanlı topraklarından çalınan malların İran hükümeti tarafından Osmanlı'ya iade edildiği takdirde malların iade edileceği bildirilmiştir.³²⁰

1903 senesinde Musul Vilayeti dahilinde ikamet eden Hemvend Aşiretinden beş yüz adam İran'ın Luristan cihetlerine saldırmışlardı. Hemvend Aşireti, Kadir Ağa'nın ve diğer bazılarının mallarını çaldıkları sırada müdafaada bulunan ahalden birkaç kişiyi katletmişti. İstanbul'daki İran Elçiliği vukuatı Osmanlı hükümetine bildirmişti. Osmanlı hükümeti bu konuda bazı araştırmalar yapmıştı. İşin aslı ise; İran memuriyet hizmetinden alınan ve bir sene sonra İran'dan firar eden Cevamir oğlu Mehmed Han, İranlı Kadir Aziz Han'ın yanındaki bazı mallarını almak için atlılarıyla Kadir Han'ın nezdine gittiğinde üzerine hücum edilmişti. Aslında durum İran aşiretiyle Mehmed Han arasında meydana gelen mücadeleden ibaret idi. Aralarında meydana gelen kargaşada Hemvendlerden iki kişi öldürülmüş, üç kişi yaralanmış ve sekiz kısrak da telef edilmişti. İran hükümeti, Hemvendlerin gasp ettikleri malları geri vermelerini ve suçluların yakalanmasını istemiştir. Malların iadesi, diyet-i şeriyelerin verilmesi ve suçluların yakalanması hususunda Osmanlı hükümeti ile İran hükümeti arasında Elçilikler vasıtasıyla resmi yazışmalar olmuştu³²¹. Sorunun çözülememesinin

³²⁰ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 131, G. No: 15.

³²¹ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 147, G. No: 82.

nedeni ise aslında iki devletin de olayın kendi aşiretlerinin lehine çözülmesini istemeleriydi.

3.7.4. Milan Aşiretinin Hudut Bölgesindeki Gasp ve Yağma Olayları

İran'ın Milan Aşiret reisi Kasım Ağa adamlarıyla birlikte 1892 senesinde Van Vilayetine bağlı Elbak kazasına tabî Kaşkol köyüne saldırmış ve bir çok malı gasp etmişlerdi. Kasım Ağa ve adamları gasp ettikleri mallarla firar edecekleri sırada Osmanlı askerleri tarafından takip edilmişlerdi. Aralarında meydana gelen mücadeleden sonra gasp edilen mallar geri alınabilmişti.³²² Ancak bu eşkıyalar İran'a firar etmiş, süvari alayı atlarından ikisi de telef olmuştu. Van Vilayeti, eşkıyalara hadlerinin bildirilmesi için durumun İran ve Tahran Elçiliğine tebliğ edilmesini istemiştir.³²³ Tahran ve İran Elçiliği aracılığıyla durum İran hükümetine bildirilmişti. İran hükümeti ise olayı kendi aşiretinin lehine çevirmişti. İran, Kasım Ağa'nın bu olayda öldürüldüğünü belirtmiş ve bu yüzden diyet-i şeriyyesinin tahsis edilip verilmesini istemiştir.³²⁴

İran'ın Milan Aşiret Reisi Kasım Ağa Osmanlı köyüne saldırmış ve gaspta bulunmuştu. Osmanlı askerleri ise Kasım Ağa'nın bu vukuatlarına engel olmak ve malları geri almak için eşkıyayla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Kasım Ağa ise bu mücadele esnasında öldürülmüştü.³²⁵ Osmanlı hükümetine göre olayda asıl suçlu olan

---

³²² BOA., DH. MKT., D. No: 2018, G. No: 64.

³²³ BOA., BEO., D. No: 102, G. No:7600.

³²⁴ BOA., BEO., D. No: 105, G. No: 7816.

³²⁵ BOA., BEO., D. No: 105, G. No:7818. BOA., BEO., D. No: 116, G. No: 8635.

Kasım Ağa'ydı. Bu yüzden diyet-i Şerriyesinin istenilmesi doğru değildi. 1895 senesinde Mahmudi Kazasında ikamet eden Milan Aşiretinin Ronahor köyünün ahalisinden Sado adındaki adamın üç yüz baş koyunu İran'ın Mamadi tائفesi eşkıyası tarafından gasp edilmişti. Koyunların geri alınması için durumun İran memurlarına bildirilmesi istenmiştir.³²⁶ İran'ın Milan Aşiret reisi Hasan Ağa ve beraberindeki iki yüz kadar atlı adamlarıyla 1895 senesinde Osmanlı hududuna saldırmıştı. Hasan Ağa adamlarıyla birlikte Van Ermeni köyü ile Mahmudi'ye bağlı Saray kasabasını yağmalamışlardı. Bu Milan eşkıyaları, on bin kadar sığır ve koyun, üç dört bin liralıkta eşya gasp etmişlerdi. Çalınan mallar zayi ve telef olmadan geri alınması için İran memurlarına tebligat gönderilmesi lazımdı. Bu yüzden hükümet, İran ve Tahran Elçiliklerine durumu bildirmişti. Tahran Elçiliği gasp edilen malların araştırılması için gereken yerlere emir vermiştir.³²⁷ İran'ın Milan Aşiretinin Osmanlı hududuna saldırıları bununla sınırlı kalmamıştır. Bir sene sonra Milan Aşiretinin aynı bölgeye tekrar saldırma fikrinde olduğu öğrenilmişti. Dördüncü Ordu-yu Hümayun Müşiri'ne gönderilen telgrafta, Milan Aşireti Saray kasabasına saldırmak ve yağma etmek üzere olduğu ve bunlara İran Aşiretlerinden bazılarının katılmasıyla durumun zorlaşacağı bu yüzden asker sevkiyle tedbir alınması gerektiği ifade edilmiştir (1896).³²⁸

---

³²⁶ BOA., DH. MKT. D. No:370, G. No: 70.

³²⁷ BOA., A.} MKT. MHM., D. No:665, G. No:16.

³²⁸ BOA., Y.. PRK. BŞK., D. No: 45, G. No:73.

3.7.5. Miran Aşiretinin Adamanlı Aşiretinden Ömer Ağa ve Adamlarını Öldürme Vukuatı

İran'ın Makü kazasında ikamet eden Miran Aşireti, 1894 senesinde İran'ın Çaldıran kazasının merkezinde olan bir köyü basmıştı. Köyde bulunan Osmanlı Adamanlı Aşiretinden ve Hamidiye Dokuzuncu Alay Mulazımlarından Ömer Ağa ile adamlarından bazıları katletmiş ve bazıları ise yaralamıştı. Katilerin yakalanması ve gasp edilen on iki baş öküzün geri alınması için İran memurlarına gerekli tebligatın gönderilmesi hususu Erzurum Vilayetinden Osmanlı hükümetine bildirilmişti.³²⁹ Ömer Ağa ve adamları Çaldıran kazasındaki köye erzak almak için gitmişlerdi. Köyü basan Miran Aşireti, Ömer Ağa'yı ve adamlarından ikisini öldürmüş ve birini de yaralamıştı. İran'ın Miran Aşireti eşkıyasının yakalanması ve gasp edilen malların Beyazıd Sancağına teslim edilmesi hususu Osmanlı hükümeti tarafından İran ve Tahran Elçiliklerine tebliğ edilmişti.³³⁰

3.7.6. Oramar Aşiretinin Hudut Bölgesindeki Gasp Olayı

Oramar Aşireti İran hududundaki Gülanber taraflarında ikamet etmekteydi. Oramar Aşiretine mensup 200-300 kişi Cafer Han ile birlikte Osmanlı hududuna saldırmış ve üç dört köyün mallarını gasp etmişlerdi. Orada bulunan Osmanlı askerlerine de hücum etmişlerdi. Süleymaniye Mutasarrıflığı bu hadiseyi Musul Vilayetine bildirmişti.³³¹ Musul Vilayeti gasp olunan malların geri alınması ve

---

³²⁹ BOA., BEO., D. No:430, G. No: 32207.

³³⁰ BOA., BEO., D. No: 451, G. No: 33765.

³³¹ BOA., BEO., D. No:726, G. No: 54401.

suçluların cezalandırılması hakkında gereğinin yapılmasını istemişti. Osmanlı hükümeti gasp edilen malların geri alınması ve suçluların yakalanması hususunda gereğinin yapılması için durumu İran ve Tahran Elçiliklerine bildirmişti (1896).³³²

3.7.7. Şikak Aşiretinin Hudut Bölgesindeki Gasp ve Yağma Olayları

1889 senesinde, Elbak kazasına bağlı Masro nahiyesine tabî Koşn-i Ulya ve Süfla köylerinin ahalisi, kırk iki baş koyunu Başkale pazarına satmak için götürmekteydi. Köylülerin satmak için götördükleri hayvanları Rasülans köyü civarında, Şikak Aşiretinden Aziz oğlu Ömer ve adamları tarafından gasp edilmişti. Bu İran aşireti sık sık hududa saldırarak her türlü fenalıkta bulunmaktaydı.³³³ 1896 senesinde, İran Şikak Aşiretinden Timur Ağa ve kumandasındaki üç yüz kadar atlı, Elbak kazasının hududuna saldırmışlardı. Timur Ağa ve üç yüz atlısı Osmanlı askerlerine silahla ateş etme cüretinde bulunmaları üzerine aralarında çatışma çıkmıştı. Osmanlı askerleri, eşkıyalardan birini öldürmüş, beşini de yaralamış ve gasp ettikleri hayvanları da geri almışlardı. Şikak Aşiretinin daha sonra da Nasturi Patriği Merşemun'un ikamet ettiği Koçanas köyüne saldıracaklarına dair bir istihbarat alınmıştı. Van Vilayeti bu hususta gereken tedbirleri almıştı.³³⁴ İran'ın Şikak Aşiretinden Ali Han oğlu Mehmed Ağa ve adamları, İran'ın Mamedi taifesiyle birleşerek Osmanlı hududundan geçmişlerdi. İran'ın

³³² BOA., BEO., D. No: 731, G. No: 54783.

³³³ BOA., DH. MKT., D. No: 1677, G. No: 100.

³³⁴ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 10, G. No: 91.

Mamedi ve Şikak Aşiretleri, Hamidiye Süvari Yirminci Alayına mensup aşiretin köylerini basmış ve koyunlarını gasp edip yağmalamışlardı. Gasp ettikleri mallarla İran'a kaçmışlardı. Gasp edilen malların geri alınması için durum Dürdüncü Ordu-yu Hümayun'a oradan da Seraskeriye'ye bildirilmişti (1896).³³⁵

İran'ın Şikak Aşiretinin meşhur eşkiyalarından olan Mehmed ve altmış suvari adamı, Çölemerik'in köylerine saldırmış ve altı yüz seksen dört baş sığırı da gasp etmişlerdi. Eşkiyalar, gasp ettikleri mallarla İran'a kaçmak üzereyken, Hamidiye Kaymakamı Hüseyin Bey, komutasında yüz atlı ile onları takip etmişti. Ellerinden gasp ettikleri mallar ve hayvanlar alınmış ve hemen sahiplerine teslim edilmişti (1896).³³⁶

İran'ın Şikak Aşiretinin Halofî taifesinden Cücü, oğlu ve bir adamları, Hafiri kabilesinden birçok yardımcıları ile birlikte Elbak'ın Barans köyünden hayvan ve eşya gasp etmişlerdi. Bu sebeple gerekenin yapılması için durum Tahran Elçiliğine bildirilmişti (1898).³³⁷ 1900 senesinde İran'ın Şikak Aşiretinden bazı eşkiyalar, Hanesor taraflarından Osmanlı hududuna saldırmışlardı. Bölgeye sevk olunan Osmanlı askerleri tarafından eşkiyalara hadleri bildirilmişti. Ancak mücadele sırasında bir asker şehit edilmişti. Osmanlı askerleri, eşkiyalardan birçok hayvan ve mallar geri almıştı. Alınan malların bir

---

³³⁵ BOA., BEO., D. No: 874, G. No: 65527.

³³⁶ BOA., Y.. MTV., D. No: 162, G. No: 19.

³³⁷ BOA., DH. MKT. D. No: 2132, G. No:106.

kısmı hükümete teslim edilmiş ve bir kısmı da Kürtler tarafından yağmalanınca hükümete teslimi lüzum görülmüştür.³³⁸

Osmanlı – İran hududundaki gasp, yağma ve saldırı olayları hudut üzerinde ikamet eden ahaliyi artık katlanılmaz bir şekilde bezdirmişti. Hudut halkı hem mallarından hem de canlarından olmaktadır. Eşkîyalık yapan aşiret mensupları hudutta bulunan köylere saldırarak gasp, cinayet gibi suçlar işleyip tekrar tabi olduğu devletin sınırına kaçıyorlardı. Askerler bu saldırıları engellenmeye çalışmış olsa da çoğu zaman başarılı olunamamıştı. 1901 senesinde Hamidiye Hafif Suvari Miralay ve Şikak Aşiret reisi Şerif Bey ve arkadaşları Osmanlı hükümetine şikayetlerini bildiren bir telgraf göndermişlerdi. Telgrafta, bin haneli aşiretlerinin Osmanlı hududu üzerinde ikamet etmesinden dolayı İran eşkiya ve Ermeni fedailerinin her gün her saat yağma ve gasplarına maruz kaldıklarını belirtmişler ve bu saldırıların önlenmesi talebinde bulunmuşlardı.³³⁹ İran'ın Şikak Aşiret reislerinden Ali Han Zade Mehmed Ağa her fırsata Osmanlı hududunu geçerek köylere saldırmış, gasp ve yağmalarda bulunmuştu. Osmanlı hükümeti, İran'dan bu konuda bir tedbir almasını istemişti. Bunun üzerine İran hükümeti, Şikaklı Mehmed Ağa'nın üzerine asker sevk edeceğine ve Osmanlı hududuna saldırmasına izin vermeyeceğine dair Selmas Şebbenderi vasıtasıyla Osmanlı hükümetine teminat vermişti. Buna rağmen Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa saldırılarına devam etmiştir. İran Devleti'nin verdiği teminata rağmen Mehmed Ağa, Şeyh Abdülhakim Efendinin

---

³³⁸ BOA., Y.. MTV., D. No: 206, G. No: 113.

³³⁹ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 103, G. No:14.

yüz koyununu; köy ahalisinin de elli bir öküzünü, on beş eşeğini, bir kısağını ve bir miktarda eşyasını gasp ederek götürmüştü. Osmanlı hükümeti, saldırı ve gaspların engellenmesi ve İran Hükümeti'nin teşebbüste bulunması için elçiliğe gerekli tebliğde bulunmuştu.³⁴⁰ İran'ın Şikak Aşiretinden meşhur Şaki Mustafa ve adamları, 1905 senesinde hudut üzerinde bulunan Osmanlı askerî ikametgâhındaki kapıyı kurşuna tutmuş ve köyün beş yüz baş koyununu gasp ederek firar eylemişlerdi. Bu vukuatla yetinmeyen meşhur Şaki Mustafa ve adamları bir köyün daha koyunlarını gasp etmek için gelmişlerse de gördükleri direnme karşısında geri kaçmışlardı. Osmanlı Devleti, eşkiyaların engellenmesi için İran hükümetine durumu bildirmişti.³⁴¹

3.8. ŞEYH UBEYDULLAH İSYANI

Şeyh Ubeydullah'ın Şeyhlik vasfı, “Sadat-ı Nehri” diye anılan Şemdinan ailesinden gelmekteydi. Bu ailenin kökeni Abdülkadir El-Geylani'ye dayandırılırdı. Nehri, Şemdinan bölgesinin en önemli yerleşim yeri olan ve bu ailenin XIX. Yüzyılın başlarından beri ikamet ettiği köyün adıydı. Şemdinan küçük ama özerkliğini koruyan, hem şeyhlerin hem de mirin ikili iktidarını sürdüğü bir emirlikti. Mevlana Halid'in tarikatına girinceye kadar, Sadat-e Nehri atalarının adıyla anılan tarikatın temsilcisiydi. Nakşibendi Mevlana Halid'en sonra aile Nakşibendilerle özdeşleştirildi.³⁴² Hakkari bölgesinde Oramar

³⁴⁰ BOA., DH. TMIK. M., D. No: 129, G. No: 30.

³⁴¹ BOA., BEO., D. No: 2689, G. No: 201636.

³⁴² Martin Van Burinessen, “Kâdiriye ve Kürtler arasında Kâdiriye Kolları”, (Çev. Hür Mahmut Yücer) *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Sayı.2, No. 1, Mart 2013, Karabük Üniversitesi, s. 385. Nıktine, s. 388.

Aşiretinin reisi Şeyh Tahir aynı zamanda Nakşibendi tarikatının liderliğini de üzerinde bulundurmaktaydı. Hem dinî hemde siyasî liderlik gücünü elinde bulunduran Şeyh Tahir'in tarikatının İran hududundaki varlığı, İran için tehlike arz etmekteydi. Osmanlı Devleti için ise bu tarikatın varlığı ve Kürtlerin bu tarikat etrafında birleşmesi tehlike arz etmemiştir. Osmanlı, İran hududundaki topraklarında bu tarikatın varlığıyla Kürtleri Osmanlı Devleti'ne bağlayabilmiş ve bölgedeki Ermenilerin karışıklık çıkarmasına engel olabilmıştır. İran Şahı her yıl Şeyh Tahir' e hediyeler göndermişti. Aynı zamanda tekkesinin giderleri için de Şeyh Tahir'e birkaç nahiye vermişti. Muhammed Şah'ın (1834-1848) maksadı sadece tekkeye yardım etmek değildi. Asıl maksat, İran ile Şeyh arasındaki bağları güçlü tutarak gerektiği zamanda Şeyh'in nüfuzundan istifade edebilmektir. Muhammed Şah'ın Şeyh Tahir'e olan bu tutumu, Şeyh Tahir'in ve tekkesinin Kürtler arasındaki nüfuzunun artmasını sağladı. Şeyh Tahir'in şöhreti sayesinde oğlu Şeyh Ubeydullah, Kürt aşiretleri arasında otoritesini yükseltmiştir.³⁴³ Oramar Aşireti, sayıca kalabalık olmadığından Şeh Ubeydullah aşiret reisi olarak önemli ve seçkin değildi. Fakat dinî önder olarak Kürtlerin yaşadığı Osmanlı ve İran topraklarında muazzam bir önemi ve etkisi vardı. Kürtlerin büyük çoğunluğu onu mübarek bir zat ve yüce bir kurtarıcı olarak görmekteydi.³⁴⁴

Şeyh Ubeydullah'ın babası Şeyh Tahir, kendi tekkesine beş bölgeyi vakıf yapmıştı. Muhammed Şah da bu hususta Şeyh Tahir'in emrine bir

---

³⁴³ Bolat, "II. Abdülhamit Dönemi (1876 –1909) Türk – İran İlişkileri", s. 142. Nasiri, s. 135.

³⁴⁴ Averyanov, s. 144.

ferman vermişti. Bu beş bölge babasından sonra tekkenin başına geçen Şeyh Ubeydullah'a kalmıştı. Şeyh, o bölgeler konusunda birkaç yıl sıkıntı yaşamamıştı. Fakat Urmiye ve Hoy'a Şucauddevle'nin tayin edilmesiyle, tarikat mensupları üzerinde baskı artmıştı. Hakim Şucauddevle, Şeyh Ubeydullah'tan ve taraftarlarından vergi istemeye başlamıştı. Urumiye Hakimi vergi konusunda işi daha da zora sokarak o bölgelere asker ve top sevk etmişti. Bu hadise üzerine bölge halkı korkudan malını mülkünü toplayıp Osmanlı toprağına sığınmıştı. Şeyh Ubeydullah, Urmiye Hâkiminin bu baskılarına karşı sesiz kalmamış ve İran hududuna saldırlarda bulunmuştu. Durum Osmanlı hükümetine şikâyet edilmişti. Osmanlı Devleti de durumun araştırılması için hududa heyet tayin etmişti. Tebriz'deki Osmanlı Şehbenderi, Şeyh Ubeydullah'ın hududa saldırdığına dair yapılan şikâyetlerin asılsız olduğuna ve asıl maksadın Şeyh'in itibarını zedelemek olduğuna inanmaktaydı.³⁴⁵

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında, Şeyh Ubeydullah 300 müridi ile birlikte Hakkari'deki tekkesinden savaşmak üzere ayrılmış ve 1877 yılının Ocak ayında Van'a yerleşmiştir. Hemen etrafında Kürt birlikleri toplanmaya başlamıştı. Kürtlerin böyle mübarek bir Şeyh'in çağrısına uyarak savaşa iştirak etmesi Osmanlı Devleti'nin menfaatine olmuştu. Şeyh'in çağrısı Kürtler için Ruslarla olan savaşı anlamlı kılmış ve kesin bir zafer kazanma inancı aşılammıştır. Savaşa Kürtlerin katılımını sağlayan bir diğer isim ise Kars Paşası İsmail Hakkı Paşa idi. İran sınırından Aladağ ve Erzurum 'a, Musul Vilayetinin güneyinden

---

³⁴⁵ Nasiri, s. 136.

Diyarbakır'a kadar uzanan coğrafya üzerinde yaşayan Kürtler, Şeyh Ubeydullah ve İsmail Paşa'nın çağrısına uyarak başıbozuk birliklere katılmışlardı.³⁴⁶ İran Devleti, Nakşibendi Şeyhi sayılan ve hatta İran sarayında bile taraftarı olan Şeyh Ubeydullah'ın savaşa katılmasından dolayı rahatsız olmuştu. Bu sebeple İran askerlerinin hudut bölgelerine sevkini zorunlu tedbir görmüştür.³⁴⁷ Rus Kurmay Yüzbaşı Averyanov'a göre, Rus savaşı Ubeydullah'ın prestijini hiç bir şekilde zedelememiş ve Şeyh Ruslara karşı hiçbir hezimet yaşamamıştı.³⁴⁸

Şeyh Ubeydullah Hakkari civarında oldukça büyük miktarda arazi edinmişti. Bu araziler Osmanlı topraklarıyla sınırlı değildi. Aynı zamanda Şeyh'in İran taraflarında da arazileri mevcuttu. Şeyh'in tekkeye yapılan bağışlar dışında tütün ticaretinden gelen gelirleri de vardı.³⁴⁹ Osmanlı Devleti, Şeyh Ubeydullah'ın bölgedeki gücünden yararlanmak istemiştir. Bu nedenle Şeyh Ubeydullah'ı İran sınırında tütün kaçakçılığı yapan Nasturilerden vergi almakla görevlendirmiştir.³⁵⁰

Şeyh Ubeydullah Osmanlı Devleti'ne başkaldırma girişiminde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin aleyhine söylentiler çıkararak Diyarbakır taraflarında bulunan Kürt aşiretlerini kışkırtmıştı. Kürtlerin

---

³⁴⁶ Averyanov, s. 145. Mehmet Fırat Kılıç, *Şeyh Ubeydullah Movement, The Enstitute of Economics and Social of Bilkent Universty*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2003, s. 8.

³⁴⁷ Nasiri, s. 137.

³⁴⁸ Averyanov, s.145

³⁴⁹ Özoğlu, s. 95 – 96.

³⁵⁰ Osman Uçar, *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Nasturi Olayları*, Mersin Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin 2010, s. 108.

yaşadığı bölgelerden taraftar ve silah toplamaya başlamıştır. Şeyh'in bu aşırı itaatsizliği ve Bab-ı Âli'nin emirlerine uymaması Osmanlı Devleti'ni asker göndermeye mecbur etmiştir. Bunun üzerine Şeyh Ubeydullah, Osmanlı Devleti'ne vergi vermeyi kabul etmişti. Şeyh Ubeydullah Osmanlı Devleti'ne karşı girişeceği bu isyanda İran Devleti'nden yiyecek yardımı talep etmiştir. İran Devleti İstanbul'daki İran Elçisi Mirza Muhsin Han'a gönderdiği mektupta, Şeyh Ubeydullah'ın adamlarını Tahran'a gönderip niyetini açıklamış olduğunu, Osmanlı tasarrufunda olan Kürdistan'ı sahip olduğu kuvvet ve kudretle alacağını ve idare edeceğini dile getirmiştir. Ayrıca Şeyh, isyan girişiminde eğer başarılı olmazsa İran'a sığınma ve himayesine girme iznini de İran Devleti'nden istemiştir. İran Devleti Şeyh'in bu isteklerine olumlu cevap vermemiştir. Çünkü Osmanlı Devleti'ni bu mesele yüzünden karşısına almak istememiştir. Kürt aşiret reisleri arasında ittifak olmaması ve Osmanlı Devleti'nin aldığı askerî tedbirler ile Şeyh Ubeydullah'ın isyan girişimi başlamadan bitmiştir. Şeyh bu yüzden İmadiye'den ayrılarak eski yeri Neçe'ye geri dönmüştür.³⁵¹

Şeyh Ubeydullah'ın İran'da çıkardığı ayaklanma konusunda kaynaklar farklı nedenler öne çıkarmışlardır. İsyanın nedeni olarak ileri sürülen görüşlerden biri, Osmanlı Devleti'nin 1878'de imzaladığı Berlin Antlaşmasınının 61. maddesindeki Ermenilere verilen vaadler ve Ermenilerin Kürtler ve Çerkezlere karşı korunması şartıdır. Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Ermenilerin egemenliği korkusu Şeyh Ubeydullah'ı

---

³⁵¹ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, Nasiri, s. 139 – 140.

Kürtleri bir araya getirme ve onları isyana yönlendirmeye sevk etmiştir.³⁵² Bölge, Aşiretler arası kavgalardan dolayı sürekli bir düzensizlik içindeydi. Bu yüzden Şeyh Ubeydullah bölgede kanun ve nizamı sağlamak için Nasturilerden de yardım talep etmiştir. Ayrıca Şeyh, İran'daki Şikak Aşireti ile Osmanlı Herki Aşireti arasındaki düşmanlığı sona erdirmek için her iki devletinde hiçbir şey yapmamasından şikâyetçiydi.³⁵³ Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği başarısız isyan girişiminden sonra Şeyh Ubeydullah yönünü İran topraklarına çevirmişti. Şeyh Ubeydullah şeyhlerin arasında devam eden görüş ayrılıklarından ve geçmiş Kürt ayaklanmaların deneyiminden çıkardığı sonuçlardan biliyordu ki Osmanlı'ya karşı gireceği mücadeleden yenik çıkacaktı. Ancak Kürtler arasında oluşmakta olan isyan eğiliminden yararlanmaktan vazgeçmeyi düşünmemiştir. İran Kürdistan'ını İran topraklarından kopararak bağımsız bir Kürt devleti kurma düşüncesinde karar kılmıştı. Bu amaca yönelik çalışmalarına başlamış ve Nehri de bir toplantı düzenlemişti. Nehri toplantısına beş şeyh, bir halife, kırk iki mirza ve altmış sekiz bey katılmıştı. Yapılan toplantıda Şeyh siyasetini açıklamış ve bağımsız bir Kürdistan'ın kurulmasına yönelik görüşünü onaya sunmuştu. Toplantıda Şeyh Ubeydullah'ın ardından yürümeyle herkes oy birliği ile kabul etmiştir.³⁵⁴ Şeyh Ubeydullah'ın fetvası ve emri ile Kürtler, Osmanlı-Rus savaşında firarilerden alınan 12000 civarında Martin Henri tüfenkleri ile Şeyh Abdülkadir'in kumandasında Savucbulak'a

---

³⁵² Wadie Jwaideh, s.166-170.

³⁵³ Özoğlu, s. 97 – 98. Kılıç, s. 63-65.

³⁵⁴ Averyanov, s.188 – 189.

hareket etmişlerdi. Şeyh Ubeydullah'ın amacı Hoy, Selmas, Mahabad, Urmiye, Azerbaycan ve İran Kürdistan'ını alarak bağımsız bir devlet kurmaktı. Amacına ulaşmak için oğlu Abdülkadir'in, Hamza Mirza'nın, Muhammed Sadık Mergever'in ve Muhammed Said Han'ın kumandasında dört ordu kurdu. Hakkari Kürtlerinden oluşan Abdülkadir'in ordusu ile İran Mükri Kürtlerinin aşiret reisi Hamza Ağa'nın birlikleri İran'a girdiler. Savucbulak ardından Acemşir alındı ve orada yaşayan Şii halk kılıçtan geçirildi. Kürtler şehirde büyük bir yağma girişiminde bulundular. Bu işgalde 800 Müslüman, 29 Ermeni, 50 yahudi öldürdüler.³⁵⁵

Miyanduab ve Meraga şehirleri ele geçirildi. Civardaki köyler, Aziz Ağa Feth ve Mira Ağa tarafından yağma edildi. Şeyh Ubeydullah'ın bu başarılı hücumlarından dolayı cesaretlenen Bilbas ve Mukri Kürtlerinin katılımıyla Ubeydullah'ın ordusu 7000'e yükseldi. Savucbulak Acemşir, Miyanduab, Aştarug, Zavara ve Meraga şehirleri alınarak yönler Tebriz'e çevrildi. Hamza Ağa'nın birliğinin başarılı taarruzunu ve Tebriz'e doğru yürüdüğünü öğrenen Şeyh Ubeydullah, savunmasız Tebriz'in önlerinde Hamza Ağa ile birleşmek yerine asıl amaç olan Tebriz'i bırakmış ikinci amacı olan Urmiye'ye yönelmiştir.³⁵⁶ 1880 senesinde Ekim ayının sonlarında Şeyh Ubeydullah, Muhammed Said'i ve 4000 silahlıyı Bıradost yolundan Urmiye 'ye sadırmak üzere gönderdi. Muhammed Said, şehrin çevresinde hemen yağma ve katle başlamıştı. Urmiye Hakimi İkbâlü'd-Devle Muhammed Said'in

---

³⁵⁵ Averyanov, s. 189, Bolat, "II. Abdülhamit Dönemi (1876 –1909) Türk – İran ilişkileri", s. 143. Jwaideh, s.174-175.

³⁵⁶ Averyanov, s. 189 – 190., Nasiri, s. 141 – 142., Kılıç, s. 66 – 67.

saldırılarını engellemek için iki bölük asker ve iki koşulu topu üzerine göndermişti. Şeyh Ubeydullah şehri almak için ordusuyla şehrin yakınındaki Siyer kasabasına yerleşmişti. Şeyh Ubeydullah, şehrin teslim edilmesi ve Miyanduab şehir halkının akibetine Urmiye'ninde uğramaması için Urmiye Şeyhülislam'ına mektup göndermişti. Şeyhülislam ve Urmiye Hakiminin şehirde olmamasını bahane ederek şehir halkı üç günlük bir mühlet istemiştir. Verilen bu mühlet zarfında, Urmiye Hakimi gelmiş ve şehri müdafaya başlamıştı. Şeyh Ubeydullah, Muhammed Said'i ve Muhammed Sadık'ı 5000 asker ile şehre hücumla sevk etmişti. Yürüdenşah Mescidi'ni kendine karargah yapan İkbâlü'd-Devle şehri çok iyi müdafaa etmişti. Ayrıca müdafaada Muhammed Sadık yaralanmış ve Şeyh Ubeydullah'ın yanına dönmüştü.³⁵⁷

Nasıreddin Şah tarafından gönderilen birlikler, Mustafa Ali Han İtimadü'd-Devle'nin kumandasında Tebriz'den Binab yoluyla Mahabad'a hareket ederek Kürtleri takibe koyuldu. Devlet kuvvetlerinin hareketinden korkan Abdülkadir Nevçe'ye kaçtı. Savaş sırasında Makü Hakimi Timur büyük kuvvetlerle Selmas yönünde taarruza girişti. Şeyh Ubeydullah hemen Timur'un üzerine Muhammed Sadık ve kuvvetlerini gönderdi. Ama bu birlik yolda yağmaya ve zorbalığa başladı. Bu birlik, Makü Han'ına taarruza devam edeceği yerde başka bir yöne saptı ve köyleri yağmalamaya devam etti. Timur taarruzunu sürdürdü. Yapılan savaşta Muhammed Sadık mağlup oldu ve 350 askeri de öldürüldü. Muhammed Sadık Bıradost'a oradan da Nevçe'ye Abdülkadir'in birliğine katılmak için kaçtı. Hamza Ağa da

---

³⁵⁷ Nasiri, s. 142 – 143.

Şeyh'in geri çekildiğini duyunca Hakkari'ye döndü.³⁵⁸ Rus Kurmay Yüzbaşı Averyanov'a göre, Kürtler bu sefer sırasında yaklaşık 600 köyü yağmalamışlardı. Çok sayıda İranlı, Tatar ve yerleşik Kürt öldürülmüştü. Ubeydullah'ın komutasında yaklaşık 40.000 Kürdün olduğu ileri sürülmekte ise de Van eski konsolos yardımcısı K. P. Kamsarakan'ın verdiği bilgiye göre İran seferine katılan Kürtlerin sayısı sadece 10.000 kişiydi.³⁵⁹

İran Devleti, Şeyh Ubeydullah konusunda Osmanlı Devleti ile müzakere yapması için Rusya'dan yardım istedi. Osmanlı Devleti başlangıçta Ubeydullah'ın İran'a karşı yaptığı isyandan memnun görünmüş olsa da Şeyh Ubeydullah muvafak olamayınca Van ahalisinden Hasan Ağa'yı Şeyh Ubeydullah'ı bu hareketinden caydırması için yanına gönderdi. Ayrıca Tahran Elçisi Süleyman Paşa da bu iş için görevlendirildi. Şeyh Ubeydullah yakalanıp İstanbul'a gönderildi. İstanbul'a geldikten iki gün sonra da Sultan'ın huzuruna kabul edildi.³⁶⁰

Bir yıl kadar İstanbul'da kalan Şeyh, Batum yoluyla Kars'a kaçtı. İran Devleti Kürdistan ve hudutlarda Şeyh Ubeydullah'ın tekrar karışıklık çıkarmasından korktuğundan, onun sürülmesini istedi. Osmanlı Devleti, Şeyh'i İran hudutlarından uzaklaştırmak için Kamil Bey ve Mustafa Naim Paşa'yı vazifelendirdi. Osmanlı Devleti'nin memurları Kürtler arasında Şeyh'in manevi gücünü bildikleri için kendisiyle

---

³⁵⁸ Nasiri, s. 144., Averyanov, s. 191.

³⁵⁹ Averyanov, s. 192.

³⁶⁰ Nasiri, s. 145.

görüŖüp anlaŖarak teslim olmasını istediler. Sonuç olarak Kamil Bey başkanlığındaki bir heyet 20 Eylül 1882 tarihinde Ŗeyh'in yanına giderek, Ŗeyh'e Mekke'ye gitmesi için teklifte bulundu. Ŗeyh Ubeydullah bu teklife olumlu bakmasa da kabul etti. Musul yoluyla Mekke'ye hareket etti. Osmanlı Devleti, Ŗeyh Ubeydullah'ın maaşının temini için Hakkari ve Musul Vilayetlerine gerekli emirler verdi. Hakkari Valisi 10.000 kuruş, Musul Valisi de 20.000 kuruşu Ŗeyh Ubeydullah'a ayrıca 15.000 kuruşu da oğlu Abdülkadir'e harcırah olarak verdiler.³⁶¹

---

³⁶¹ Bilal N. Ŗimşir, *Kürtçülık 1787-1923*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007. s. 195. Bolat, "II. Abdülhamit Dönemi (1876 –1909) Türk – İıan İlişkileri" s. 144. Nasiri, s. 147.

SONUÇ

İran'da Şii Safevi Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, topraklarını genişletmek isteyen İran gözünü batıya yani Osmanlı topraklarına dikmişti. Fetihlerini batıya, Hıristiyan dünyasına çeviren Osmanlı Devleti için doğu toprakları batı kadar önemli olmamıştır. Şah İsmail'in ilerleyişi Osmanlı Devleti ile İran'ı karşı karşıya getirmiştir. Çaldıran zaferi ile Şah İsmail'i mağlup eden Osmanlı Devleti hâkimiyet bölgesini genişletmiş bölgede yaşayan Kürt Emirliklerini hakimiyetine almıştı. Osmanlı Devleti bazı Kürt emirliklerinin topraklarına özerk bir yönetim uygulamış ve Kürt tebaasını hakimiyeti altında tutmaya çalışmıştır. İran Devleti Çaldıran Zaferinden sonra Osmanlı'ya kaptırdığı topraklarını geri alma mücadelesine girmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin zor zamanlarında ve batıya yaptığı seferler esnasında İran, Osmanlı topraklarına saldırmıştı. İki devlet arasındaki ilişkiler sürekli gerilim içinde olmuştu. Aralarındaki savaşlar bölge halkını da yıpratmıştı. Bazı Kürt aşiretlerinin yaşadığı bölgeler sürekli işgal ve savaş cephesi olmuş ve şüphesiz bu savaşlar iki devlet için maddi kayıplara sebebiyet vermiştir. Bitmeyen savaşlar İran ve Osmanlı sınırının çizilmesini engellemişti. Osmanlı ve İran devletleri arasında sınırla ilgili yapılan en önemli antlaşma olan 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması, iki devletin hududunda yaşayan Kürt aşiretleri ile ilgili anlaşmazlıkların da başlangıcı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Irak dolaylarında ki toprakları olan Kerbela ve çevresi Şii İran için kutsiyeti olduğundan, İran Devleti o bölgelerde hak iddia etmekle kalmamış ayrıca o topraklarda yaşanan ve Osmanlı'nın iç meseleleri olan hadiselere karışmıştı. Baban

Sancağında olduğu gibi firar eden Kürt reisleri himayesine almış ve asker desteğinde de bulunmuştu. İki devlet arasında yapılan 1639 Kasrı Şirin Antlaşması'nı, ufak tefek değişikliklerle 1727, 1736, 1746, 1823 ve 1847 antlaşmaları takip etmiştir. Yapılan antlaşmalar ne yazık ki hudut anlaşmazlıklarını çözmemiştir. Bunun birkaç nedeni olmasına rağmen en büyük neden, Osmanlı-İran topraklarında Rusya ve İngiltere devletlerinin çıkarlarının olması ve bu çıkarlarını elde etmek, muhafaza etmek gibi isteklerinin olmasıydı. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru İran ve Osmanlı devletleri arasında yapılan antlaşmalarda bu iki devlet aracı devletler olarak yer almışlardı. Aracı devletler olarak barışı sağlamak için yapılan antlaşmalarda bulunsalar da aslında el altından Rusya ve İngiltere'nin hudut bölgelerinde yaşayan Ermeni ve Kürtleri birbirine düşürerek bölgede huzursuzluk çıkardıkları bilinmekteydi. Bölgede yarattıkları karışıklıklarla iki devletin birbirine yakınlaşmalarına ve ittifak kurmalarına engel olmuşlardı. Bunun dışında başka nedenler de vardı. Örneğin, Osmanlı-İran arasında sınır üzerinde bir uzlaşmanın olmamasında bölgenin coğrafik yapısı da etkiliydi. Sert dağlık bir yapıya sahip olan hudut bölgelerine ulaşmak ve hakimiyet kurmak oldukça zordu. İtaat altına alınamayan kanun nizam tanımayan Kürt aşiretleri, göçebe yaşamdan kaynaklanan bitmeyen yaylak-kışlak meseleleri, yağma, gasp gibi cürümleri, sınır ihlalleri ve aşiretlerin zora geldiklerinde karşı devlete firar ve ilticaları gibi çıkardıkları sorunlar, hudut üzerinde uzlaşmanın yapılması için toplanan hudut komisyonlarını neticesiz bırakmıştır. Ayrıca hudut bölgesinde yaşanan bu asayiş problemleri, her iki devleti asker sevkiyatına mecbur etmiştir. Asker sevkiyatı ile bölgede asayışı sağlamak için başlayan istilalar,

sonrasında her iki devleti savaşa sürüklemiştir. İki devletin arası bu sorunlar yüzünden bozuk olduğunda Kürt aşiretleri bunu fırsat olarak görüp hudut bölgesinde daha fazla sorun çıkarmaya cüret etmişlerdi. 1905 senesinde Rusya'nın Kafkasları işgal etmesi ve İran'ın Kürt aşiretlerinin çıkardığı sorunlara karşı çözümsüz kalması, Osmanlı Devleti'ni bölgeye asker sevkine itmiştir. Önce asker sevki sonra başlayan istilalar çıkılmaz hal alınca çözüm arayışına gidilmiş ve İngiltere'nin aracılığı ile 1913 yılında iki devlet arasında Tahdit-i Hudut Protokolü imzalanmıştır. Fakat başlayan I. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır. I. Dünya Savaşından sonra değişen dünya dengeleri, parçalanmış devletler, çizilen haritalar, kurulan yeni devletler II. Dünya Savaşına zemin hazırlamıştır. Günümüze kadar gelen sınır problemleri yaşayan devletlerden biride I. Dünya Savaşından sonra arasında çözülememiş sınır anlaşmazlıkları, Osmanlı'dan Irak Devleti'ne kalmıştı. İran ve Irak arasında yapılan 1937 yılındaki antlaşma, 1969 yılında İran tarafından fesh edilmiştir. Irak ve İran devleti arasında ihtilafli bölgeler yüzünden bir barış sağlanamamıştır. Yapılan antlaşmalar karşı taraftan fesh edilmiştir. Bu anlaşmazlıklar 22 Eylül 1980 İran – Irak savaşına zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

BOA.,DH. TMIK. M., D. No: 84. ,G.No:6; BOA. , BEO. ,D. No:1476, G.No:110653; BOA., BEO., D. No: 67, G. No: 4998; BOA. , BEO. , D. No: 72, G. No: 5351; BOA., A.} MKT. MHM. D.No: 723, G.No:16; BOA.,BEO. ,D.No:1160, G. No: 86933; BOA. , BEO., D.No: 1165, G.No: 87357; BOA. , BEO. , D. No: 2178, G. No:163317; BOA., BEO.,D.No: 2231, G.No: 167255; BOA., Y.. PRK. ASK. , D.No: 168, G.No:46; BOA., BEO. , D.No: 1686, G.No:126436; BOA., DH. MKT. , D.No: 1510 , G.No:109; BOA. , Y.. PRK. DH.. , D.No:5, G.No:40; BOA. , BEO. , D. No: 440, G. No: 32987; BOA. , BEO. , D. No: 442, G. No: 33097; BOA. , BEO. , D. No: 785, G. No: 58814; BOA., BEO., D.No: 1487, G.No:111495; BOA.,DH. TMIK. M., D.No:136, G. No: 38; BOA. , DH. MKT. , D.No: 598, G.No: 26; BOA. , HR. SYS. , D. No: 682, G. No: 1; BOA. , DH. MKT. , D. No: 1490, G. No: 58; BOA. , MV. , D. No: 30, G. No: 5; BOA., DH. MKT., D.No:2234, G.No:154; BOA.,DH. MKT. , D.No: 2251, G.No: 123; BOA., DH. MKT. , D.No:1779, G.No:114; BOA., DH. MKT. , D.No: 660 , GNo: 2; BOA.,DH.TMIK. M.,D.No:141,G.No:24; BOA., DH. TMIK. M., D.No:141, G.No: 24; BOA., DH.TMIK. M., D.No:148, G.No:16; BOA., BEO. , D.No:3104. G.No:232753; BOA., DH..ŞFR. , D.No: 662, G.No:16; BOA. , DH. TMIK. M.. , D.No:6 , G.No:45; BOA., İ. DH. , D.No: 737, G.No:60376; BOA. , İ. DH. , D. No: 740, G. No: 60527; BOA. , DH. MKT., D.No: 1376, G.No:14; BOA. , DH. MKT. , D.No: 1563, G.No: 16; BOA. , DH. MKT. , D.No:1675, G.No:91; BOA., Y..

A... HUS. , D.No:301, G. No:88; BOA. , DH. TMIK. M. , D. No: 80, G. No:68; BOA. , DH. MKT. , D. No: 2423, G. No: 46; BOA. , DH. MKT. , D. No: 2431, G. No: 120; BOA. , Y..A... HUS. , D. No: 512, G. No: 35; BOA. , Y.. PRK. ASK. , D. No: 247, G. No:107; BOA. , DH. MKT. , D. No: 1847, G. No: 61; BOA. , DH. TMIK. M. , D.No: 41, G.No: 59; BOA. , Y.. MTV. , D. No: 246, G. No: 58; BOA. , BEO., D.No:2120, G.No:158949; BOA. , DH. TMIK. M. , D. No:141, G. No:24; BOA. , DH. MKT. , D. No: 1435, G. No:61; BOA. , Y.. MTV. , D. No: 291, G. No: 127; BOA. , Y.. MTV. , D. No: 291, G. No: 165; BOA. Y.. MTV. , D. No: 286, G. No: 71; BOA. , Y.. EE.. , D. No: 132 , G. No: 15; BOA. , BEO. , D. No:851, G. No:63778; BOA. , BEO. , D. No: 855, G. No: 64052; BOA. , BEO. , D. No: 926, G. No: 69448; BOA. , BEO. , D. No: 898, G. No: 67343; BOA. , BEO. , D. No: 883, G. No: 66204. BOA. , BEO. , D. No: 883, G. No: 66203; BOA. , Y.. PRK. ASK. , D. No:42, G. No: 80; BOA. , MV. , D. No: 81, G. No: 119; BOA. , BEO. , D. No: 531, G. No:39804; BOA. , MV. , D. No: 66, G. No: 104; BOA. , DH. MKT. , D. No: 1900, G. No:6; BOA. , DH. MKT. , D. No: 228, G. No: 5; BOA. , Í. DH.. , D. No: 1313, G. No:1311; BOA. , BEO. , D. No: 413, G. No: 30910; BOA. , BEO. , D. No: 516, G. No:38679; BOA. , BEO. , D. No: 516, G. No: 38669; BOA. , BEO. , D. No: 624, G. No:46757; BOA. , BEO. , D. No : 1122, G. No: 84145; BOA. , BEO. , D. No: 1143, G. No:85690; BOA. , DH. TMIK. M. , D. No: 58, G. No: 56; BOA. , BEO. , D. No: 1200, G.No: 89935; BOA. , DH. TMIK. M., D. No:133, G. No: 21; BOA. , BEO. , D. No: 2628,G. No: 1907039. BOA. , BEO. , D. No: 2634, G. No: 197492; BOA. , DH. TMIK. M. ,D. No: 93, G. No:54; BOA. , BEO. , D. No: 1548, G. No:

116054; BOA. , BEO. , D.No: 349, G. No: 26143; BOA. , Y.. A... HUS. , D. No: 289, G. No: 18; BOA. , Y.. PRK.UM.. , D. No: 17 , G. No: 75; BOA. , Y.. PRK. SRN. , D.No: 2, G. No:79; BOA. , Y..PRK. EŞA. , D. No: 11, G. No: 51; BOA. , İ.. HR.. , D. No: 338, G. No: 21927; BOA. ,Y.. PRK. BŞK. , D. No: 18, G. No:81; BOA. , DH. MKT. , D. No: 1756, G. No: 48;BOA. , DH. MKT. , D. No: 1778, G. No: 15; BOA. , MV. , D. No: 60, G. No: 63; BOA., DH. MKT. , D. No: 1802, G. No: 115; BOA. , İ. MMS. , D. No: 125, G. No: 5369;BOA. , BEO. , D. No: 83, G. No: 6193; BOA. , BEO. , D. No: 98, G. No: 7321; BOA. ,BEO. , D. No: 99, G. No:7417; BOA. , BEO. , D. No:160, G. No: 11980; BOA. , MV. ,D. No: 74, G. No:97; BOA. , MV. , D. No: 79, G. No: 47; BOA. , İ.. HUS. , D. No: 29,G. No: RA008; BOA. , BEO. , D. No: 468, G. No: 35054; BOA. , BEO. , D. No: 565, G.No:42354; BOA., DH. MKT., D.No:1519, G.No:11; BOA. , Y.. A... HUS. , D.No:191,G.No: 28; BOA. , Y. PRK. EŞA. , D. No: 5, G. No:16; BOA. , BEO. , D. No: 295, G. No:22071; BOA., DH. MKT. D.No:2270, G.No:75; BOA., DH.TMIK. M., D. No:78,G.No:65; BOA. , BEO. , D.No:1520, G.No:113978; BOA., BEO. , D.No:1600, G.No:119991; BOA., DH.TMIK. M.,D.No:106, G.No:70; BOA.,DH.TMIK.M., D.No:113,G.No:60; BOA. , DH. MKT. , D. No: 2003, G. No: 18; BOA. , BEO. , D. No: 74, G. No:5492; BOA. , BEO. , D. No: 251, G. No: 18764; BOA. ,BEO. , D. No: 253, G. No:18921; BOA., Y.. EE.. , D.No:139, G.No:68; BOA. , İ.. HUS. , D.No:14, G.No: 1311/M-098; BOA.,İ.. HUS.,D.No:14, G.No:1311/M-092; BOA., BEO. , D.No:255, G.No:19101; BOA., Y.. A...HUS. , D.No:279, G.No: 59; BOA. , BEO. , D. No: 262, G. No:19615; BOA., BEO., D.No:420 , G.No:31466;

BOA. , İ. HUS. , D.No:25,G.No:1311/Z-056; BOA., BEO., D.No: 630, G.No:47184; BOA. , BEO. , D. No: 646,G. No: 48427; BOA., A.)MKT.MHM., D.No:723, G.No:16;BOA.,DH.TMIK.M.,D.No:34, G.No:63; BOA., BEO., D.No:965, G.No:72369; BOA. ,DH. TMIK. M. , D. No: 68, G.No:20; BOA.,DH.TMIK. M., D.No: 72, G.No:9; BOA.,DH. TMIK.M., D.No:73, G.No:66; BOA., BEO. , D.No:1349, G.No:101150; BOA.,BEO. , D.No:1421, G. No: 106544; BOA., DH.TMIK. M., D.No:82, G.No:17; BOA.,

BEO., D. No:1511, G.No:113298; BOA., BEO. ,D.No:1510, G.No:113237; BOA. ,DH.TMIK. M., D.No: 95, G.No:18; BOA., BEO. , D.No:2126, G.No:159416; BOA.,Y..A...HUS. ,D.No:184, G.No:106; BOA., Y.. A...HUS., D.No:186, G.No:102; BOA. ,Y.. A... HUS., D. No:201, G. No:27;BOA. , DH. MKT. , D. No: 1580, G. No: 17; BOA.,DH. MKT. , D.No:64, G.No: 51; BOA. , BEO. , D.No:1526, G.No:114441; BOA. ,BEO. , D. No: 1527, G. No: 114469;BOA., DH.TMIK.M., D.No: 131, G.No:15; BOA.,DH.TMIK.M., D.No:147,G.No:82; BOA., DH. MKT., D.No:2018, G.No:64; BOA.,BEO. , D.No:102, G. No:7600; BOA. , BEO. , D. No: 105, G. No: 7816; BOA. , BEO. ,D. No: 105, G. No:7818; BOA. , BEO. , D. No: 116, G. No: 8635; BOA. , DH. MKT. D.No:370 , G. No: 70; BOA., A.)MKT. MHM.,D.No:665, G. No:16; BOA., Y..PRK.BŞK., D.No:45,G.No:73; BOA. , BEO. , D. No:430, G. No: 32207; BOA. , BEO. ,D. No: 441, G. No: 33010; BOA. , BEO. , D. No: 451, G. No: 33765; BOA. , BEO. , D.No:726, G. No: 54401; BOA. , BEO. , D. No: 731, G. No: 54783; BOA., DH.MKT.,D.No:1677, G.No: 100; BOA.,

DH.TMIK.M., D.No: 10, G.No: 91; BOA., BEO.,D.No:874, G.No: 65527; BOA. , Y.. MTV. , D. No: 162, G.No:19; BOA. , DH. MKT. D.No: 2132,G. No:106; BOA., Y.. MTV. , D.No:206, G.No: 113; BOA. , DH.TMIK.M.,D.No:103, G. No:14; BOA., DH. TMIK.M., D.No:129,G.No:30; BOA. , BEO. ,D.No:2689, G.No: 201636.

2. KİTAPLAR

Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadı ve İçtimai Tarihi (1453-1559), Cilt 2. Barış Yayınları, Ankara 1999.

Aksun, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi Osmanlı Devleti'nin Tahlilli Tenkidli Siyasi Tarihi*, Cilt II., Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.

Aktepe, M. Münir, 1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemâni Mustafa Ağa'nın Revan Fetihnamesi, İstanbul Üniversitesi Fakülte Yayınları No: 1585, İstanbul 1970.

Alakom, Rohat,Kars Kürtleri, Avesta Yayınları, İstanbul 2009.
Averyanov, *Osmanlı İnan Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)*, (Çev: İbrahim Kale) Avesta Yayınları, İstanbul 2010.

Batılı Gezgincilerin Seyahatnamelerinde Kürtler, (Der: ve Haz: İlhami Yazgan), Aspas Mart 2000.

Bruinessen, Martin Van, *Ağa, Şeyh, Devlet*, (Çev: Banu Yalkut) İletişims Yayınları, İstanbul 2011.

Celil, Celile, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, (Çev: Mehmet Demir) Özge Yayınları, Ankara 1992.

Cevdet, Ahmet Paşa, Tarih-i Cevdet, *Osmanlı Tarihi*, Cilt IV., V., VI.,VII. Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994.

- Çay, Abdulhaluk M., Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar III., Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi :10, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1992.
- Derviş Paşa, *Tahdidi Hudud-ı İraniye*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1870.
- Djalili, Muhammed Reza, ve Thierry Kellner, *İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi*, (Çev: Dr. Reşat Uzmen) Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010.
- Edmonds, C. J., Kürtler, Türkler ve Araplar: Kuzey-doğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İnceleme(1919-1925), (Çev: Serdar Şengül ve Serap Ruken Şengül), Avesta Yayınları, İstanbul 2003.
- Engin, Vahdettin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.
- Faroqhi, Suraiya, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Cilt II. (Editör: Halil İnalçık ve Donald Quataert), (Çev: Ayşe Berktaş), Eren Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Şato Yayınevi, İstanbul 2001.
- Gökalp, Ziya, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, (Sadeleştiren, Yalçın Toker), Toker Yayınları, İstanbul 2007
- Gündüz, Tufan, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.
- Hakan, Sinan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri*, Doz Yayınları, İstanbul 2011.
- Hülagü, Metin, *Bir Umudun İnşası Hicaz Demiryolu*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2008.

- Işık, M. Kemal, *Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler*, Doz Yayınları, İstanbul 2005.
- İzady, Mehrdad R., *Bir El Kitabı Kürtler*, (Çev: Cemal Atila), Doz Yayınları, İstanbul 2011.
- Jwaideh, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999,
- Karaca, Ali, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838 – 1899)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.
- Karal, Enver Ziya, “Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876 – 1907)” , *Osmanlı Tarihi* Cilt VIII. TTK Yayınları, Ankara 1988.
- Karpat, Kemal H. *İslamın Siyasalaşması*, (Çev: Şiar Yalçın) İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2005.
- Kılıç, Remzi, *Kanuni Devri Osmanlı İnan Münasebetleri (1520-1566)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006
- Kılıç, Remzi, *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi*, (Edi: Mustafa Bıyıklı), Bilimevi Basın Yayın, İstanbul 2008.
- Kodaman, Bayram, II. Abdülhamit Devri Doğu Politikası, *Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları:67* , Seri:IV. Sayı: A. 21 , Ankara 1987.
- Kütükoğlu, Bekir, *Osmanlı – İnan Siyasi Münasebetleri (1578 – 1590)*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1962.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev: Metin Kıratlı) TTK Basımevi, Ankara 1996.
- Mehmed Hurşid Paşa, *Seyahatname-i Hudud*, (Çev, Alaatin Eser) İstanbul 1997.

- Menteşaşvili, A. M., Dünden Bugüne Kürtler, (Çev: Ayşe Hacıhasanoğlu), Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004.
- Minorsky, Th. Bois ve DH. Mac Kenzie, *Kürtler ve Kürdistan*, (Çev: Kamuran Fıratlı), Doz Yayınları, İstanbul 2004.
- Moltke, Helmuth Von, *Kürdistan Dağlarında*, (E. Karahan ve N. Uğurlu) ÖrgünYayınevi, İstanbul 2010.
- Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, (Çev: Vahdetin İnce),Nübihar Yayınları, İstanbul 2012.
- Natali, Denise, *Kürtler ve Devlet*, (Çev: İbrahim Bingöl) , Avesta Yayınları, İstanbul 2009.
- Nebez, Jemal, *The Kurds History and Culture* , (Çev. Hanne Kuchler), WKA Puplications, London 2004.
- Nehir Nurullah, *219 Nolu Mühimme Defterinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, Edit: Kazım Kartal & Serpil Sevim Kartal, İKSAD, Ankara 2019.
- Nikitine, Basil, *Kürtler*, (E. Karahan, H. Akkuş ve N. Uğurlu) Örgün Yayınevi, İstanbul 2010.
- Özer, Ahmet, *Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler*, Hemen Kitap Yayınları, İstanbul 2010.
- Özer, Ahmet, *Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar*, Elips Kitap Yayınları, Ankara 2003.
- Özoğlu, Hakan, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, (Çev: Nilay Özak Gündoğan ve Azat Zana Gündoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.
- Özyüksel, Murat, *Hicaz Demiryolu, Tarih Vakfı Yurt yayınları*, İstanbul 2000.

- Quataert, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, (Çev: Ayşe Berktaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- Saray, Mehmet, *Türk -İran İlişkileri, Atatürk Kültür*, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Serdar, M. Törehan, *Mevlana Hakîmüddin İdris-i Bitlisî, Ötüken* Neşriyat, İstanbul 2008.
- Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın Nu: 21. Ankara 2006.
- Shaw, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt I. (Çev: Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul 2008.
- Shaw Stanford J., ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt II. (Çev: Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul 2006.
- Sümer Faruk, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Atatürk Kültür, TTK, VII. Dizi, Ankara 1992.
- Şimşir, Bilal N., *Kürtçülük 1787-1923*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007.
- Türkdoğan, Orhan, *Türk toplumunda Zazalar ve Kürtler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Uğur, Ahmet, *Yavuz Sultan Selim*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, II. Baskı, Kayseri 1992.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “XVI. Yüzyıl Ortalarında XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar”, *Osmanlı Tarihi*, Cilt III., Bölüm II., TTK Basımevi, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt IV., Bölüm I., TTK Basımevi, Ankara 1988. *Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tettebular*, Altınok Matbaası, Ankara 1960.

Yılmaz, Durmuş, *Osmanlı'nın Son Yüzyılı: Cumhuriyete Giden Yol*, Çizgi Kitapevi, Konya 2004,
Zeyrek, Yunus, *Tarih-i Osman Paşa: Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Fetihleri (1578-1580) ve Tebriz'in Fethi (1585)*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

3. MAKALELER, DERGİLER, ANSİKLOPEDİLER

Alkan, Necmettin , “Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı Modernleşmesi” Devri Hamid Sultan II. Abdülhamid, Cilt IV. Kayseri 2011

Buran, Ahmet, “Kürtler ve Kürt Dili”, *Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Terature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/3 Summer, p. 43-57, Turkey 2011.

Bolat, Gökhan, “II. Abdülhamit Dönemi (1876 –1909) Türk – İran İlişkileri”, *Devri Hamid Sultan II. Abdülhamit*, Cilt II. Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011.

Bozan, Metin, Şeyh Adı'sız Yezidilik: Yezidilerin Adı b. Musâfir Algısında Yaşanan Farklılaşmalar, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 53:2 (2012).

Burinnessen, Martin Van, “Kâdiriyye ve Kürtler arasında Kâdiriye Kolları”, (Çev: Hür Mahmut Yücer), *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Sayı.2, No. 1, Karabük Üniversitesi, Mart 2013,

C. Huart, “ Abbas Mirza” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt I. M.E.B. Yayınları, İstanbul 1969.

- Küçük, Cevdet, “ Abdülhamid II.” Maddesi , Diyanet İslam, Ansiklopedisi (DİA), Cilt I., İstanbul 1988.
- Dickson, Bertram , “Journey in Kurdistan” , *The Geographical Journal*, Vol: 35. , No:4 , Apr. 1910.
- Doğan, Cabir , “ II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileştirme Politikasının Doğu Vilayetlerine Uygulanması” , *Turkish Studies*, Sayı:6/4 2011.
- Doğan, Cabir, “XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri” , *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:23, Mayıs 2011.
- İbrahim Yılmazçelik, “Economic Situation of the Ottoman Period in Diyarbakir”, *Jurnal of History and Future*, 2018, s.36-79.
- İbrahim Yılmazçelik, “Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakir Eyaleti nin Sosyal Durumu”, *Journal of History and Future*, 2016, s.70-99.
- İbrahim Yılmazçelik, “XIX Yüzyılda Osmanlı Taşra Teşkilatının Önemli Merkezlerinden Biri Olan Diyarbakır da Bazı Görevlilerle İlgili Tespitler”, *OTAM*, 2013, 225-242.
- Karataş, Yakup, “XIX. Yüzyılın sonlarında Bayezid Sancağı'nın Demografik Yapısına Dair Tespitler”, *Tarih Dergisi*, Sayı 52 (2010/2), İstanbul 2011.
- Karaer Nihat, “Paris’te ilk İkamet Elçiliğimiz kuruluncaya kadar (1797) Osmanlı –Fransız Diploması ilişkilerinin genel seyri”, *OTAM*, S.28, Ankara 2010, s.65-85.
- Karaer Nihat, “Fransa’da İlk İkamet Elçiliğinin Kurulması Çalışmaları Ve İlk İkamet Elçimiz Seyyid Ali Efendinin Paris Büyükelçiliği

(1797- 1802) Sürecinde Osmanlı-Fransız Diplomasi İlişkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXXI, S.51, Ankara 2012, s.63-92.

Karaer Nihat, “Abdürrahim Muhip Efendi’nin Paris Büyükelçiliği (1806-1811) ve döneminde Osmanlı-Fransız diplomasi ilişkileri”, *OTAM*, S.30 Ankara 2011, s.1-26.

Kartal Kazım, “Tanzimat Süresince Diyarbakır’ın Sosyal Ve Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme (1847/1848)”, Edit: Oktay Bozan& Hakan Asan vd., *Tanzimat’tan Günümüze Diyarbakır*, C.1, Manas Yay., Ankara 2019, s.191-225.

Kartal Kazım, Mustafa Ali Uysal, “Cizye Defterlerine Göre 19. Yüzyıl Ortalarında Diyarbakır’da Yaşayan Gayrimüslimlerin Demografik ve İktisadi Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, Edit: İbrahim Özcoşar, Ali Karakaş vd., *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*, Ensar yay., İstanbul 2018, s.223-256.

Kartal Kazım; “XVIII. Yüzyılda Sivas’ta Eşkıyalık Faaliyetleri (1735-1780)”, *SOBİDER*, Yıl 6, s.33, Ocak 2019, s.341-350.

Keskinkılıç, Erdoğan, “Düyun-i Umumiye İdaresi”, *Devri Hamid Sultan II.Abdülhamit*, Cilt I. Kayseri 2011.

Kurtcephe, İsrafil, ve Suat Akgül, “Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Kürt Aşiretleri Üzerindeki Faaliyetleri”.

Skender, Sıddıq, “Brief History of Kurds and Kurdistan” ,*Fairfax* ,Virginia, U.S.A, September 2009.

Sykes, Mark, “ The Kurdish Tribes of The Ottoman Empire” , *The Journal of The Royal Anthropological İnstitute of Great Britan and İreland*, Vol: 38, (1908).

- Turan, Sinan , “ Panislamizim Ekseninde II. Abdülhamid Diplomasininin Uzak Doğu Asya Misyonu,” *Devri Hamid Sultan II. Abdülhamid*, Cilt IV., Kayseri 2011.
- Ünal, Fatih, “ Rusların Kürt Aşiretlerini Osmanlı Devleti'ne Karşı Kullanma Çabaları” *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt V. , Sayı: 17 Bahar 2008.
- Uluç, Vahap, “Kürtlerde Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret” , *Mukkadime*, sayı:2, 2010.
- Zürcher, Eric Jan , “Jön Türkler, Müslüman Osmanlılar ve Türk Milliyetçileri Kimlik Politikaları 1908- 1938”, *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, (Der:Kemal H. Karpat) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

4. TEZLER

- Aykun, İbrahim, “Erzurum Konferansı (1843 – 1847) ve Osmanlı - İran Hudut Antlaşması”, Atatürk Üniveristesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1995,
- Bahdadi, Abdolghafour, “Muhammed Ali Şah Devrinde Osmanlı – İran Siyasi İlişkileri ve İran'daki İç olaylar”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1982.
- Bolat, Gökhan, Ermeni Meselesi'nde İran'ın rolü ve Osmanlı- İran İlişkilerine Etkileri (1876-1909) Erciyes Üniversitesi SBE., (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Kayseri 2010.

- Gökçe, Cemal, Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, (Basılmış Doktora Tezi) Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını No:1., İstanbul 1979.
- Güleç, Emine, “Osmanlı – İran İlişkileri ve Erzurum Antlaşması (1820–1823)” İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), İstanbul 1976.
- Güney, Filiz, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı – İran İlişkileri ve İran'a Giden Osmanlı Elçileri , Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE., (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Afyon 2005.
- Kılıç, Mehmet Fırat, “Şeykh Ubeydullah Movement”, The Enstitue of Economics and Social of Bilkent Universty, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Ankara 2003.
- Nasiri, Mohammad Reza, “Nasıreddin Şah Zamanında Osmanlı – İran Münasebetleri (1848 – 1896)”, Institute For The Study Of Languages and Cultures Asia and Afrıca, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Tokyo 1991.
- Sarıkcıoğlu, Melike, Osmanlı-İran Hudut Anlaşmazlıkları (1847-1912) ve 1913 İstanbul Protokolü, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2009.
- Sönmez, Ebru, “An Acem Statesman In The Ottoman Court: İdris-i Bitlisi and The Making of The Ottoman Policy On İran”, Boğaziçi Üniversitesi SBE, İstanbul 2006.
- Tunçkılıç, Fatih, Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-İran Siyasi Münasebetlerinde Ermeni Meselesi (1896-1907), Gazi Üniversitesi SBE., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.

Uçar, Osman , “Osmanlı Arşiv Belgeleri ışığında Nasturi Olayları
Mersin Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
, Mersin 2010.

Uluerler, Sıtkı, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı – İran Siyasi
İlişkileri (1774 - 1848) , Fırat Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış
Doktora Tezi), Elazığ 2009.

5. SÖZLÜK

Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın
Kitapevi Yayınları, Ankara 2012

978-625-7029-10-0